

B Ö L C S É S Z D O K T O R I É R T E K E Z É S

A PÁLYAADAPTÁCIÓT BEFOLYÁSOLÓ SZEMÉLYISÉGTÉNYEZŐK
ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI ELEMZÉSE

Készítette: Szende László Attila

1974

Tartalom

	Oldal
I. PROBLÉMAFELVETÉS ÉS CÉLKITÜZÉS	4
II. SZEMÉLYISÉGFEJLŐDÉS ÉS PÁLYAADAPTÁCIÓ	9
1. Felkészülés a pályaválasztásra; pályaválasztási döntés	12
1.1 Az előkészület évei	12
1.2 A pályaválasztás időszaka és a döntés	19
1.3 A pályaválasztás problémái, pályapedagógiai feladatok	21
2. A választott pályára készülés	25
2.1 A pályaadaptáció előfeltételeinek kialakulása	25
2.2 Pályaal alkalmazkodási problémák, nevelési feladatok	27
3. Munkahelyi beilleszkedés - pályaadaptáció	32
3.1 A pályaadaptáció megvalósítása	32
3.2 A pályakezdők munkahelyi alkalmazkodásának problémái	35
3.3 A munkahely feladatai a beilleszkedés segítésében	41
III. A PÁLYAADAPTÁCIÓ ELŐFELTÉTELEINEK TÁJÉKOZÓDÓ VIZSGÁLATA SZAKMUNKÁSTANULÓK KÖRÉBEN	48
1. A vizsgálat célja	48
2. A vizsgálat módszerei; lebonyolítás	50
2.1 Szociometriai módszer	50
2.2 A várható munkatársi sérelmekkel kapcsolatos reakciómódok, állásfoglalások vizsgálati módszere	54
2.3 Skawran II. személyiségvizsgáló kérdőív	56
2.4 A vizsgálat adatai; lebonyolítás	59

3. A vizsgálat eredménye, értékelése	60
3.1 A szociális alkalmazkodókészség összetevőinek vizsgálati eredménye	61
3.2 A pályával való azonosulás összetevőinek vizsgálati eredménye	66
4. A vizsgálati eredmények értelmezése; következtetések	69
4.1 A szakmatanulást kezdő fiatalok jellemzése	69
4.2 A pályaadaptáció személyiségbeli előfeltételeinek feltárt fejlődési tendenciái és azok hasznosíthatósága a munkahelyi beilleszkedés előkészítésében	74
4.3 Következtetések	84
IV. FÜGGELÉK	90
Mellékletek	91
Irodalomjegyzék	119

I. PROBLÉMAFELVETÉS ÉS CÉLKITÜZÉS

Az életpálya fogalmának első megjelenése a pszichológiában a pályaválasztási döntéshez kapcsolódott. Ebből egy statikus szemléletmód alakult ki, ami figyelmen kívül hagyja az előzményeket és nem számol a következményekkel, csupán a döntési helyzetre van tekintettel. Ebből sok félreértés ered még ma is.

Bizonyos mértékig megtévesztő kifejezés a pályaválasztás, mert egy adott időben lezajló választásra, elhatározásra, illetve döntésre utal. De nemcsak erre kell gondolni. A pályaválasztási döntés minden esetben a megelőző hatások következtében, a hatások folyamatában alakul ki. Éppen ezért nem mindegy, hogy a döntés előtt milyen hatások érik a fiatalokat, mennyire tudatos, irányított a pályaválasztás előkészítése.

Az is természetes, hogy a pályaválasztással nem fejeződhet be ez a folyamat, mert akkor még csak az első határozott lépést teszik meg a fiatalok a pályamegvalósítás útján.

Ha csak a pályaválasztási döntésig terjedő folyamatra lennénk tekintettel és csupán eddig terjedne figyelmünk, akkor nem számolnánk a szakképzés nehézségeivel, a pályakezdők beilleszkedésének problémakörével. Pedig ezt jelzik a szakképző iskolák lemorzsolódási arányszámai, a tanult szakmájukban munkát nem vállalók aránya, a pályakezdő fiatalok gyakori munkahelyváltogatásának adatai. Ha ezekkel a kérdésekkel a pedagógia és pályalelektan nem foglalkozna, korántsem tehetnénk meg mindent a fiatalok munkás életútjának sikeréért.

Az elmondottakból kitűnik, hogy a pályaválasztás, rendkívüli jelentősége mellett is, csupán része, egy kritikus pontja az életpálya alakulásának, amelynek előzménye és folytatása van.

Tehát a sikeres pályavitel személyiségbeli feltételeinek kialakulása, a fejlődés többi aspektusához hasonlóan, már az élet korai szakaszaiban megkezdődik, és a különböző életszakaszokban más és más tartalmat nyer.

A személyiség alakulásának, fejlődési folyamatának ezt a nagyon lényeges szálát tekinti tárgyának a pályalélektan. "A pályalélektan a munkalélektannak az az ágazata, amely az élet-pálya mint munkás életut kialakulását és megnyilvánulásait tudományosan vizsgálja." /Csirszka, 1966./ A pályalélektan e fejlődési folyamatban megkülönbözteti a pályára való tágabb értelemben vett előkészület és a felnőtt, pályarérett ember aktív munkatevékenységének szakaszait.

Az ifjúság felnőtté válásának egyik legjelentősebb része a pályára való tágabb értelemben vett előkészület, vagyis a pálya megvalósításához vezető ut kimunkálása, a pályaadaptáció feltételeinek megteremtése.

A pályaadaptáció a munka adottsága és az egyéni képességek, készségek, személyiségtulajdonságok többoldalu megfelelését, harmóniáját, integrálódását foglalja magában, mely a személyiség fejlődésének, pályaalkalmazkodási folyamatának eredőjeként alakul ki. Ennek fontosságát az adja, hogy ez a fiatalok társadalmi munkamegosztásba való "belenövekedésének", beilleszkedésének időszakát foglalja magában.

A pályaadaptációs folyamat szakaszai és azok kritikus csomópontjai tömören a következőkben foglalhatók össze:

- a pályaválasztásra való felkészülés időszaka; a pályaválasztási érettség kialakulása és a pályaválasztási döntés,
- a választott pályára készülés időszaka; a szorosabb értelemben vett adaptáció lehetőségét, feltételét magába foglaló pályarérettég kialakulása és a munkakörválasztás,

- a munkahelyi beilleszkedés időszaka; a munkás életut megkezdését követően, a szorosabb értelemben vett adaptáció megszilárdítása, az eredményes és harmónikus pályavitel kialakulása.

A szakaszok egymásra épülnek, szerves egységet képeznek. Eből következik, hogy a megoldatlan problémák a későbbiekben mindig hatványozottan jelentkeznek.

Igy pl.: egy megalapozatlan, irreális pályaválasztási döntés konfliktusok sorozatát eredményezi a szakmatanulás időszakában. Az ilyen esetek nagy részében lemorzsolódnak a fiatalok, a pályakorrekció szinte elkerülhetetlen. Akik mégis befejezik tanulmányaikat - ami csak nagy energiaráfordítással képzelhető el -, szinte megoldhatatlan problémákkal találkoznak a munkahelyi beilleszkedés időszakában.

A problémák sűrűsödésének lehetünk tanui akkor is, ha reális volt a pályaválasztás, de azt követően a szakmai felkészülés idején a pályaadaptáció személyiségbeli előfeltételei kimunkálatlanok maradtak. Ebben az esetben a pályakezdés időszakában, a reális valósággal való találkozásból törvényszerűen jelentkező alkalmazkodási problémák fokozódnak. Ez kedvezőtlen esetben munkahelyváltoztatást vagy pályakorrekciót idéz elő.

A fentiekből levont következtetés és a dolgozat célja:

1. A fiatalok felnőtté válását, a társadalmi munkamegosztásba való beilleszkedését akkor tudjuk csak elősegíteni, ha az optimális környezeti-nevelési feltételek kialakításán munkálkodunk, illetve ha a fiatalok személyiségfejlődését, pályaal alkalmazkodását megfelelő módon segítjük.

E felelősségteljes feladatnak csak úgy tudunk eleget tenni,

ha a személyiség fejlődési folyamatát a pályaadaptáció szempontjából is vizsgálat tárgyává tesszük, és a különböző időszakokban várható pályaalakulási problémákat ismerjük és szem előtt tartjuk. Továbbá ha ezen folyamat lényeges pontjait nem statikusan szemléljük, hanem a folyamatjellegnek megfelelően dinamikusan értelmezzük.

Ez a gyakorlati igény késztetett bennünket arra, hogy a sikeres pályavitel személyiségbeli feltételeinek alakulását ezen szempontok hangsúlyozásával bemutassuk, és az egyes időszakok pályaalakulási problémáit, valamint az ezekhez kötődő nevelési célokat, feladatokat megfogalmazzuk. Ezzel a pályára nevelés folyamat-jellegű, dinamikusan értelmezett szemléletének kialakításában kívánunk részt vállalni.

2. A pályaválasztási döntés rendkívül kritikus, a későbbi időszakokra vonatkozóan meghatározó erejű. Ezzel magyarázható, hogy a pályalélektan területén dolgozó kutatók figyelme - az adaptációs folyamaton belül - elsősorban a pályaválasztási döntéssel lezáruló időszak és az ezen belüli kérdések vizsgálata felé fordult. Ennek következtében a pályaválasztásra való felkészülés és az azt követő pályaválasztási döntés feltételei, külső és belső hatótényezői, problémaköre nagyrészt tisztázottnak tekinthető.

A pályalélektani ismeretekre és nevelési tapasztalatokra épülő pedagógiai beavatkozás tervszerűsége, folyamatossága tekintetében természetesen még egy sor kérdés megoldásra vár.

A szakmai felkészülés és a munkahelyi beilleszkedés időszakában a sikeres szakmai helytállás feltételei kialakulásának vizsgálata ez ideig háttérbe szorult. Csak szórványosan találkozhatunk ilyen témájú vizsgálatokkal, pedig a szakmai felkészülés és a munkahelyi beilleszkedés időszakai sem kevésbé jelentősek és

nem is konfliktusmentesek. Sőt, véleményünk szerint a pályaválasztási döntés mellett az adaptációs folyamat legkritikusabb része a pályakezdés. Ez abból adódik, hogy a munkahelyi beilleszkedés időszakában az említett adaptáció megvalósulását sok tényező akadályozhatja, nehezítheti. Ezek közül az egyik leglényegesebb befolyásoló tényező a sikeres szakmai helytállás, vagyis a szorosabb értelemben vett pályaadaptáció előfeltételeinek színvonala, kialakultsága, vagy kialakulatlansága a szakmai felkészülés végén. Ezen tapasztalatok alapján fogalmaztuk meg vizsgálatunk célját.

A pályaadaptáció személyiségbeli feltételei fejlődésének pedagógiai-pszichológiai vizsgálatával - melyet szakmunkástanulók körében végeztünk -, a következtetések, tapasztalatok bemutatásával a választott pályára nevelés pedagógiai tevékenységét kívánjuk segíteni.

II. SZEMÉLYISÉGFEJLŐDÉS ÉS PÁLYAADAPTÁCIÓ

Mielőtt figyelmünket a kora gyermekkori első munkaismeretek és munkaélmények felé fordítanánk, néhány kérdésben rögzítjük szemléletmódunkat és szólunk azokról a kutatókról, akiknek munkásságára elsősorban támaszkodunk e téma kifejtése során.

1. Az emberi személyiség fejlődés terméke. A személyiség fejlődése során "a szubjektumban kialakul egyrészt a külvilág /objektív, szubjektív/ belső modellje, másrészt az egyénnek a saját magáról való modellje: a test-séma és az én-séma. E kettő együtt egyben lényegében a belső ember-modell is." /Gegessi Kiss, 1973./ A külvilág belső modellje elképzelhetetlen munka vonatkozású tartalmak nélkül. Az Én, a személyiség belső szabályozó központja, lényeges szerepet játszik a személyiség fejlődésében, de a pályaválasztásban és a munkában töltött életut különböző időszakában is.

Tehát a sikeres pályavitel személyiségbeli feltételeinek és az egész személyiség fejlődésének viszonyát a szoros kölcsönhatás jellemzi. A személyiség adott fejlettségi szintje, a mindenkori "aktuális személyiség" /Gegessi Kiss, 1958./ alapvető hatással van az egyén életpályájának alakulására. Másik oldalról viszont a munka világából ható tényezők /a pályá- és munkaismeretek, munkatapasztalatok stb./ lelki eseményei, történései meghatározó módon formálják az egész személyiséget.

Mindezekből megállapíthatjuk, hogy a sikeres pályavitel személyiségbeli feltételeinek alakulása együtt halad az egyén fejlődésével, annak szerves része, de mégis egy körülhatárolható színter képvisel az egyén életutjában. Ebből adódóan a sikeres pályavitel személyiségbeli feltételeinek tárgyalása során egyéb ténye-

zókról csak akkor szólunk, ha az elkerülhetetlen.

2. A személyiség fejlődése - és így a pályavitel személyiségbeli feltételeinek fejlődése is - meghatározott társas struktúrákban, szervezeti keretekben /család, iskola, munkahely, baráti kör/ és zömmel ezek determináló hatása alatt zajlik, így e folyamat szociális aspektusa nem hagyható figyelmen kívül.

A sikeres pályavitel személyiségbeli feltételeinek kialakulásában lényeges szerepet játszik a pályaal alkalmazkodás. Ez az alkalmazkodás nem passzivitás és nem is konformizmus. Nem jelenti az egyén céljainak feladását. A személyiség a fejlődés és az alkalmazkodási próbálkozások, kísérletek következtében a társadalmi folyamatok mind aktívabb résztvevőjévé válik, mivel kidolgozza, kialakítja az alkalmazkodás reális feltételeit, hogy ne is sérüljön meg és törekvéseit se adja fel. Vágyait ki tudja elégsíteni, eredményes és harmónikus pályavitel tudjon megvalósítani. A téma tárgyalása során a pályaal alkalmazkodást folyamatjellegének megfelelően értelmezzük és annak tevékenységregulációs felfogását tartjuk szem előtt. "Az ifjúság aktív pályaal alkalmazkodása, mint cselekvés sorozat, számos bonyolult, szabályozott dinamikus tényezőcsoport, a külső /természeti és társadalmi/ környezet és a fejlődő személyiség közötti, valamint a személyiségen belüli kölcsönös hatások eredője." /Rókusfalvy, 1969./

A fejlődés ilyen jellegű felfogásának elvi alapja a dialektikus materialista determinizmus /Rubinstein, 1962./.

3. A sikeres pályavitel személyiségbeli feltételeinek alakulását, a fiatalok pályaal alkalmazkodásának folyamatát a hazai pályalélektani felfogásnak megfelelően /Csirszka, 1966, 1971; Ritoók-né, 1970, 1972; Rókusfalvy, 1968, 1969; Völgyesi, 1967, 1973./

a már említett három nagyobb szakaszra bontva /a pályaválasztásra való előkészület, a választott pályára készülés, munkahelyi beilleszkedés/ mutatjuk be. Az említett kutatók műveire és az azokban világosan kirajzolódó szemléletmódra való támaszkodás mellett felhasználjuk a fejlődéslélektan és a szociálpszichológia tapasztalatait is.

A fejlődéslélektan az ember fejlődését a születéstől a haláláig tárgyalja /Salamon, 1966; Duró - Kelemen - Radnai, 1970./. Ebben egy sor olyan téma is szerepel - többnyire csak perifériakusan -, ami jelen feldolgozásunk szempontjából lényeges tényező. Nem hagyjuk figyelmen kívül D.E. Super /1957/ megállapításait sem, aki összegezte a büchleri életszakasz-felfogást /Büchler, 1933./ és a Miller - Form-féle szociológiai megközelítést /Miller és Form, 1949./ a szakmai fejlődés folyamatára.

A szociálpszichológiának a személyiség szocializációjára és az Én-re vonatkozó megállapításaira támaszkodunk elsősorban. /I.Sz. Kon, 1969; Buda, 1970; Secord - Backman, 1972./. Az Ént, a személyiség szabályozó központját háromféle aspektusban értelmezi a szociálpszichológia. E szerint az Én egyik aspektusa az Én-kép, vagyis az az elképzelérendszer, amely a személyiségben önmagáról él. Tulajdonképpen az önismeretről van szó.

Az Én másik aspektusa az önértékelés, vagyis az Én érzelmi önminősítése. A harmadik az Én-ideál, amely az önmegvalósítás erőstrukturáit, motivációs rendszerét foglalja össze. "Az Én-ideál, az Én-kép és az önértékelés azért három aspektus csupán, mert az Én egységes rendszer, amelyben mindháromnak szerves összefüggése van." /Buda, 1970./

Az Én fejlődésének életpálya-vonatkozásait ebben a felfogásban, ebben a terminológiában tárgyaljuk.

1. Felkészülés a pályaválasztásra; pályaválasztási döntés

1.1 Az előkészület évei

A kisgyermekkorig kell visszanyulnunk, ha a munkával való első találkozást, az első élményeket keressük.

A kisgyermek érdeklődését közvetlen környezete uralja, ahol természetesen munkatevékenységgel kapcsolatos megnyilvánulásokat is észlel. Közvetlenül tapasztalja a szülők ház körüli munkáját, mindennapos otthoni tevékenységét, illetve az azt kísérő vélemény-megnyilvánulásokat. A család dolgozó tagjainak munkaélményeiről - sikereikről, problémáikról - az egymásnak szóló beszámolók érzelmi színezete alapján ismerkedik meg.

Az ezen forrásokból származó élmények a munkával kapcsolatos első élménysírtet képezik. Ez nem tudatos, határozatlan benyomás, mégis jelentős, hiszen közismert az első élmények modellképző ereje.

Még egy fontos mozzanat miatt kell a kisgyermekkor felé fordulnunk: a pályaválasztási döntésben olyan fontos szerepet játszó önismeret feltételét jelentő én-tudat kialakulása a kisgyermekkor végére esik. A környezet és az egyén kezdetben bonthatatlan egységet képez. Az önálló járás és beszéd fokozatos elsajátítása megadja annak lehetőségét, hogy környezetének tárgyaival, jelenségeivel megismerkedjen. Eközben kezdi elkülöníteni saját személyét mindazoktól a benyomásoktól, amelyek nem tőle magától erednek. A tárgyi cselekvések folyamatában felismeri saját személyiségének önállóságát. Ez kezdetben a kisgyermek saját teste feletti uralmának kialakulását, az akaratlagos mozgások létrejöttét jelenti. A kisgyermekkor végén /kb. 3 éves korban/ a környe-

zet személyeinek közvetítésével önálló szubjektummá lesz, kiválik környezetéből, kialakul az én-tudata. Az én-tudatot, kialakulásának kezdetén H. Wallon /1971/ egy ködfolthoz hasonlítja, melyben lecsapódik egy sűrűsödési mag, az én. Ez az időszak gyakran válságos a gyermek életében. A gyermek hangsúlyozni igyekszik saját kis személyiségét, s ez verbális szinten is megjelenik. Már nem harmadik személyben beszél önmagáról, kezdi rendszeresen használni az én, illetve anyám szavakat.

Az életpálya alakulása szempontjából az óvodáskori fejlődést a munkatevékenységgel kapcsolatos ismeretek előtérbe kerülése, illetve bővülése, valamint az én-tudat fejlődése jellemzi.

A beszéd szerepe a tájékozódásban döntő fontosságú. Ez részben a szó információs jellegéből, részben kontaktus-teremtő hatásából, valamint abból a kevésbé hangoztatott tényből adódik, hogy "a beszéd révén válik lehetővé a benyomások maradandó formába öntése". /Hermann A., 1964./

A beszéd fejlődési vonalában a "mi ez?" és az azt követő "miért?" korszak jelentkezésekor a megfelelő válaszok segítik a környezettel való ismerkedést. A számos kérdés során a munkával kapcsolatos ismeretigény is felmerül.

E témakörben egy érdekes vizsgálati tapasztalatot ismertettünk. Nemesné M. Márta pedagógus kislányának spontán érdeklődését vizsgálta. Négyéves és ötéves kora között 1377 tartalmas kérdését jegyezte fel. /A kislány intelligenciája átlagos volt./ A kérdések közül 247 állatokra, 246 élettelen természeti jelenségekre, 245 az emberek munkájára, 155 az emberi szervezetre, 135 növényekre, 120 a társadalmi élet különböző jelenségeire, 229 egyéb tárgykörre vonatkozott. /Ebben nem szerepelnek a feleletekből adódó újabb kérdések./ Ez arra enged következtetni, hogy nagyon is az érdeklődés előterében van a munkára vonatkozó ismeretigény.

A gyermek kérdéseire adandó megfelelő válaszok mellett említenünk kell a beszélgetéseket is mint tájékozási lehetőséget. A gyermek jelenlétében a felnőttek egymás közötti, és kifejezetten a gyermekkel való beszélgetésekre gondolunk. Kedvező esetben ezek az alkalmak is elősegítik a pályaismeret-szerzést, de leginkább a munkával kapcsolatos beállítódást eredményezik. Ennek lényege pedig azt fejezi ki, hogy "a munka végzése szép, jó, kellemes, élvezetes, illetőleg csunya, rossz, kellemetlen, kinos". /Csirszka, 1966./

A beszéd mellett nagyon lényeges a cselekvésen, a tevékenységen keresztül történő tájékozódás.

Az óvodáskor fő tevékenységi formája a játék, amely a valóság, a környezet megismerésének egyik legfőbb forrása. Szerepjátékaikban a gyermekek a felnőttek szerepét vállalják magukra, és sajátosan kialakított körülmények között reprodukálják a felnőttek tevékenységét, viselkedését. A szerepjátékok között mindig megtalálhatók a foglalkozási szerepek /orvos, katonna, bolti eladó, házmester stb./. A gyermekek így is ismerkednek a foglalkozásokkal, magukévá teszik az eljátszott személyek-foglalkozások viselkedési módjait.

Az óvodások egyéb tevékenységeinek sorában megjelennek már a munka elemei is, melyek kezdetben főleg az önkiszolgáláshoz kapcsolódnak /étkezés, öltözködés, tisztálkodás stb./. Később, 4-5 éves korban a felnőttek egyszerűbb megbízatásait nagy kedvvel teljesítik. Az óvodába járó gyermekek terítnek, rendet raknak, naposok, kerti munkában vesznek részt. 5-6 éves korban kezd szükségletté válni az erejükhez mért munkafeladatok elvégzésében való részvétel. A gyermek munkáját egyre tervszerűbben, célratörőbben, eredményesebben végzi. Ez persze attól is függ, hogy a felnőttek milyen korán és milyen rendszeresen szoktatják rá az otthoni munkára. A gyermeki ambíció mögött önállóságra törekvé-

sük hangsúlyozódik, boldogan és örömmel dolgoznak. "A munkatevékenységben alakulnak ki az óvodáskorú gyermekeknél a segítőkészség, a felelősségérzet és a közösségi érzés első csirái." /Duró, 1970./

Az óvodáskori pályaismeretről elég jók a tapasztalatok. Egy korábbi vizsgálatban /Hermann A., 1964./ az óvodások és a családban élő gyerekek ismeretszintjének összehasonlítását végezték. Témánk vonatkozásában néhány eredményt kiemelünk.

Arra a kérdésre, hogy "miből építik a házat", az óvodásoknak és a családban nevelteknek egyaránt 97 %-a tudott jól válaszolni. Arra, hogy "mit készít az asztalos", az óvodások 92, a családban neveltek 84 %-a felelt helyesen a különböző butorok felsorolásával. Asztalos szerszámokat a gyerekek 73, illetve 71 %-a tudott megnevezni. Különösen meglepő a szerszámok nagy számának ismerete: a gyerekek összesen 39 szerszám-féleséget soroltak fel, s ezek közül 22 volt sajátosan asztalos szerszám.

Ebben az időszakban a gyermek én-tudata tovább fejlődik. Ez a személyiség környezetből való kiemelkedésének igazi időszaka. Az én határa és tartalma lassan alakot ölt.

A fejlődés a környezettel való szembeszegüléssel kezdődik, majd egy narcisztikus irányulás mutatkozik. Ezt követi az én kiterjesztésének igénye a minta előnyös tulajdonságainak utánzásaival, pontosabban az azonosulással, illetve identifikációval. /H. Wallon, 1971./ Az én-ideál első megjelenése is ezen időszak végére esik. Az azonosulás mechanizmusa kapcsán épülnek be a személyiségbe az előnyben részesített viselkedés-minták, motivációk. "Az azonosulással szerzett viselkedési minta először a fantáziában jelenik meg, itt is gyakran öntudatlanul, vagy olyan formában, amelyben eredeti jellege nem ismerhető fel. A fantázia ebből a

szempontból mint szükséges személyiségmegnyilvánulás minősíthető, mint a későbbi viselkedéssémák kipróbálási tere. A fantáziából megy át a játékba, majd a játékból fokozatosan a valóságba." /Buda, 1970./

A gyermek élményvilágának tudatosítása nyomán, különösen a szabályjátékokban, valamint a már említett feladatteljesítéseket követően figyelhető meg először az önismeret első mozzanata, a saját képességek és pszichikus tulajdonságok felismerése /Duró, 1970./. A szubjektív nézőpont kizárólagosságával jellemezhető ez az önismeret, illetve én-kép.

Kisiskoláskorban az iskolai oktató-nevelő munka, a szervezett gyermekközösség, a tanulás - mint e kor fő tevékenységformája - alapvetően meghatározza a gyermek további fejlődését. A pályákra vonatkozó ismeretek megalapozása tulajdonképpen ekkor kezdődik a kisgyermekkor érzelmi benyomásokon nyugvó és az óvodáskori diffúz ismeretek után.

A környezet megismerésének igénye erőteljes lendülettel jelentkezik és ebben egyre nagyobb szerepet játszanak az életpályákra vonatkozó témák. A megismerés az előzőektől eltérően szervezettebb, rendszerezesebb, irányítottabb /környezetismeret tantárgy/.

A 9 éves kor körül jelentkezik az ún. "második miért korszak". A gyermek maga is kezdi keresni az egyes jelenségek oksági összefüggéseit. Az iskolai és családi környezet ezzel az aktivitással jól gazdálkodva szokássá alakíthatja az ismeretszerzés - ezen belül a pályaismeretszerzés - aktív útját. Ez majd a fejlődés későbbi szakaszaiban jelent nagy lendítőerőt.

Az iskolai gyakorlati foglalkozások, az otthoni barkácsolások és egyéb játékos-konstruktív tevékenységek, házimunkák során a munkatevékenység elemi készségei kialakulnak.

Az ismerttetett tevékenységek és tájékozódások során elemi pályaismereteket szerez a fiatal. Megismeri, hogy a környezetében lévő tárgyakat kik készítik, milyen anyagból, milyen eszközökkel és mi módon. Megismerkedik az egyes munkaproduktumok és a pályák összefüggéseivel. Tudatosodik a gyermekben, hogy milyen változatos a pályák világa.

A kisiskoláskorban tovább alakul-fejlődik a gyermek önismerte és az én-ideál is határozottabb formát ölt. Ebben a sedülő-korig tartó időszakban az önismeretben a szubjektív nézőpont elveszti kizárólagosságát. A gyermek a felfedezett, felismert tulajdonságait részben már objektiválni is képes. Ez részben abból adódik, hogy az iskolai szituációban jelenik meg először a teljesítmények és a magatartás igazán reális értékelése. A megfelelő értékelés sikereinek és kudarcainak tudatosítása ráébreszti a gyermeket pozitív és negatív tulajdonságaira. De szerepe van ebben a gondolkodás fejlődésének is és annak, hogy az egyértelmű függőségi helyzet feloldódása megadja azt a lehetőséget, hogy hozzámérje magát a többiekhez, a játszótársakhoz, a tanulótársakhoz.

Ez az önismeret azonban még nagyon halvány, hiszen a gyermek ebben az időben inkább a környezet felé fordul, a tárgyi világ érdekli elsősorban, saját belső tulajdonságai még nemigen foglalkoztatják.

Ebben az időszakban az én-ideál egyre határozottabb alakzatot nyer. Ez onnan ered, hogy a gyermek kapcsolatai szélesednek és ezáltal új azonosulási lehetőségekkel /a társak, a pedagógusok és az egyéb felnőttek, de az olvasmányok hősei is/ találkozik, újabb viselkedési mintákat, motivációkat épít személyiségébe. Gyakori, hogy bizonyos pályák iránti **vonzalmak** - külsődleges, esetleges jegyek alapján - követendő utként jelennek meg ebben

a korban. Ezek azonban nem tartósak, új ismeretek, tapasztalatok, élmények hatására a gyermek újabb és újabb pályák vonzáskörébe kerül. Mindezek jelentősége a szociális tanulással elsajátított pályamotívumok megjelenésének és a munka iránti kedvező alapbeállítódás kialakulásának lehetőségében van.

Az eddig elmondottak következményeként az önértékelés kezdeti megjelenését, első csiráit is tapasztalhatjuk ebben az életkorban. Annak ellenére, hogy ez még rendkívül bizonytalan, felkelti az igényt az önnevelésre, a képességeknek megfelelő teljesítésre.

A serdülőkorig terjedő, életpálya szempontjából áttekintett személyiségfejlődést összegezve - jelentőségének tulértékelése nélkül - megállapíthatjuk, hogy kedvező esetben

- megtörténik a pályákra vonatkozó ismeretek elemi megalapozása;
- megteremtődnek az önismeret, az önértékelés és az én-ideál kibontakozásának, illetve továbbfejlődésének alapfeltételei;
- kialakulnak a munkatevékenység elemi készségei;
- létrejön a munka és a munka világa iránti kedvező beállítódás.

A felsorolt pszichológiai tényezők az óvodai, az iskolai és a családi nevelés hatására alakulnak ki. Ennek érdekében feltétlen munkálkodni kell, mert ez egy olyan alapozást jelent, ami nagyban elősegíti a serdülőkori sikeres pályaaorientációt.

1.2 A pályaválasztás időszaka és a döntés

A gyermekkor utolsó szakaszában viszonylagosan harmonikus fejlődést tapasztaltunk. A gyermek jól integrálódik a család, az iskola és a játszótársak csoportjához, amelyben kialakult, elismert helye van. Az életpálya alakulása szempontjából is kedvező fejlettségi szint rajzolódik ki.

Ezt a harmonikus egyensúlyállapotot a 11-12. életév körül mélyreható változások sora váltja fel, mely a 18-20. életévig terjed. Ezen időszakon belül a fejlődéslélektan differenciál: a 15-16. életévig terjedő fejlődési szakaszt pubertásnak, serdülőkornak, a 18-20. évetévig terjedőt adolescenciának, ifjuskornak nevezi. "Mindkettő a nagy átalakulás, a testi-szellemi megérés, a felnőtté válás gyors és heves folyamata, csak amíg a pubertást elsődlegesen a biológiai érés, addig az adolescenciát a pszichikus személyiségérés dominanciája jellemzi." /Sáray, 1969./

Ezek a változások az organikus egyensúly, az intellektuális struktúra, a szociális magatartás és az egyén világképe területén jelentkeznek.

A fejlődés alaptörvénye, a belső ellentmondás a serdülőkorban a legkifejezettebb. Még nem felnőtt, már nem gyerek a serdülő, vágyait és törekvéseit nem tudja realizálni az ehhez szükséges képességek és lehetőségek kialakulatlansága miatt.

Az egyéni életpálya-alakulás szempontjából is kritikus, de ugyanakkor döntő életszakasz, mivel a pályaválasztás és az esetek többségében a szakmai felkészülés a serdülőkorra esik.

A környezeti feltételek ösztönző hatása következtében a serdülő keresi "helyét" a társadalomban, vizsgálat tárgyává teszi

önmagát és környezetét. A serdülőkor egyik jellemző sajátossága a "befeléfordulás". A fiatal vizsgálni kezdi önmaga emberi tulajdonságait. Ennek következtében a serdülőkor előtti viszonylag fejletlen, nagyrészt tudattalan, de a pályaválasztás szempontjából rendkívül jelentős **én-kép**, illetve önismeret nagy fejlődésnek indul. Az én-kép fejlődésében egy tudatos elképzelérendszer kialakulása és annak folytonos kipróbálási időszaka kezdődik. Ebben szabályozó szerepet játszik az **önértékelés**. Az **önértékelés** elsősorban attól függ, hogy a környezet - különösen, illetve elsősorban a respektábilis személyek - hogyan minősítik viselkedését. Másrészt lényeges tényező, hogy az én-ideál azonosítással szerzett motivumait, értékeit, viselkedésmintáit milyen sikeresen tudta megvalósítani. E két összetevő eredőjeként megjelenő **önértékelés** a változások megindítója.

A serdülőkori én-fejlődést lényegében az én-kép változékonysága, az **önértékelés** bizonytalansága jellemzi, melynek harmóniáját, viszonylagos stabilitását csak az ifjúkori személyiségfejlődés hozza meg. Ez az interperszonális viszonyrendszer alakulásával függ össze.

Az **önmegismerésre** irányuló erőfeszítés természetesen együtt jár mások, valamint a környezet megismerésével is, hiszen csak másokhoz viszonyítva, illetve a különböző tevékenységek során tudjuk önmagunkat megismerni.

Az önállósodó serdülő igyekszik tájékozódni, felderíteni és kipróbálni, hogy milyen a felnőttek világa, az a világ, ahová belépni készül. Kritikusan szemléli környezetét és egyre inkább önmagát is. Sajátossága ennek az időszaknak, hogy tapasztalatait önmagához viszonyítja a serdülő, vágyainak, törekvéseinek megfelelően értékeli azt. **Értékelése** tehát nem objektív. Ebből adódóan a munka- és pályaelményeit is az egyoldalú értékelés jellemzi. Az érdeklődési körébe vont pályákat nem a maguk teljességében,

előnyös és hátrányos vonásaik együttes figyelembevételével, hanem a számára vonzó vagy taszító összetevői alapján értékeli. Csak az ifjúkori realitásra törekvés képes feloldani ezeket az ellentmondásokat.

Az életpálya alakulására az iskolai oktató-nevelő tevékenység mellett nagy befolyásoló szerepe van ebben az időszakban a kortárs csoportoknak, az olvasmányoknak és a példaképül választott egyes felnőttek iránti rajongás hatásának. Kedvező esetben ezek nagyon sokat segítenek a korábbi identifikációk újraértékelésében, az én-identitás kialakulásában /H. Erikson, 1969./.

A serdülőkori és ifjúkori életpálya-alakulást tulajdonképpen az én-keresés, az önmegismerés és a képességek, személyiségtulajdonságok kibontakozásának, valamint a munka világának és a pályák megismerésének nagy korszakának tekinthetjük, melyek során a fiatal önmagát és helyét keresi az életben, a társadalmi munkamegosztásban.

A munka világával ismerkedő, eközben önmagát definiálni törekvő, egyre érettebb személyiségű fiatal kezdi keresni a helyét, életpályát választ.

1.3 A pályaválasztás problémái, pályapedagógiai feladatok

A pályaválasztási döntés realitása feltételezi a pályaválasztási érettség kialakultságát.

"Pályaválasztási érettségnek nevezzük a tanuló egész személyiségének olyan fejlettségi állapotát, amely egyrészt lehetővé teszi - az elhelyezkedési lehetőségeknek és a személyiségnek megfelelő - pályaválasztását, másrészt biztosítja

a szakmai képzésnek legalább minimális sikerét, és felébreszti a tanulóban a szakmai beilleszkedésre való tartós törekvést." /Rókusfalvy, 1969./

A helyes pályaválasztási döntés feltételei a megfelelő pálya- és önismeret, valamint ezek olyan összehangoltsága, mely a választási lehetőségekkel is számol.

Első ízben az általános iskola befejezésekor kell dönteni a fiataloknak. A gimnáziumban továbbtanuló és a munkába álló fiatalokra nem gondolva, a serdülők közel kétharmadának már pályát is kell választani 14 éves korban. Kivánatos, hogy ezek a fiatalok pályaválasztásra érettek legyenek.

Mit mutatnak a vizsgálati tapasztalatok?

A 7. osztályos általános iskolai tanulók pályaválasztási szándékáról az 1970-71-es tanévben elvégzett országos reprezentatív felmérés egyik tanulsága: a tanulók 21,6 %-a nem tudja, hogy milyen pályát válasszon. /Molnár Péter és munkatársai, 1972./ A pályaválasztási éretlenség ennél nyilvánvalóan nagyobb.

A pályaválasztási érettség komplex vizsgálata alapján Rókusfalvy megállapítja, hogy az általános iskola befejezése előtt a fiatalok mintegy fele rendelkezik csupán viszonylag megfelelő pályaismerettel. A saját pályaalakmasság megítélése szempontjából fontos pályakövetelmények ismerete csak a tanulók 20-25 %-ánál kielégítő /Rókusfalvy, 1967./. E vizsgálat az önismeret, önértékelés problémájára is rámutatott. Ugyanerre az eredményre jutottak mások is. /Radnai, 1959; Jakabné, 1970./

A pályaismeretre és önismeretre vonatkozó problémák első sorban abból adódnak, hogy az általános iskola végén az egész személyiség fejlődése nem jut el arra a szintre, "amelyben már

felötlik bennük a gondolat, hogy az egyéni élet olyan kerek egész, amellyel valamit lehet, sőt kell is kezdeni" /G. Donáth Blanka, 1964./. Ez, kivétítve a pályaválasztás problémájára, azt jelenti, hogy "14 éves korban a tanulók zömükben még nem képesek arra, hogy pályaválasztásukat jövődő életük reális kereteibe szervesen beillesssék". /Rókusfalvy, 1971./

Az érettségizett fiatalok pályaválasztási érettségét illetően a vizsgálati tapasztalatok kedvezőbb képet mutatnak az általános iskolásokénál, de ez sem problémamentes. Ez is erőteljes figyelmeztetésül szolgál, hiszen 18 éves korban - ritka esetektől eltekintve - már adottak a pszichológiai feltételek.

Mindezekből két szorosan összefüggő következtetést vonhatunk le:

- A pályaválasztási éretlenség nagyobb mérvű, mint amilyent a fejlődéslélektani törvényszerűségek indokolnak. /Rókusfalvy, 1965./
- Időbeni, vagyis nemcsak a döntési időszakra korlátozódó nevelői beavatkozással kialakítható egy olyan pályaválasztási érettségi szint, melynek bázisán a pedagógiai tanácsadás hatékonyan segítheti a reális pályaválasztási döntést. /Völgyesi, 1973./

A jelzett problémák megoldásának útját ma már kormányhatározatok, végrehajtási utasítások, utmutatók rögzítik /1029/1971; 104/1972; 3128-2/1973. V/34. MÜM. MM. EÜM./, kézikönyvek, módszertani anyagok segítik.

Ezekben megfogalmazást nyert az az alapelv, hogy a pályaválasztás tervszerű, szervezett előkészítése az általánosan képző iskolák /általános iskolák, gimnáziumok/ feladata. Az általános

iskola V. osztályától kezdődően iskolai keretek között, az oktató-nevelő munka szerves részeként a pedagógusok, az iskolai pályaválasztási felelős koordinálásával - természetesen a szülőkre is hatva -, látják el. Így az iskola biztosítja a minden tanulóra kiterjedő megfelelő színvonalu segítségnyújtást.

A pályaválasztás iskolai előkészítésének, mint pedagógiai feladatnak a célja a pályaválasztási érettség kialakítása és a reális pályaválasztási döntés elősegítése.

A feladatok ellátásának lényeges tartalma olyan tevékenységformák biztosítása, ahol lehetőség nyílik a pályák megismerésére, tapasztalatok gyűjtésére és ezek reális értékelésére; az egyes munkafajták bizonyos mérvű kipróbálására, a képességek kibontakoztatására, ahol önmagukat is lemérhetik a fiatalok, és így az egyre reálisabb önismeret, önértékelés kialakulásának konfliktusokkal telített útja is megkönnyíthető. Mindezek keretében fontos feladat a pályaeérdeklődés és a motiváció formálása.

Az iskolai pályaválasztási előkészítő munka sikere elképzelhetetlen a szakképző iskolákkal és munkahelyekkel való tartalmas együttműködés nélkül. Ugyanez vonatkozik az iskola és a szülők együttműködésére is.

Az elmondott célkitűzések a Szovjetunióban, különösen a balti köztársaságokban, már bevált gyakorlatnak tekinthetők. /L. V. Botjakova, 1969; K. Vasziljev, 1971; K. M. Gurevics, 1973; A. E. Golomstok - A. A. Vasziljev - L. L. Kondraljeva - O. A. Csernyik, 1969./

Az iskolai pályaválasztási munka folyamatos és szervezett ellátásával, optimális környezeti feltételek és megfelelő nevelői beavatkozások biztosításával egyre inkább pályaválasztásra éretten juthatnak el a fiatalok életük egyik nagyon fontos ál-

lomásához, a pályaválasztáshoz. A pályaválasztási döntéssel a pályára való tágabb értelemben vett előkészület első korszaka lezárul.

2. A választott pályára készülés

A pályaválasztást követő szakmatanulással megkezdődik a szakmai képzés és ennek keretében a személyiség szakmaspecifikus fejlődése. Az iskolatípusoktól függően /szakmunkásképző, szakközépiskola, főiskola, egyetem/ bizonyos mértékig eltérő módon történik az egyéni életpálya alakulása ebben az időszakban.

Mi csupán az azonosságok, a közös vonások hangsúlyozásával tekintjük át ezt a fejlődési szakaszt.

2.1 A pályaadaptáció előfeltételeinek kialakulása

A szakmai képzés során az adott iskola tárgyi és személyi feltételei, az elsajátítandó tananyag, a megoldásra váró gyakorlati feladatok képezik a külső környezeti hatótényezők egyik legjelentősebb körét. Emellett erőteljesen érezteti hatását a szóban forgó pálya reális tartalma és társadalmi helyzete. Fontos befolyásoló szerepet játszanak a baráti kapcsolatok és a szakmai olvasmányok. Ez utóbbi különösen a középszintű képzésben résztvevő fiatalok esetében jelentős, mivel a serdülőkorban az identifikációs készség ismét felerősödik. /Buda, 1970./

Ezen környezeti hatások és a konkrét szakmai tevékenységek keretében, azok folyamatában a személyiség szakmaspecifikus fejlődése kedvező esetben eléri azt a szintet, melyet a szakirodalom pályarérettségnek nevez, de egyértelmű definíciójával adós marad.

A témával foglalkozó szerzők a pályaegettség összetevőit illetően is különböző tényezőket adnak meg, illetőleg nem foglalkoznak ezzel a kérdéssel. /Rókusfalvy, 1965./

Véleményünk szerint a pályaegettség, lényegét tekintve, a szorosabb értelemben vett pályaadaptáció előfeltételét, illetőleg a munkahelyi beválás, az eredményes és harmonikus pályavitel potenciális alapjainak kialakultságát jelenti.

Ennélfogva ez a fogalom magába foglalja a pályaalakultság, a realitásnak megfelelő munkamagatartás és a pályával való azonosulás predispozícióit, vagyis előfeltételeit. Ezek biztosítják a pályaadaptáció megvalósítását a munkahelyi beilleszkedés időszakában. Az említett három összetevő fejlődése a következőképpen alakul.

Az egyén pályaalakultsága a pályaválasztás időszakában általános formában, vagyis olyan szinten van jelen, mely több pályaelajásításának alapjául is szolgálhat. A szakmai képzés során, ebből az alaptól kiindulva, az egyéni képességek, személyiségtulajdonságok specifikus fejlődése kezdődik. Az egyén elajásítja a megfelelő szakmai ismereteket, jártasságokat és készségeket, s a személyiség lényeges jellemzőivé válva azok manuális és mentális képességekké formálódnak, kifejlődnek a pályavitelhez fontos személyiségtulajdonságok is. Teljesen kézenfekvő, hogy a pályakezdés időszakáig, a szakmai képzés folyamatában, a konkrét munkahelyi feladatoknak, teljesítménykövetelményeknek és munkafeltételeknek megfelelő, illetve azok ellátását biztosító pályaalakultsági szint nem alakulhat ki. Ehhez helyi ismeretekre, speciális begyakoroltságra van szükség. Ebből következik, hogy a szakmai felkészülés időszakában a pályaalakultság előfeltételeinek kialakulásáról, egy relatív alakultságról beszélhetünk csak.

A serdülőkor befejezésével a felnőttkornak megfelelő alkalmazkodás fiziológiai bázisai megteremtődnek. /Csirszka, 1967./ Kialakulóban van a felnőtt szociális alkalmazkodás, az együttműködési készség, és megkezdődik a munkahelyi szituációkkal, konkrét munkafeladatokkal kapcsolatos reális állásfoglalások megszilárdulása. A fiatalok egyre reálisabban ítélik meg önmagukat és környezetüket, egyre jobban alkalmazkodnak a munka- és környezeti tényezőkhez.

Ezek a tényezők képezik a realitásnak megfelelő munkamagatartás predispozícióját. A felnőttkori, érett munkamagatartás megszilárdulására főként csak az aktív munkavégzés időszakában, a konkrét munkahelyi szituációkban kerülhet sor.

A szakmai felkészülés során a pályaválasztással történt állásfoglalás megszilárdul, majd a pálya fejlődését kísérő érdeklődés kialakulásával a pályával való azonosulás előfeltétele megteremtődik. A pályával, a pálya perspektívájával való azonosulás ezen alapra épülten, főként a munkahelyi beilleszkedést követően szilárdul meg.

Kedvező esetben a pályaerettség említett összetevőinek, illetőleg a pályaadaptáció előfeltételeinek kialakulásával zárul ez a fejlődési szakasz. Ezt követően kerül sor a munkahely-, illetve munkakörválasztásra.

2.2 Pályaalkalmazkodási problémák, nevelési feladatok

Először az un. átmeneti nehézségekről szólnunk, melyek részben általános jelleggel, részben speciális formában jelentkeznek, majd az egyéb pályaal alkalmazkodási problémákat érintjük.

Az új iskolatípus egyben új környezeti feltételeket is jelent. A régi osztálytársi kapcsolatok érzelmi biztonsága helyett egy "idegen" környezetbe kerülésről van szó. A megszokott és elfogadott viselkedési módok sem minden esetben vezetnek eredményre. Ebben szerepet játszik az is, hogy mások a követelmények, mások a lehetőségek. Abból is adódik, hogy a korábban "legnagyobb"-ból most a "legkisebb" szerepkörbe kerül a fiatal.

Ezek alkalmazkodást kívánnak. Mind a tárgyi, mind a személyi világot újra kell szervezniük a fiataloknak. Ez viszonylag rövid idő alatt, kisebb konfliktusokon keresztül nyer megoldást.

Speciális átmeneti nehézséget jelent a pályaválasztási konfliktus. Ennek lényege, tulajdonképpen tartalma a szakmatanulás kezdetéig kialakult pályaelképzelés és az egyre reálisabban megjelenő pályakép ellentmondásából adódó élmény, ami azt a gondolatot veti fel, hogy "nem jól választottam, nem itt a helyem" /Ritoókné, 1972./.

Az elképzelés és a realitás közötti ellentmondás szükségszerűen jelentkezik. A kérdés csupán az, hogy milyen mértékben. Sajátos pályaválasztási konfliktust jelentenek azok a nem is kis számban előforduló esetek, amikor a szakmatanulás, a szakmai felkészülés egy pályaválasztási kudarcot /felvétel elutasítása, szülői tiltás/ követően kezdődik. Az elmondottakra vonatkozó statisztikai adatokra és tapasztalatokra utalunk a következőkben. A szakközépiskolába és szakmunkásképző intézetbe készülő általános iskolás fiatalok 18,5, illetve 29,8 %-a nem tudja, hogy milyen pályát válasszon /Molnár P. és munkatársai, 1972./.

Különösen ez utóbbi abszolút számban rendkívül jelentős.

Ismeretes, hogy az egyetemre, főiskolára, szakközépiskolába, szakmunkásképző intézetbe jelentkező fiatalok nagy része nem az eredeti szándéknak megfelelő szakmára nyer felvételt, Az esetek

egy részében még az eredetileg tervezett iskolatípusba való továbbtanulási terv sem realizálódik.

A szakmai felkészülés során a pályaválasztási konfliktus megoldása az egyik legkritikusabb pályaaalkalmazkodási feladat, mivel csak ezt követően alakulhat ki a pálya vonalára állás, a szakma megszeretése, vagyis a pályaválasztással történt állásfoglalás megszilárdítása.

A pályaválasztási konfliktusok inadekvát megoldását reprezentálják a szakképző iskolák lemorzsolódási arányszámai. E statisztikák azt bizonyítják, hogy a tanulmányi időszakban összesen lemorzsolódók közel 70 %-a az I. évben hagyja el tanult szakmáját. /Tanévnnyitó Statisztikai Tájékoztató, 1972./

A bemutatott pályaaalkalmazkodási konfliktusok mellett figyelmet érdemelnek a szakma gyakorlásához szükséges ismeretek és a gyakorlat bizonyos szintjének elsajátításakor jelentkező nehézségek, esetleges sikertelenségek. E problémakör akkor válik jelentőssé, ha az egyéni képességek olyan alacsony szinten állnak a szakképzés kezdetén, melyet a személyiség nem képes kompenzálni, vagy ha ez a szint megfelelő, de a szakmai érdeklődés és motiváció kialakulatlansága akadályozza a nehézségek áthidalását. Jelentős probléma származhat abból is, ha a szakmatanulás kezdetén nem megfelelő munkastilus-elemek alakulnak ki. "A tevékenységmód elemzése azt is megmutatta, hogy spontán módon kialakulhatnak a munkastilusnak olyan pseudo-kompenzációs elemei is, amelyek a munkatanulás kezdeti szakaszában a legkényesebb tevékenységi elemek elvégzésének megkerülését szolgálják. A munkatanulás későbbi, bonyolultabb szakaszában, amikor az ismeretek és készségek sokoldalú és gyors alkalmazása kerül előtérbe, az ilyen tevékenység-módok már nem hatékonyak, sőt a további fejlődést akadályozó tényezővé válhatnak, s az oktató egyénenkénti elemzése és

segítése hiányában munkaszokássá rögződhetnek." /Dancs, 1972./

Említést érdemel a felnőttkori, realitásnak megfelelő szociális alkalmazkodás problémaköre. Ez elsősorban a középfoku szakképzésben /szakközépiskola, szakmunkásképző intézet/ résztvevő fiatalok esetében jellemző. A serdülőkori személyiségfejlődés problematikájából adódik: "A modern szociálpszichológia egészen messzemenően megismerte már a kapcsolatkötés kommunikációs szabályszerűségeit, az ide vonatkozó kutatásokból tudjuk, hogy a kapcsolaton belüli eredményes, felnőtttes kommunikáció milyen bonyolult személyiség-teljesítmény és hogy erre a serdülő mennyire nem érett még." /Buda, 1970./

A munkahely-, illetve munkakörválasztás kérdéseit is említenünk kell, bár az ebből adódó probléma csak a munkahelyi beilleszkedés időszakában válik aktuálissá. A megfelelő munkahely- és munkakörválasztás reális önismeretet, önmegvalósító törekvést és a konkrét munkahelyi lehetőségek ismeretét feltételezi. A későbbiekben jelentkező probléma, a gyakori munkahelyváltogatás az utóbbi feltétel hiányosságaiból ered elsősorban. "Kevéssé ismert a fiatalok előtt, akik a pályát még egészében, mint fő vonalat, mint választandó egyetemi szakot vagy szakmunkáspályát látják maguk előtt, az a sokféle lehetőség, ami egy adott pályán belül a munkahelyek és a munkakörök tekintetében fennáll, és amelyek közül, személyiségük, érdeklődésük, adottságaik ismeretében tovább differenciálva választhatnak." /Ritoókné, 1970./

Az életpályazáklakulás ezen szakaszának áttekintése és a jelentősebb alkalmazkodási problémák megvilágítása alapján, véleményünk szerint, a választott pályára nevelés lényeges tartalma a következő:

- a pályaválasztással történt állásfoglalás megszilárdítása, a szakma megszerettetés. Ennek érdekében fontos feladat az

esetleges pályaválasztási konfliktusok megoldása, a munkaköröm iránti fogékonyság kialakítása, az egyéni érdeklődés, motiváció fejlesztése és a szakma lehetőségeivel való összehangolása;

- a tanult szakmának megfelelő képességek, személyiségvonások kifejlesztésével a pályaalakmasság előfeltételeinek kialakítása. Ennek érdekében alapvető feladat a szakmatanulással és gyakorlással kapcsolatos nehézségek, problémák feloldása, a szakmai ismeretek és azok gyakorlati munkában való hasznosításához szükséges manuális és mentális képességek, illetve az azok felett rendelkező személyiségdiszpozíció kialakítása;
- a realitás-elv, vagyis a rugalmas alkalmazkodás és szilárdság egységének megteremtésével, a munkával, a munkahelyi szituációkkal kapcsolatos állásfoglalások reális irányba való befolyásolásával a realitásnak megfelelő munkamagatartás előfeltételeinek kialakítása;
- a pálya és az egyéni perspektívák összehangolásával a személyiség szakmai integrálódása alapjainak lerakása. Fontos feladatot jelent a szakma fejlődését kísérő érdeklődés kialakítása, fenntartása, a fiatalok pályafejlődésének, önmegvalósító törekvéseinek támogatása.
- Az elhelyezkedési lehetőségek széles körű bemutatásával, a munkahely-, illetve munkakörválasztás elősegítésével a munkahelyi beilleszkedés sikerének támogatása.

A felsorolt feladatok ellátása mellett nem szabad megfeledkezni az életpálya különböző szakaszainak egymásra épüléséről. Ennek megfelelően a választott pályára nevelés színvonalának emelése érdekében feladatként jelentkezik az általánosan képző iskolák

pályaválasztási előkészítő munkájának támogatása és a pályakezdők munkahelyi beilleszkedésének figyelemmel kísérése révén a várható problémák megelőzése.

A választott pályára nevelés, a pályaválasztási tanácsadásra vonatkozó kormányhatározat értelmében, a szakképző iskolák feladata. A feladatok megvalósításában az iskolai pedagógusok, gyakorlatvezetők valamennyien résztvesznek. Nagy szerepe van a megbízott pályaválasztási felelősnek.

A szakmai képzéssel az életpálya alakulásának egy igen fontos korszaka lezárul, de a munkára való felkészülés a maga teljességében nem fejeződik be.

3. Munkahelyi beilleszkedés - pályaadaptáció

A legkülönbözőbb iskolatípusból kilépve, megkezdődik a pálya megvalósítása. A pályakezdekéskor, a munkahelyi beilleszkedés folyamatában történik a pályaadaptáció megszilárdítása, a munka objektív és az egyén szubjektív - tágan értelmezett - adottságainak szintézisével.

3.1 A pályaadaptáció megvalósítása

A munkahelyi beilleszkedés sikere vagy kudarca a pályakezdő fiatalok személyi adottságai és a befogadó munkahely adottságai kölcsönhatásának eredménye. Kedvező esetben kialakul az egyén és a munka, munkahely egymással szemben támasztott követelmény-lehetőség összhangja, egyensulya, Természetesen nem egyik napról a másikra, hanem időben végbemenő folyamat eredőjeként.

A pályakezdő fiatalokra ható környezeti tényezők a befogadó munkahely objektív adottságaiból adódnak.

Kitüntetett fontosságu a munkahely közgazdasági környezete, gazdálkodáspolitikája, mely a később említésre kerülő munkahelyi tényezőket közvetlenül vagy közvetve befolyásolja. A közgazdasági környezeten belül különösen jelentős a munkahely munkaerő- és bérpolitikája. A foglalkoztatottság színvonala, a kereseti viszonyok és ezek várható alakulásának hatása a beilleszkedésre egyértelmű.

Lényeges meghatározó tényezője a beilleszkedésnek az a körülmény, az az adott miliő, amelyben a munka folyik, vagyis a munkakörülmények. Ez abból adódik, hogy a környezetből áramló pozitív vagy negatív hatások erősen befolyásolják a munkavégző embert. A munkakörülményeket konkretizálva a következőkre gondolunk:

- tárgyi munkakörülmények /a munkahelyek megvilágítása, zaj-, hő-, stb. -hatás, higiénikus és kommunális feltételek/;
- a munka szervezettsége /szerszám-, anyagellátottság, munkatempó, szellemi és fizikai terhelés stb./;
- a személyi környezet, az a szociális légkör, amelyben a munka folyik, beleértve a vezetés színvonalát és azokat a magatartásmintákat, elvárásokat, melyeket a munkavégző embertől megkivánnak.

Végül alapvető tényezők az adott munkatevékenység jellegzetességei, melyek a munka anyagát, tárgyát, eszközeit, a munkafeladatok és azok megvalósításának módjait foglalják magukban.

A felsorolt környezeti tényezők hatására, az aktív munkavégzés keretében a személyiség szakmaspecifikus fejlődésével, a

munkahelyi beilleszkedésen keresztül bontakozik ki, valósul meg a pályaadaptáció.

Kialakul az adott munkahelyi tevékenység jellegzetességei által megkívánt tulajdonságok és az egyén képességeinek, készségeinek, személyiségvonásainak megfelelése. Más szóval az alkalmasság elvének érvényesüléséről van szó.

Megteremtődik a tágan értelmezett munkakörülmények és az egyén munkamagatartásának megfelelése. Ide tartozik a munkaadó és munkavállaló elvárásainak megfelelése is.

Tekintve, hogy a pálya adottságai bizonyos mértékig meghatározzák az egyén élethelyzetét és lehetőségeinek irányait, lényeges, hogy a pálya **kinálta** lehetőség és az egyén életalakítási törekvéseinek megfelelése is létrejöjjön. Ezzel a pályaadaptáció befejezettnek, kialakultnak tekinthető.

A bemutatott összhang személyiségbeli feltételeinek kialakulása a következőképpen történik.

A pályakezdés időszakában, a helyi ismeretek elsajátításával, a speciális begyakoroltság kialakulásával a konkrét munkahelyi követelményeknek és munkafeltételeknek megfelelő, illetve azok ellátását biztosító pályaalakalmasság létrejön.

A munkahelyi kollektívába illeszkedés során az alá-, fölé- és mellérendeltségi munkatársi viszonyok és kapcsolatok megfelelő szintje kialakul. E kapcsolatok bázisán létrejönnek a megkívánt munkahelyi állásfoglalások, magatartásformák.

A pálya reális feltételeinek áttekintésével, a konkrét munkahelyi lehetőségek megismerésével, az alkalmasság és a megfelelő munkamagatartás kialakulását követően létrejön a pályával való azonosulás.

A munkahelyi beilleszkedésen keresztül megvalósult pályaadaptációval a pályaal alkalmazkodás folyamata nem fejeződik be, végigkíséri az ember munkában töltött életutját, a mindenkori alkalmazság megőrzésére, fenntartására irányul. Hiszen a dinamikusan fejlődő gazdasági élet számos változást hozhat a munkában, de említhetnénk a munkahely-, a munkaköri- és beosztásváltozásokat is, melyek minden esetben alkalmazkodást kívánnak a dolgozó embertől. Ennek ellenére az utóbbi időszakkal nem foglalkozunk.

A következőkben a pályakezdő fiatalok munkahelyi alkalmazkodásának problémakörét tárgyaljuk, majd a beilleszkedést elősegítő munkahelyi feladatokról szólnunk.

3.2 A pályakezdők munkahelyi alkalmazkodásának problémái

A munkahelyi beilleszkedéssel együttjáró alkalmazkodás nem problémamentes a korábban már munkaviszonyban álló, új munkahelyre belépő felnőtt dolgozók körében sem. Méginkább érvényes ez a megállapítás az először munkát vállaló fiatalokra.

A pályakezdő, először munkába lépő fiatalok munkahelyi beilleszkedése hatékony és eredményes elősegítésének alapfeltétele, hogy világosan álljanak előttünk azok a pályaal alkalmazkodási nehézségek, melyek a konkrét valósággal való első találkozásból törvényszerűen következnek.

A legkülönbözőbb iskolatípusból kerülnek ki a munkát először vállaló fiatalok. Az elmúlt évek statisztikai adatai azt mutatják, hogy az évfolyamonkénti először munkába lépők - iskolatípusonkénti - megoszlása a következő:

- többségük /kb. 60 %/ szakmunkásképző- és szakközépiskolát végzett fiatalokból áll;

- az általános iskola befejezése után, valamint a különböző szakképző iskolákból és gimnáziumokból lemorzsolódot-
tak, továbbá az általános iskolát be nem fejezett tulko-
rosak a munkát vállaló fiatalok 5-10 %-át képezik;
- a munkába lépők 15-20 %-át a gimnáziumi tanulmányok után
tovább nem tanulók alkotják;
- az egyetemi, főiskolai képzettségűek 5-10 %-os arányban
szerepelnek az először munkát vállalók sorában.

A felsoroltak az évenkénti munkahelyi beilleszkedők egy-egy sa-
játos rétegét jelentik. Először azokról az általános jellegű al-
kalmazkodási nehézségekről szólnunk, melyek valamennyi réteg beil-
leszkedésében szerepet játszanak, majd utalunk az egyes rétegek
speciális problémáira is.

Az egyén életutjában az alapvető funkcióváltozások idősza-
ka - játék-tanulás-munka - mindig problematikus. Körismertek az
általános iskolába lépés nehézségei, amikor is a gyermekkor fő
tevékenységformáját, a játékot, a tanulás váltja fel.

Ismertek a szakképző iskola megkezdésekor jelentkező prob-
lémák, amikor szintén funkcióváltásról van szó. A tanulás rész-
ben szakjellegűvé válik, de emellett szerepet kap a munka is. Az
első munkavállalást is funkcióváltás jellemzi, az alapvető tevé-
kenységforma megváltozik, központi szerepet kap a munka. A funk-
cióváltás minden esetben a megelőző életvitel átalakulását kö-
veteli, új viselkedésbeli, tevékenységbeli megnyilvánulásokat i-
gényel. Ezek elsajátítása alkalmazkodási feladat.

A pályakezdő fiatalok esetében a tevékenységforma-változás
a társadalomban betöltött szerep megváltozását is jelenti, a fel-
nőtt életmódot, az önálló gazdasági és társadalmi felelősségvál-
lálást is maga után vonja. Ebből az új helyzetből adódik a pályá-

kezdők alapvető problémája, mely a következőképpen fogalmazható meg.

Az életmódváltozás, az új tevékenység megkezdése és ellátása egy merőben új feltétel- és következményrendszer keretében - annak ellátásához szükséges információk és funkciók hiányossága miatt - kritikus élethelyzet a pályakezdő fiatalok számára. E probléma törvényszerűen jelentkezik, független az életkortól és a tapasztalati előzményektől. Ezek szerepe inkább a beilleszkedés megvalósulásának időtartamában, vagyis a problémamegoldás tekintetében jelentős. A probléma megoldása szükségszerű, mivel a pályakezdők társadalmi munkamegosztásba való beilleszkedése, a felnőtt, önálló életvitelük ebben az időszakban a munkahelyek közvetítésével, vagyis a munkahelyi beilleszkedésen keresztül valósulhat csak meg. Éppen ezért a család és az iskola után rendkívül lényeges feladat hárul a munkahelyre.

A munkahelyi beilleszkedés időszakában különösen a téjékoztatatlanság, a munkafeladatokhoz, a munkafeltételekhez és munkahelyi kollektívába való illeszkedés okoz problémát a fiataloknak. "A valóságban a munkaprofil, a munkakörülmények és az élethelyzet mindig konkretizálódik; mindig sajátos tartalmakon, összetételeken és körülményeken jelenik meg." /Csirszka, 1971./

A munkafeladatokhoz, munkafeltételekhez való alkalmazkodás sokrétű. A szervezet fiziológiás alkalmazkodását kívánja az új életritmus /a reggeli készülődés és a napi étkezések időpontjának eltolódása, esetleg több műszak/, a megnövekedett fizikai terhelés /rendszeres napi 8 órai munka, mely különösen a fizikai munkaterületeken jelentős tehertétel/ és az esetleges tárgyi-környezeti hatások /zaj, hő stb./. Az egészséges fiatal szervezet rövid idő alatt képes a fiziológiai alkalmazkodásra. Egyes terhelő tényezők tudomásulvétele, elfogadása **tarén** jelentkezhetnek problémák.

A teljesítmény-követelményekhez való alkalmazkodás a munka igényelte készségek kialakultságát, de a monotonitást, a fáradtságérzés elviselését is megköveteli. A legtöbb probléma abból adódik, hogy az iskolában elsajátított ismeretek, a kialakult képességek, készségek és a velük szembeni adott munkahelyi követelmények nem fedik egymást. Ez a konkrét feladatok ellátásához szükséges begyakoroltság és a helyi ismeretek hiányából adódik. Tehát ez a megfelelés nem is alakulhat ki a pályakezdés időszakáig. Ennek értelmében csupán bizonyos munkafeladatokat képesek önállóan megoldani a pályakezdők, de rendszerint nem képesek a megkívánt teljesítmény-követelmények betartására. Munkakörönként változó időtartam szükséges ennek feloldására. A munkarendhez is alkalmazkodni kell, új szokások kialakulásával. Ez sem zökkenőmentes minden esetben.

A munkahelyi kollektívába illeszkedés új típusu emberi kapcsolatokat, valamint a munkahelyre jellemző állásfoglalási-, beállítódási minták és magatartásformák kialakulását kívánja. A beilleszkedés problémakörének leglényegesebb kihatása ebből származik. Két tipikus problémaforrásra szeretnénk utalni, melyek közös alapja az érett, felnőttkori kapcsolatkézség hiánya, kialakulatlansága. Sem a szimmetrikus munkatársi kapcsolatok, sem a munkatárs és munkahelyi vezető viszonyának nincs meg a kialakult megfelelő mintája.

Ez abból adódik, hogy az iskolai életben a fiatalok kapcsolatait a spontán érzelmi, szubjektív viszonyulások határozzák meg elsősorban. A munkahelyi kapcsolatok alapvetően az érdekviszonyok mentén szerveződnek. A munkatársi viszonylatokkal kapcsolatban elegendő tapasztalatokkal nem rendelkeznek a fiatalok.

Ebből sok probléma származik. Elmondhatjuk tehát, hogy a munkahelyen találkoznak szembe - viszonylag hirtelen - a felnőttkori kapcsolatok problematikájával. A megfelelő munkahelyi

kapcsolatok konfliktussal telített folyamatban alakulnak ki. Ennek sikerességét nehezíti még az a tény is, hogy minden csoport, így a munkahelyi kis kollektívák is, bizonyos fenntartással vannak az újonnan érkezőkkel szemben.

Nagyon lényeges a kapcsolatok megfelelő szintű kialakulása, mivel ezek közvetítésével szilárdulnak meg azok a szükséges állásfoglalások, beállítódások, melyekkel még nem rendelkeznek és nem is rendelkezhetnek a pályakezdő fiatalok.

Az általánosnak mondható problémák után csupán vázlatosan utalunk az egyes beilleszkedő rétegek speciális problémáira.

Az általános iskola befejezése után, valamint a különböző szakképző iskolákból és gimnáziumokból lemorzsolódottak, továbbá az általános iskolát be nem fejezett tulkoros, először munkába lépők többsége 14-16 éves serdülőkoru. Nem készíthette fel őket az iskola a korai önálló életvitelre, a saját munkájukért vállalt felelősségre. Ezek az okok húzódnak meg a legkülönbözőbb munkahelyi szituációkban megjelenő problémáik mögött.

A gimnáziumból kikerülő fiatalok munkavállalása, munkahelyi beilleszkedésük problémája, többnyire az iskolatípus jellegéből adódik. A gimnáziumi képzés egyik célja a felsőoktatásra való előkészítés. A munkába lépő gimnáziumi tanulók nagy része sikertelen egyetemi, főiskolai felvétellel a háta mögött kerül első munkahelyére, többségük segédmunkásként, adminisztrátorként, a következő tanévi felvétel reményében. Ez a remény az esetek nagy részében irreális. Ebből adódik a legtöbb probléma, idegenként élnek a munkahelyen.

Az érettségizett munkavállalók többsége leány, akik nehezen barátkoznak meg az ipari munkahelyek tárgyi környezetével, a hi-

giénikus és kommunális munkahelyi adottságokkal, s ez szintén konfliktusokhoz vezethet. /Csirszka, 1961./

A szakmunkásképző és szakközépiskola után munkába álló fiatalok három-négy év felkészülési idő után kerülnek a munkahelyekre. Sok tapasztalattal rendelkeznek, mégis a helyismereti hiányosságok problémákat okozhatnak. Beilleszkedésükkel kapcsolatban a korábban már említett általános problémákat még azzal egészítjük ki, hogy a pályakezdő szakmunkásoknak inkább az elméleti jellegű feladatmegoldásokhoz, a szakközépiskolát végzeteknél pedig a gyakorlati munkafeladatokhoz való alkalmazkodás okoz nehézséget. /Budaházy, 1969./

Az egyetemet, főiskolát végzett munkába lépők beilleszkedésének speciális problémája többnyire a széles körű és magas szintű elméleti felkészültség és a munkahelyek konkrét igényéből származik. /Szesztay, 1970./

A beilleszkedés időszakában jelentkező alkalmazkodási problémák megoldásának, a pályaadaptáció megszilárdításának időpontját egyértelműen meghatározni nem lehet. Egyénenként változó időre van szükség. A legtöbb szerző 35 éves korig terjedő időszakról beszél. Ezen időszakon belül több munkahely-, illetve munkakör-változtatás történik. Bizonyos szempontból ez természetes, hiszen a fiatalok keresik a számukra leginkább megfelelő munkahelyet, munkakört.

A pályakezdők fluktuációjára vonatkozó statisztikai adatok arra utalnak, hogy az az indokoltnál nagyobb mérvű.

Az áttekintett pályaal alkalmazkodási problémák azt bizonyítják, hogy a beilleszkedés időszakában a munkahelyi segítségnyújtás nélkülözhetetlen. Ezzel a témakörrel foglalkozunk a következőkben.

3.3 A munkahely feladatai a beilleszkedés segítésében

A munkahelyi beilleszkedés időszakában alapvető feladat a konkrét valósággal való találkozásból törvényszerűen következő alkalmazkodási nehézségek megoldásával, a pálya és egyéni perspektívák összehangolásával a munkahelyi alkalmasság és beválás biztosítása, folyamatos fenntartása.

Ennek megvalósítása a pályakezdő fiatalokkal való szervezett és rendszeres foglalkozást, gondoskodást igényel. Különösen lényeges a pályakezdők, az először munkába lépők fogadása, a megfelelő tájékoztatás és tájékozódás, a leendő munkahelyek előkészítése, valamint az első lépések, a kezdeti betanulás, beilleszkedés koordinálása, a fiatalok pályafejlődésének folyamatos figyelemmel kísérése, a problémák megoldásának elősegítése. Természetesen emellett nem szabad megfeledkezni annak a közegnek az optimalizálására irányuló kezdeményezések és teendők ellátásának fontosságáról sem, ahová a fiatalok beilleszkedését kívánjuk elősegíteni. A beilleszkedés sikere ugyanis nemcsak a fiatalokon múlik.

A munkahelyi feladatok bemutatásakor emlitenünk kell a pályaválasztás előkészítésének és a választott pályára nevelés munkahelyi segítésének szükségességét is. Ez onnan ered, hogy a munka világa - ahová a fiatalok belépni készülnek - tulajdonképpen egy zárt világ. Ki kell nyitni a kapukat ahhoz, hogy a fiatalok pályafelkészülése minél sikeresebb legyen, hogy a választási lehetőségek minél világosabban álljanak a fiatalok előtt. E tevékenység lényege a pályákra vonatkozó információk, a munkahelyi lehetőségek és követelmények megismerésének biztosítása, a munkahely belső életének bemutatása, továbbá az egyéni képességek, személyiségvonások kipróbálási lehetőségeinek megteremtése, vagyis megfelelő te-

rep biztosítása a fiatalok számára, ahol önmagukat lemérhetik. Módszertani szempontból a pályaismertető előadások, az üzemlátogatások, a szakköri tevékenységek, a nyári munkavállalások folyamatos szervezését, tartalmilag megalapozott lebonyolítását foglalja magában. Mindezek ellátása az iskolai pályaválasztási munkával - beleértve a szakképző iskolát - való együttműködés során valósítható meg.

Összegezve, a munkahelyek kettős feladatköre az alábbiakban határozható meg:

egyrészt a tanulóifjúság körében a pályaválasztás előkészítésének és a választott pályára nevelésnek a segítése,

másrészt a különböző szintű képzettséggel rendelkező és a tovább nem tanuló fiatalok munkába állítása, munkahelyi beilleszkedésük elősegítése, pályavitelük megkönnyítése. Ezzel a tevékenységgel a munkahelyek munkaerő-utánpótlása szolgálható, és a munkahellyel hosszú távon azonosulni képes, elégedett és optimális termelékenységű szinten dolgozni tudó és akaró munkaerő-bázis biztosítható. Ugyanakkor a fiatalok eredményes és harmónikus életpálya-megvalósítása zökkenőmentesebbé tehető. Egyszóval egyéni és társadalmi érdekazonosság megvalósításáról van szó.

A következőkben a munkahelyi beilleszkedést segítő konkrét feladatokat tárgyaljuk, egy korábbi tanulmányunk gondolatmenetére támaszkodva. /Szende, 1973./

a. A pályakezdők fogadásával, munkahelyi felvételükkel kapcsolatos feladatok

A munkahelyen szerzett első benyomások döntő jelentőségűek. A pályakezdőknek már az első találkozás alkalmával érezniük kell,

hogy a vállalat fontosnak tartja munkahelyi pályafutásuk sikerességét. Ezért nagyon fontos a megfelelő tájékoztatás, a kezdeti bizonytalanság feloldása, de a tájékozódás is, vagyis a fiatalok bizonyos szintű megismerése, melynek alapján munkakörük kijelölése is megtörténhet. Mindezek lebonyolítása a pályakezdők csoportos fogadásával és egyéni beszélgetések keretében történhet, de nem nélkülözhető a leendő munkahelyek előkészítésével kapcsolatos feladatok ellátása sem.

A pályakezdők ünnepélyes fogadásával, a munkahely megtekintésével, esetleg a munkahelyet bemutató filmvetítéssel is összekötött csoportos rendezvény keretében általános tájékoztatás adható a vállalatról.

A tájékoztatás szempontjai közül az egyik leglényegesebb a munkahelyi tevékenység folyamatának érzékeltetése /pl. egyes gyártmányok elkészülésének utja a fejlesztéstől a késztermékig/, és a folyamaton belül azon szakemberek, dolgozók szerepének, fontosságának kiemelése, akik az aktuális rendezvényen részt vesznek.

Az egyéni beszélgetéssel a munkahely életére vonatkozó tájékoztatás tovább mélyíthető, a fiatalok elképzelése megismerhető és annak figyelembevételével megfelelő munkakör ajánlható számukra.

A beszélgetés során különösen fontos a fiatal munkavállaló személyi körülményeinek, érdeklődési körének, valamint szakmai fejlődésével, saját személyével kapcsolatos elgondolásainak megismerése, a korábbi időszakban szerzett munkatevékenységgel kapcsolatos /nyári munkavállalás, üzemlátogatás, termelési gyakorlat stb./ tapasztalatainak megbeszélése.

A beszélgetés lényeges szempontja kell hogy legyen a munkakörválasztás elősegítése a választható munkakörök ismertetésével, azok követelményeinek, lehetőségeinek figyelembevételével, valamint az előmeneteli lehetőségek anyagi, szakmai vázolója.

Az egyéni beszélgetést követően kerülhet sor a felvétellel

járó adminisztratív teendőkre és az orvosi vizsgálatra.

A pályakezdő fiatalok munkahelyének előkészítése a munkahelyi gondoskodás konkrét megnyilvánulása. Különösen gondolni kell a fiatal munkavállalók munkahelyének előre biztosítására, annak megfelelő ellátottságára és a leendő munkatársak előzetes tájékoztatására, valamint a közvetlen munkatársak közül egy alkalmas patronáló kijelölésére, aki a fiatalnak hivatalos ügyekben, de az egyéni beilleszkedést illetően is segítségére lehet.

b. A pályakezdők bevezetése az új munkahelyre, a kezdeti betanulás, beilleszkedés segítése

Megállapított tény, hogy a munkahelyi kilépések nagy többsége a belépést követő 6 hónapon belül történik. Éppen ezért ebben a kritikus időszakban kiemelten kell kezelni a munkatevékenységhez és a munkatársi közösséghez való illeszkedés elősegítését és a konkrét munkahelyi egységre vonatkozó tájékoztatást.

A munkatevékenységhez való alkalmazkodás elősegítése érdekében, a begyakoroltsági idő eléréséig fokozott figyelmet kell szentelni a munkafeladat nehézségi szintjének fokozatos emelésére, a feladatok teljesítésének rendszeres figyelemmel kísérésére, a produktumok reális értékelésére. Az adott munkakör eredményességére, illetve eredménytelensége szempontjából lényeges az ún. kritikus munkaszituációk megfelelő megoldását követelő készségek kialakulásának fokozott segítése. Gondolni kell a túlzottan részletes, öntevékenységet akadályozó utasítások kerülésére. Persze ez nem jelentheti a magukra hagyást sem.

A szakképzetlen fiatalokat, ha betanított munkakörben kívánják őket foglalkoztatni, szervezett munkaoktatásban kell részesi-

teni. /Dancs, 1974./

A munkahelyi kollektívába való beilleszkedés elősegítése rendkívül lényeges feladat. A pályakezdő fiatal, ha érzi, hogy törődnek vele, önállóságát, egyéniségét figyelembe veszik, könnyebben beilleszkedik a munkahelyi közösségbe, és ugyanakkor munkafeladatát is nagyobb kedvvel látja el.

Fontos feladat a pályakezdő és a munkahelyi csoport tagjai közötti személyes kontaktus lehetőségének megteremtése. Sokat segíthet ebben a patronáló személy, ha a munkacsoportban respektábilis szerepet tölt be /kiválasztásánál ezért erre is gondolni kell/.

Szükséges, hogy a közvetlen vezető időnként foglalkozzon a pályakezdő fiatalal, érdeklődjön, van-e valamilyen problémája, kívánsága, mi az, ami nehézséget okoz munkájában, munkatársi kapcsolatainak alakulásában. Fontos, hogy a zavaró tényezőket, a törvényszerűen jelentkező konfliktusokat mindig az okok, a személyi hatótényezők felderítése alapján, következetesen és azonnal kiküszöbölje. A fiatalokkal való rendszeres foglalkozást ajánlatos kb. két héttel a belépés után kezdeni. Ekkorra már jelentkezhetnek a problémák, de még nem járnak végleges következményekkel.

c. Későbbi feladatok, folyamatos teendők

A kezdeti nehézségeken való átsegítést követően a beilleszkedési feladatok centrumában a pályakezdők munkahelyi pályafutásának folyamatos figyelemmel kísérése szerepel.

Az ifjúsági törvény - pontosabban az annak végrehajtásáról rendelkező 1043/1971. sz. kormányhatározat 7. pontja - egyértelműen megfogalmazza az e feladatok megvalósításában résztvevő munkahelyi szervek feladatát és felelősségét. Ezt idézzük:

"Az először munkába lépő fiatalokra a munkába lépéstől számított öt évig a személyzeti, a munkaügyi és az üzemegészségügyi szervek megkülönböztetett figyelmet kötelesek fordítani. A pályakezdő fiatalok munkába lépését követően a munkahelyek vezetői - a munkahely KISZ-szervezetével és a szakszervezet munkahelyi szervezetével együtt - rendszeresen kötelesek megvizsgálni különösen azt, hogy a pályakezdő fiatalok

- munkabeosztása megfelel-e képzettségüknek, képességüknek és végzett munkájuknak;
- díjazásuk arányos-e felkészültségükkel és végzett munkájukkal;
- biztonságos és az egészséget nem veszélyeztető munkakörben dolgoznak-e;
- munkahelyi beilleszkedésük megfelelő-e;
- szakmai, politikai fejlődésük, valamint továbbtanulásuk biztosított-e;
- szakmájuk elsajátításához szükséges tapasztalatok megszerzése biztosított-e."

Alapvető feladatként jelentkezik ebben az időszakban az idézett szempontok évenkénti vizsgálata, a tapasztalatoknak megfelelő kezdeményezések ellátása, azok végrehajtása. Továbbra is fontos feladat az egyéni problémákkal való foglalkozás, azok megoldásának elősegítése.

Befejezésül szeretnénk még egyszer hangsúlyozni, hogy a fiatalok társadalmi munkabeosztásba való beilleszkedését csak akkor tudjuk elősegíteni, ha a pályára való tágabb értelemben vett előkészület időszakait átfogva az optimális környezeti-nevelési feltételek kialakításán munkálkodunk, illetve a fiatalok pályaalkalmazkodását szervezett keretek között segítjük. Ennek feltételei

hazánkban kialakultnak mondhatók, azaz a pályaválasztási döntés előkészítésének, a választott pályára való felkészítésnek, a hivatástudat kialakításának, továbbá a pályakezdés idején végzett segítségnyújtásnak az intézményes lehetőségei biztosítottak.

A keretek megfelelő tartalommal való megtöltése, az egyes időszakok pályára nevelő tevékenységének az eddiginél alaposabb összehangolása lehetővé teszi a felnövekvő nemzedék harmónikus, konfliktusmentes pályára irányítását.

III. A PÁLYAADAPTÁCIÓ ELŐFELTÉTELEINEK TÁJÉKOZÓDÓ VIZSGÁLATA

SZAKMUNKÁSTANULÓK KÖRÉBEN

1. A vizsgálat célja

A választott pályára készülés időszakának fontossága, jelentősége akkor válik egyértelműen világossá, ha a pályaadaptáció egyes szakaszainak egymásra épültségére, szerves egységére, egyszóval folyamatjellegére gondolunk. Ez az időszak központi jelentőségű, mert a megelőző időszakra épülve a társadalmi munkamegosztásba való beilleszkedés alapfeltételeinek megalapozására itt kerül sor. Ebből adódóan, ezen szakasznak mind a kezdő, mind a végpontja sok konfliktus-lehetőséget hordozhat. A pályaválasztási döntés nem is kis problémákkal jellemezhető, ahogy azt az előző fejezetben már láttuk. Ezek a problémák a szakmai felkészülés időszakában csapódnak le és várnak megoldásra.

A pályaadaptáció előfeltételeinek kialakulatlanságából adódó problémák a pályakezdés időszakában a munkahelyi beilleszkedés-kor jelennek meg.

A hazai szakirodalom nagyon szűkszavuan foglalkozik a szakmai felkészülés időszakával, az ilyen témájú vizsgálatok száma kevés /Rókusfalvy, 1962; Várnagy, 1964; Havas, 1970; Dancs, 1972/.

Ez a gondolatsor eredményezte vizsgálatunk színterének kiválasztását és célkitűzésének megfogalmazását. Az ismertetésre kerülő vizsgálatot 1969-ben végeztük el. /Szende, 1972; 1973./

Vizsgálatunk a szakmai képzésben részesülők legszélesebb rétegével, a szakmunkástanulókkal foglalkozik.

Vizsgálatunk célja a pályaadaptáció előfeltételei fejlődésének és a pályakezdésig kialakult szintjének tájékozódó jellegű megközelítése, továbbá az ebből adódó tapasztalatok és következtetések alapján a választott pályára nevelés pályapedagógiai tevékenységének segítése.

A pályaadaptáció személyiségbeli előfeltételei közül a szociális alkalmazkodókészség, valamint a pályával való azonosulás megközelítésére vállalkoztunk.

A szociális alkalmazkodókészség összetevőjeként a következő pszichológiai tényezőket vizsgáltuk:

- a fiatalok együttműködési készségét,
- a társak megítélésére vonatkozó általános szempontrendszert,
- a várható munkatársi sérelmekkel kapcsolatos reakciómódokat, állásfoglalásokat.

A pályával való azonosulás kérdését a következő tényezők alapján közelítettük meg:

- vizsgáltuk a fiatalok munka- és tevékenység-beállítódását,
- pszichológiai szempontból elemeztük a szóban forgó pálya tartalmát.

A szakmunkástanulók munka- és tevékenység-beállítódásának és az adott pálya kínálta lehetőségeknek, követelményeknek viszonyából következtettünk a pályával való azonosulás esélyeire.

A pályaadaptáció előfeltételeinek vázolt tényezőit egy adott szakmát tanuló mindhárom évfolyam /I-II-III/ tanulói körében meg-

vizsgáltuk. A következő kérdésekre kerestük a választ:

1. Mi jellemzi a fiatalok pályafejlődését a szakmatanulás kezdeti időszakában?
  - A harmónikus pályafejlődést akadályozó problémák megoldásában milyen pályapedagógiai beavatkozások vezethetnek eredményre?
2. A szakmatanulás teljes időszakát tekintve milyen tendenciák tapasztalhatók a pályaadaptáció előfeltételeinek fejlődésében?
  - A pályakezddésig kialakult szint milyen prognózist nyújt a munkahelyi beilleszkedésre?
  - A tapasztalható problémák milyen pályapedagógiai feladatok ellátásával segíthetők?
3. A vizsgálat tájékoztató jellege ellenére, a tapasztaltak alapján:
  - Milyen szélesebb körben is érvényesíthető pályapedagógiai következtetés vonható le?
  - Milyen irányban érdemes további kutatásokat végezni?

2. A vizsgálat módszerei; lebonyolítás

2.1 Szociometriai módszer

A klasszikusnak számító szociometriai vizsgálati eljárást úgy módosítottuk, illetve az adatok feldolgozásának egy olyan formáját alakítottuk ki, hogy kielégítő választ kaphassunk a tanulók együttműködési készségéről és az egymás megítélésére kialakult általános szempontrendszerükről, vagyis a szociális alkal-

mazkodókészség egyik lényeges összetevőjéről. Tehát e módszert, a több szempontból jogos kritikával illethető Moreno-féle elméletről lehámozva /Kolominszkij-Rozov, 1962; Duró, 1966, 1972; Hunyadi, 1967, 1968; Mérei, 1969./, csak a kitűzött cél érdekében használtuk fel.

A kérdések a következők voltak:

1. Ha több napos osztálykirándulásra mennétek, kikkel lennél együtt legszivesebben egy négyszemélyes sátorban?
2. Ha egy olyan gyakorlati munkafeladatot kapnál, amit csak másokkal együtt tudnál eredményesen elvégezni, akkor melyik három osztálytársadat választanád e közös munkavégzésre?
3. Mit gondolsz, kik választottak téged az előző kérdésre?
4. Véleményed szerint egy kulturális iskolarendezvényről ki tudná a legszínesebb fogalmazványt elkészíteni osztálytársaid közül?
5. Ha osztályotokban munkaversenyt hirdetnének, véleményed szerint ki nyerné el a legjobb szakember címet?
6. Ha több napos osztálykirándulásra mennétek, kik azok, akikkel a legkevésbé szívesen lennél együtt egy négyszemélyes sátorban?

A rokonszenv-kapcsolatokat az 1. és 2. kérdés tárja fel, megkülönböztetve a közös munkafeladat elvégzésére, valamint a társas érzelmi relációk kialakulására irányulókat. Ezt azért tartottuk fontosnak, mivel korántsem mindegy, hogy feladat-szituáció keretében létrejövő, vagy társas-emocionális választásról van-e szó. Konkrétabban, nem mindegy, hogy valaki kirándulni óhajt menni egy társsal, vagy közös munkát végezni. E kérdésekkel kapcso-

latos válaszaikat a tanulóknak indokolniuk is kellett.

A 6. kérdés az ellenszenv-kapcsolatokat, a 3. kérdés a társ választásával kapcsolatott elvárást hivatott megvilágítani.

A 4. és 5. kérdés a munkavégzéssel és az intellektuális funkcióval kapcsolatos állásfoglalásokat hozza felszínre.

A kérdések mindegyikére három személyt kellett megnevezniök a tanulóknak.

Az egyes kérdések alapján kapott válaszokat kölcsönösségi táblázaton összesítettük. E táblázatnak mind a függőleges, mind a vízintes tengelyére rávezettük a vizsgálatban résztvevők számjelét, és a kérdésekre kapott válaszokat a megfelelő mezőbe jegyeztük be. A táblázat segítségével megállapíthatók az osztályon belüli kölcsönös kapcsolatok, illetve ezek hiánya, kimutatható, hogy kik az elszigeteltek vagy a sok választással rendelkező, központi szerepet játszó személyek.

A kölcsönös kapcsolatok és az osztály létszámának különböző variációi matematikai összefüggésben fejezik ki az osztály belső szerkezetét, összetartó vagy széthuzó erejét.

A használt indexszámok:

1. kohéziós index - az osztályon belüli lehetséges választások száma és a tényleges választások hányadosa;
2. kölcsönösségi index - a kölcsönös kapcsolattal rendelkező személyek száma és az osztály összlétszámának hányadosa;
3. sűrűségi index - a kölcsönös kapcsolatok száma osztva az osztálylétszámmal.

A kölcsönösségi táblázat alapján készítettük el a szociogramokat, amelyeken az osztály valamennyi tagja szerepel. A kölcsönös

kapcsolatokat jelöltünk csak, az áttekinthetőség érdekében a személyek jeleinek vonalakkal való összekötésével.

A rokonszenv- és ellenszenv-kérdések válaszainak feldolgozása nyújt alapot arra, hogy véleményt alkothassunk a tanulók együttműködési készségéről. A pozitív szavazatok pontértékei, a kölcsönös kapcsolatok és a kapott elutasítások kritériumai alapján három réteget alakítottunk ki az együttműködési készség megítélésére.

Ezek a következők:

a./ legkedvezőbb helyzetű, jól együttműködők csoportja.

A csoportba-sorolás kritériumai:

- az átlagosnál jóval több pozitív szavazatból eredő pontérték;
- az átlagosnál jóval több kölcsönös kapcsolat;
- az elutasítás 0, vagy messze átlag alatti.

b./ kedvező, illetve megfelelő helyzetű együttműködők csoportja.

A kritériumok:

- átlagos, illetve ennél több vagy csak valamivel kevesebb pozitív pontérték és kölcsönös kapcsolat;
- átlag körüli elutasítás.

c./ kedvezőtlen helyzetben levő, együttműködést nem mutató csoport.

A csoportba-sorolás kritériumai:

- mélyen átlag alatti pozitív szavazat vagy annak teljes hiánya;
- kölcsönös kapcsolat hiánya;
- átlagosnál jóval több elutasítás.

Megjegyezzük, hogy az egyes tanulók szociometriai státusát nem csupán a rájuk eső választásokkal, hanem a választóikra irányuló választásokkal is mértük. A közvetlen választást 1-nek, a közvetettét 0,5 pontnak vettük. /Engländer, 1967./

A rokon- és ellenszenv-választások indoklása a társak megítélésére vonatkozó általános szempontrendszerrel szolgáltat hasznos információkat, és felderíti, hogy e kérdések vonatkozásában mely tulajdonságokat tartják a legfontosabbnak a vizsgált tanulók. /Ákosné, 1958; Harsányi, 1967, 1968./

A társ választásával kapcsolatos elvárás és az ismerttetett két funkcióra vonatkozó válaszok feldolgozása a vizsgált osztályok szélesebb körű megismerését szolgálják.

2.2. A várható munkatársi sérelmekkel kapcsolatos reakciómódok, állásfoglalások vizsgálati módszere

"A sérelmek megoldásának két feltétele van: a határozott karakter és a megfelelő rugalmasság. Az első megvéd a tehetetlenségtől, a sérelem alatti összetöréstől vagy felolvadástól, a másik lehetővé teszi a vele szemben álló szempont megértését és az okos alkalmazkodást. A két feltétel együttesen adja meg a felmerült konfliktus valódi és helyes megoldásának lehetőségét." /Csirszka, 1964./

A sérelmekre adott reakció sok tényező kölcsönhatásától függ. Ennek ellenére a jövőbeni magatartás valószínűségi iránya kitápintható.

A konfliktusmegoldás valószínűségi irányának felderíthetőségét az emberben - a külvilággal való kölcsönhatások révén -

az idők folyamán kialakult, viszonylagos állandósággal bíró reakciókészségek, gondolkodási és állásfoglalási sémák megismerése biztosítja. /Horváth L. G. 1959./

A fiatalok szociális alkalmazkodókészsége leginkább frusztrációs helyzetben mérhető. Éppen ezért a munkatársi sérelmekkel kapcsolatos reakciómódok valószínűségi irányának megismerését a "Mit tennél, ha jövőd munkahelyeden sok sérelem és megbántás érne?" kérdésre adott válaszok feldolgozása alapján közelítettük meg.

E kérdés a tanulókat egy képzeletbeli konfliktus-szituáció helyzetébe állítja, a véleménynyilvánítás lehetőségének biztosításával. /Csirszka, 1964./

A kapott reakciómódok - a karakter határozottságának és rugalmasságának dialektikus egysége aspektusából - adnak számunkra értékes adatokat.

A válaszok kategóriálását a dr. Csirszka János által nagy populáción kidolgozott 6 állásfoglalási csoport, illetve reakciómód felhasználásával végeztük. /Csirszka, 1964./ Ezek a reakciómódok a következők:

- a./ megoldáskeresés; /Tisztázza az ügyet - megoldást keres - az igazságot keresi - az okot keresi, illetve elkerüli - megszünteti az okot - alkalmazkodik - ha jogosan éri a sérelem, megváltozik, ha nem, tesz ellene - munkájával vagy magatartásával bizonyítja be igazát - önkritikát gyakorol - megváltozik - hibáját jóvá teszi - egyáltalán megelőzi a sérelmet./

- b./ határozatlan állásfoglalás; /A megkérdezett nem tud állást foglalni vagy kitér az állásfoglalás elől. Pl.: Általános vagy semmitmondó vélemények - tanácstalanság - tagadja a munkahelyi sérelmek lehetőségét - teljesen hiányzik a véleménynyilvánítás./
- c./ passzivitás; /A sérelemre nem tesz semmit - eltüri - tulteszi magát rajta - megvárja, míg a sérelmet okozó-
nak megváltozik a véleménye - a vezetők intézkedésére
hagyatkozik - abban bizik, hogy az orvoslásra alkalom
kinálkozik - egy ideig várakozó álláspontra helyezkedik./
- d./ érzelmi reakció; /Megsértődik - mérgelődik - elszomoro-
dik - sir - letörik - összeroppan - elkedvetlenedik -
visszavonul - megbocsát - kibékül - megnyugszik - meg-
vigasztalódik - nem áll szóba a sértővel - véleményt
nyilvánít - panaszkodik./
- e./ agresszió, harc; /Nem hagyja magát - a sérelmekre orvos-
lást keres - elégtételt, megtorlást kíván - mást meggyőz
az igazáról - ha nem kap orvoslást, magasabb fórumhoz
fordul vagy otthagyja a munkahelyét - küzd az igazáért
- visszavág - feljelentést, panaszt tesz - tettelegesen
válaszol./
- f./ munkahelyváltztatás; /Felmond - kilép a munkahelyéről -
munkahelyet cserél - a szakmában marad, de máshová megy
állásba - más munkakörbe megy - áthelyezését kéri - be-
tegállományba megy./

2.3 Skawran II. személyiségvizsgáló kérdőív

A Skawran II. kérdőív a munka- és tevékenység-beállítódás irányáról és kifejezettségi fokáról tájékoztató személyiségvizsgáló eljárás. /Szende, 1973./

A kísérleti pszichológia kialakulásának kezdeti szakaszában a pszichofizikai, majd a gondolkodáslélektani kísérletek **bizonyították** először a beállítódásnak mint a feladatvégrehajítás egyik előkészítő feltételének, a tevékenységre való előkészületnek mint diszpozíciónak létezését.

A későbbiekben a beállítódás általános lélektani fogalmát a szubjektumnak a társadalmi környezethez való viszonyának a megítélésére is használták, majd a szociálpszichológia kibontakozása során annak központi kategóriája lett. /G. W. Allport, 1949; Hunyady, 1970; P. F. Secord - C. W. Backman, 1972./

A szociálpszichológiai értelemben használt beállítódásnak, más szóval attitűdnek három alapkomponeense van: gondolati /kognitív/, érzelmi /affektív/ és viselkedési /behaviorális/ értékelésből áll. Vagyis minden attitűd tárgyára vonatkozó ismeretekből, érzésekből és tettekre való készenlétből épül fel. /Hunyady, 1970./ Ez az összetettsége különíti el a véleménytől, az előítéletektől, a hiedelmektől, de még a szokástól is, bár valamennyien egy kontinuumon elhelyezkedő jelenségek.

Tehát a beállítódás esetében a nyílt viselkedés pszichológiai háttéréről van szó, amelyet elsősorban a szociális környezet alakít ki, és meglehetősen stabil értékeléseket /pozitív-negatív, illetve preferencia-averzió/ tartalmaz a környezeti tényezőkről. Ezek a környezeti tényezők, illetve az értékelés objektuma bármi lehet. Az embernek lehetnek beállítódásai egy tárggyal vagy konkrét személyekkel szemben, de vonatkozhat a beállítódás intézményekre vagy akár ideológiai képződményekre is.

A beállítódás mérésére különböző skálák szolgálnak. Ezek közül csak néhány közismertet említünk: Bogardus-féle társadalmi távolság skála, Thurstons-féle eljárás, Guttman-féle skála, az ún. Likert-féle skálák. Ez utóbbi skálafajták sorába tartozik - lényegét tekintve - Skawran skálája is, melyet vizsgálatunkban

használtunk /Skawran, P. R., 1962; Ritoókné - Takács M., 1967; Csirszka, 1972./

A kérdőívet az 1. sz. melléklet tartalmazza, az általunk használt instrukcióval együtt.

Maga a kérdőív 35 kérdést tartalmaz. Minden kérdés esetében a vizsgált személynek meg kell állapítania, hogy az exponált tevékenységfajtát mennyire kedveli, illetve részesíti előnyben. A megítélés mértékéül egy virtuális standardhez viszonyítás, a másokkal való összehasonlítás szolgál.

A vizsgált személy kérdésenként öt válaszlehetőség közül fogadhat el egyet. Véleményt kell mondania, hogy a szóban forgó tevékenységre irányulása oly mértékű-e, mint másoknál, vagy ennél csekélyebb, avagy lényegesen csekélyebb, illetve erősebb, avagy lényegesen erősebb.

A kérdőív a munka- és tevékenység-beállítódás 7 paraméterét méri. Az egyes paramétereket öt-öt kérdés képviseli. A paraméterekül szolgáló tevékenység-irányultságok a következők:

- I. Gyakorlati-mozgásos irányultság /GY/,
- II. Kalandos-változatos irányultság /K/,
- III. Természettudományos-intellektuális irányultság /T/,
- IV. Művészi-szellemi irányultság /M/,
- V. Humán-karitatív-pedagógiai irányultság /H/,
- VI. Biztonság-kényelmi irányultság /B/,
- VII. Vezető-meggyőző irányultság /V/.

Az értékelést kérdésenként végeztük, oly formában, hogy

a "sokkal kevésbé mint más"	- 2 pont,
a "kevésbé mint más"	- 1 pont,
az "oly mértékben mint más"	0 pont,

a "jobban mint más"	+ 1 pont,
a "sokkal jobban mint más"	+ 2 pont
értéket kap.	

Az egyénenkénti értékelés, értelmezés mellett a módszer lehetőségét biztosít arra is, hogy megismerjük az egyes tanulócsoportok, illetve osztályok mint szociálpszichológiai egységek tevékenység-beállítódási irányait.

Erre egy olyan táblázatos formát használtunk, ahol a függőleges tengelyen a munka- és tevékenység-beállítódás irányait, a vízintes tengelyen az egyes értékpontokat jelezzük -10 és +10 közötti skálán, mivel faktoronként ez a két szélső érték. Az egyes tanulók tevékenység-irányultságát jelző értékeket a megfelelő mezőkbe bejegyezzük, majd összegezzük két formában. Kiszámítjuk az átlagostól való eltérést és az egyéni átlag-pontértékeket. Mindezek alapján a tevékenység-irányultságok kifejezettségi foka rangsorolható, láthatóvá válik a tevékenység-irányultságok csoporton belüli összetétele, rétegezettsége.

Az e vizsgálat eredményeként kapott irányultságokat a tanult szakma lehetőségeivel, követelményeivel összevetve a pályával való azonosulás szintjére következtethetünk.

A pszichológiai pályaleírás készítésének metodikáját nem ismerhetjük. A kialakult gyakorlatnak megfelelően jártunk el.
/Csirszka, 1966./

2.4 A vizsgálat adatai; lebonyolítás

A vizsgálatot az 1969/70-es iskolai tanévben végeztük egy budapesti szakmunkástanuló intézet I., II. és III. viz-, gázvezeték- és -készülékszerelő fiuosztályában. Az osztályok létszá-

ma 29, 31, 28, összesen 88 tanuló. A tanulók 72 %-a fizikai dolgozó gyermeke.

A vizsgálatban résztvevő tanulók 14-18 év közöttiek, zömmel budapesti lakosok. Az iskolai képzésük "B" tagozatu. Az első két évben 3-3 napot, a harmadik évben 2 napot töltenek az iskolában hetente, ahol az elméleti oktatást kapják. A hét többi napján az I. osztályosok az iskola tanműhelyében, a II. és III. osztályosok különböző munkahelyeken, többnyire házgári szerelésen dolgozva vesznek részt a gyakorlati foglalkozáson. A II. osztályosok két csoportra osztva szakoktatói felügyelet mellett, a III. osztályosok szakmunkások mellé beosztva, szakoktatói felügyelet nélkül dolgoznak.

Pályaválasztáskor az I. éves tanulók 85 %-a, a II. évesek 72 %-a, a III. évesek 78 %-a első helyen jelölte a szóban forgó szakmát és nyert felvételt. Az első éves fiatalok 32 %-ánál alapvető pályaismereti hiányosságokat tapasztaltunk.

A vizsgálat lebonyolítása osztályfőnöki óra keretében történt. Először a szociometriai kérdésekre válaszoltak a tanulók. Az instrukcióban a vizsgálat célját a tanulók emberismeretéről való tájékozódásban jelöltük meg. Ezt követően a Skawran II. kérdőív kitöltésére, majd a nyílt kérdés megválaszolására került sor. Ezt a sorrendiséget az indokolta, hogy a Skawran II. kérdőívben található tulajdonságmegnevezések ne torzithassák a társak kiválasztásának indokolását.

3. A vizsgálat eredménye; értékelése

A vizsgálat eredményeit a pályaadaptáció előfeltételeit megvilágítani hivatott személyiségtulajdonságokra vonatkozó adatok feldolgozása alapján mutatjuk be, és az összesen vizsgált szakmukástanulóról kialakult képet értékeljük.

3.1 A szociális alkalmazkodókészség összetevőinek vizsgálati eredménye

Együttműködési készség

Az osztályonként elkészített szociometrikus matrix, szociogram, illetve egy összesítő táblázat alapján - mely az egyéni pontértékeket tartalmazza - képeztük a már ismertetett csoportokba soroláshoz szükséges mutatókat.

A vizsgált osztályok közül a III. osztály eredményét ebből a szempontból nem ismertetjük, mivel az osztály tanulóinak egy része /18 %/ a vizsgálat időpontjában távol volt és utólagos felvételre nem volt lehetőségünk.

Az 1 főre jutó pozitív szavazatból származó pontértéket, a kölcsönös kapcsolatot és elutasítást kiszámítottuk, majd az egyéni értékekhez viszonyítva a csoportba-sorolást elvégeztük. /Az I. osztály anyagát a 2. sz. melléklet, a II. osztályét a 3. sz. melléklet tartalmazza./

A feldolgozás eredményét tükrözi az alábbi táblázat, ahol a mezőkben az osztályok létszámához viszonyított %-os értékek szerepelnek.

<div>Csoport</div> <div>Osztály</div>	Jól együttműködők	Együttműködők	Együttműködést nem mutatók
I.	24,1	34,4	41,5
II.	25,8	35,5	38,7

1. sz. táblázat

A kapott adatok alapján megállapítható, hogy mindkét osztályban nagy számban található kedvezőtlen társas helyzetű, együttműködést nem mutató tanuló.

E megállapítást más aspektusból támasztják alá a kiszámított szociometrikus indexszámok, melyek a következő képet mutatják:

Kérdés Osztály	1.sz. rokonszenv- kérdés		2.sz. rokonszenv- kérdés			6.sz. elutasítás kérdése alapján	
	kohé- ziós index	sűrűségi index	kölcsö- nösségi index	kohé- ziós index	sűrű- ségi index	kölcsö- nösségi index	az egyol- dalu el- lenszenv index
I.	0,036	0,51	55	0,032	0,44	60	0,16
II.	0,049	0,74	77	0,036	0,54	64	0,074

2. sz. táblázat

Az osztályok mindhárom indexszáma /kohéziós, sűrűségi, kölcsönösségi indexérték/ alacsonynak mondható. Ezek azt mutatják, hogy a kölcsönös kapcsolatok száma kevés, a magányos tanulók száma nagy, az osztályok szerkezete laza.

A társak megítélésére vonatkozó általános szempontrendszer

A rokonszenv-választások indoklásaként kapott nagyszámu /383/ személyiségtulajdonság, illetve az ezekre utaló jelzők, minősítések áttekintése után a rokon tartalmu szempontok összevonása alapján tulajdonságegyütteseket képeztünk. Ezek rang-

sorolásának viszonyítási alapja az egyes osztályokban összesen előfordult szempont, illetve tulajdonságjelző volt. Az osztályok adatainak feldolgozását az alábbi táblázat mutatja:

O s z t á l y o k		I.		II.		III.		Szakmunkástanulók összesen	
Sor- szám	Tulajdonságegyüt- tesek	% Rangsor		% Rangsor		% Rangsor		% Rangsor	
1.	Jó barát, jó ha- ver, rendes srác	26,2	1	13,9	4	8,9	5	15,9	2-3
2.	Munkaszerető, szakmai tudás	15,5	2	15,6	2	16,4	2	15,9	2-3
3.	Erkölcsei tulaj- donságok /meg- bizható, becsü- letes stb./	13,-	3	14,7	3	13,7	3	13,8	4
4.	Szolidaritás /kölcsonös meg- értés, segítő- készség/	12,2	4	20,9	1	22,6	1	18,8	1
5.	Jókedv, humor, vidámság	8,1	5	11,3	5	10,9	4	10,2	5
6.	Manuális kész- ség /ügyes, pon- tos/	6,5	6	1,7	12	4,8	9	4,4	6
7.	Jól lehet vele beszélgetni	5,7	7	3,4	7-9	-	-	2,8	11
8.	Külsőség /erős, sportoló/	4,9	8	2,6	10-11	6,1	6	4,6	7
9.	Értelmesség /okos, eszes/	3,2	9	2,6	10-11	5,4	7-8	3,9	8-9
10.	Közös együttlét	-	-	6,-	6	5,4	7-8	3,9	8-9
11.	Jó tanuló	2,4	10	3,4	7-9	3,4	10	3,1	10
12.	Egyéb	1,6	11	3,4	7-9	2,-	11	2,3	12

3. sz. táblázat

Az összképet tekintve, egyértelműen pozitívan értékelhető a szolidaritás motivumainak vezető szerepe és hogy ezt a munkaszeretet, a szakmai tudás és az erkölcsi tulajdonságok motivumai veszik körül.

Előnyösnek mondható továbbá, hogy e konstellációt a barátság és a humor motivumai hatják át, színezik.

Ugyanakkor negatívként kell értékelnünk az értelmesség bizonyos mérvű háttérbe szorulását.

A várható munkatársi sérelmekkel kapcsolatos reakciómodok

A reakciómodok megoszlását, osztályonként és összesen, a következő táblázat mutatja:

S o r s z á m	Osztály	I.			II.			III.			Szakmunkásta- nulók összesen		
	Reakció- modok	Gya- kori- ság	%	Rang- sor	Gya- kori- ság	%	Rang- sor	Gya- kori- ság	%	Rang- sor	Gya- kori- ság	%	Rang- sor
1.	Megoldáske- resés	5	17,2	4	8	26,7	1-2	5	17,8	2	18	20,7	2
2.	Határozatlan állásfoglalás	-	-	-	2	6,6	5	-	-	-	2	2,3	5-6
3.	Passzivitás	7	24,1	2	8	26,7	1-2	1	3,6	3-4	16	18,4	3
4.	Érzelmi reakció	1	3,4	5	1	3,3	6	-	-	-	2	2,3	5-6
5.	Agresz- zióharc	6	20,7	3	5	16,6	4	1	3,6	3-4	12	13,8	4
6.	Munkahely- változtatás	10	34,4	1	6	20,0	3	21	75,0	1	37	42,5	1

4. sz táblázat

A vizsgált szakmunkástanulók várható munkahelyi sérelmekre adott reakciómódját tanulmányozva - a táblázat alapján -, az alábbi megállapításokat tehetjük:

- a vizsgált három osztály tanulóinak több mint a fele /56,3 %/ agresszív, harcias állásfoglalással és munkahelyváltoztatással válaszol a sérelmekre, azaz nem eléggé rugalmasan, tulságosan merev magatartással;
- a karakter határozatlanságára, gyengeségére utaló - passzivitást, határozatlan állásfoglalást tanusító, illetve érzelmileg reagáló - nyilatkozatok 23 %-ben mutathatók ki. Ezek az állásfoglalások nem közvetlenül a megoldásra irányulóak, vagy csak külsődleges és nem valódi megoldást jelentenek;
- a megoldáskeresők, akik a konfliktus-szituációra irányulónan a sérelem forrását kívánják megváltoztatni, azaz optimális, ún. korrektív jellegű magatartást tanusítanak, a vizsgált személyek 20,7 %-át teszik ki.

Ez a kép semmiképpen sem mondható kedvezőnek, hiszen a merev reakciómódok dominálnak.

A következőkben vizsgálati eredményeinket az általános iskolai és gimnáziumi tanulók megnyilvánulásmódjaihoz viszonyítjuk. /Csirszka, 1967./ Ezt ábrázolja az alábbi táblázat, az egyes reakciómódok összevonásával szemléletesebbé téve:

Reakciótípus	Általános iskolás tanulók	Gimnáziumi tanulók	A vizsgált szakmunkás- tanulók
Rugalmas, kor- rektív reakci- ók	33,4	31,0	20,7
Határozatlan, passzív reak- ciók	15,9	21,2	23,0
Merev reakciók	50,7	47,8	57,3

5. sz. táblázat

Látható, hogy a vizsgált csoportban nagyobb mérvűek a merev /agresszív, harcias/ reakciómódok és kisebb %-os értéket képviselnek a megoldáskereső állásfoglalások.

Véleményünk szerint az azonosságok a pubertáskori merevséget tükrözik, a különbségek pedig arra utalnak, hogy a különböző oktatási közösségben különbözőek az adott témára vonatkozó tapasztalatok. Az általános iskolai és a gimnáziumi tanulók még nem tapasztalták a munkahelyi sérelmek hatásait, a szakmunkástanulók pedig kezdeti élmények alapján nyilatkoztak.

3.2 A pályával való azonosulás összetevőinek vizsgálati eredménye

Munka- és tevékenység-beállítódás

A Skawran II. kérdőív adatainak feldolgozását osztályonként és összegezve a 4. sz. melléklet tartalmazza. A könnyebb áttekinthetőség érdekében a következőkben bemutatásra kerülő táblázatot készítettük:

Írá- nyult- ság	Gyakorlati- mozgásos irányultság	Kalandos- változatos irányultság	Természettud.- intellektuál. irányultság	Művészi- szellemi irányultság	Humán- karitatív irányultság	Biztonság- kényelmi irányultság	Vezető- meggyőző irányultság							
Osztály	Egyé- ni ált. pont érték	Rang- sor	Egyé- ni ált. pont érték	Rang- sor	Egyé- ni ált. pont érték	Rang- sor	Egyé- ni ált. pont érték							
I.	+2,62	II.	+3,13	I.	+1,38	V.	+0,03	VII.	+2,58	III.	+1,0	VI.	+1,4	IV.
II.	+2,60	III.	+4,06	I.	+2,06	IV.	+1,36	VI.	+2,63	II.	-1,93	VIII.	+1,53	V.
III.	+1,50	III.	+2,78	I.	+0,96	V.	-0,25	VI.	+2,03	II.	-1,10	VII.	+1,25	IV.
Σ	+2,25	III.	+3,34	I.	+1,48	IV.	+0,46	VI.	+2,43	II.	-0,69	VII.	+1,41	V.

6. sz. táblázat

A megvizsgált szakmunkástanulók munka- és tevékenység-beállítódásában az alábbi rétegezettség állapítható meg:

- a legkifejezettebb a kalandos-változatos irányultság /+ 3,34/. E tevékenységformák ily mérvű előnyben részesítése az életkori sajátosságokkal hozható kapcsolatba.
- Másodszorban a humán-karitatív-pedagógiai /+ 2,43/ és a gyakorlati-mozgásos irányultság /+ 2,25/ hangsúlyozódik. Ez részben azt jelzi, hogy a tanulók az un. szociális szükségleteiket szeretnék kielégíteni, vagyis a segíteni vágyás a lényeges motivumaik egyike. Jelzi továbbá, hogy olyan manuális munkatevékenységet részesítenek előnyben, ami sok mozgással jár, kezűgyességet és gyakorlati feladatmegoldást igényel.
- Harmadszorban a természettudományos-intellektuális /+ 1,48/ és a vezető-meggyőző irányultság /+ 1,41/ mutatkozott lényegesnek. Ezek az adatok a tanulók önértéktérzetét, a munkával kapcsolatos önbizalmát mutatják. E mellett azt jelzik, hogy körültekintő, pontos és hosszan tartó gondolkodást is igénylő munkafeladatokat szeretnének ellátni.
- A legkevésbé hangsúlyozódik a művészi-szellemi /+ 0,46/ irányultság. Ez az esztétikai élmények iránti igények hiányát jelzi a munkatevékenységben. A biztonság-kényelmi irányultság /- 0,69/ háttérbe szorulása természetes, hiszen ennek az ellentéte, a kalandos-változatos irányultság, a legkifejezettebbnek mutatkozott.

A víz- gáz- és készülékszerelő szakma tartalma; a követelmények és lehetőségek

A szakma részletes ismertetésére nem térünk ki, mert a 168 szakma leírását tartalmazó kiadványban /OPTI, 1971/ megtalálható.

Csupán a pálya azon lényeges vonásait emeljük ki, melyek vizsgálunk céljához, kérdésfelvetéséhez szorosan kapcsolódnak.

A víz- gázszerelő szakmunkások főleg kéziszerszámokkal dolgoznak. Széles tevékenységi körükből kiemelhető az új készülékek beszerelése és a különböző hibák javítása. A képességek iránti követelmények szempontjából nézve e tevékenységek fejlett manuális szükségességére is utalnak. A személyiségjegyek között első helyen emlithető mint követelmény az önbizalom és az önállóság, valamint a felelősségérzet. Ez utóbbi anyagi és erkölcsi vonatkozásban is jelentős.

A munkavégzés brigádjellege megfelelő szociabilitást igényel. Ennek fontosságát tovább növeli, hogy e munka nagyrészt a lakosság megrendeléseit, igényét hivatott kielégíteni és így a lakásokban végzett javító-, szerelő munka a szociabilitást e vonatkozásban is követelménnyé teszi.

A különböző helyeken, eltérő környezetben végzendő sokféle munkatevékenység a változatosság iránti igény kielégítését biztosítja. Ez egyúttal követelmény is, hiszen a változatosság e szakmunkások munkatevékenységének velejárója.

A vizsgált csoport munka- és tevékenység-beállítódási irányának és a víz-, gáz- és készülékszerelő szakma adottságainak - követelményeinek és lehetőségeinek - összevetésekor megfelelő összhang állapítható meg. Ennek részletesebb kifejtésére csak később térünk ki.

4. A vizsgálati eredmények értelmezése; következtetések

4.1 A szakmatanulást kezdő fiatalok jellemzése

A szakmai képzés kezdetén az egyik alapvető pályapedagógiai

feladat a pályaválasztási konfliktus megoldásával, a pályaválasztással történt állásfoglalás megszilárdításával, az elsajátítandó szakma megszerettetésével a harmónikus pályafejlődés lehetőségének biztosítása. Ennek hiányában a szakmai képzés pályára nevelő munkája szinte megvalósíthatatlan.

A szakmunkásképző intézetekben a pályázók felvételének elbírálásához, valamint a szakmai képzés kezdetén az oktató-nevelő munka hatékonyságához, vagyis a nevelés folyamatosságához, a tanulókról megfelelő információk szükségesek.

Ezek a "jelentkezési lap továbbtanulásra" című /TÜ 819/ nyomtatványon jutnak el a szakmunkásképző intézetekhez. Ebben található - egyéb adatok mellett - az osztályfőnöki jellemzés és az orvosi vélemény.

A megalapozott osztályfőnöki jellemzés "kiváló eszköz arra, hogy a tanulóról az általános iskolában, nyolc év alatt szerzett információkat rövid jellemzésbe sűrítve, támpontot adjon a további nevelőmunkához" /Somogyi V., 1971./

Tapasztalataink szerint az osztályfőnöki jellemzésben kevés a konkrét ténymegállapítás, többnyire elnagyoltak és formálisak. Bár mindegyik jellemzésben van hasznosítható megállapítás, mégis úgy véljük, hogy ezekre ma még nem támaszkodhatnak kellő mértékben a szakmunkásképző intézet nevelői.

Az I. éves szakmunkástanulók harmónikus pályafejlődésének lehetőségét a tanult szakma adottságainak és a fiatalok munka- és tevékenység-beállítódási irányának és kifejezettségének összevetéséből kiindulva vizsgáltuk. Kiegészítő adatként figyelembe vettük az eredeti pályaválasztási szándékok irányát és a pályaismeret szintjét.

A szakmatanulás kezdetén a fiatalok munka- és tevékenység-beállítódásának profilját a 4.1 sz. melléklet tartalmazza. Lát-

ható, hogy a kalandos-változatos tevékenység-irányultság a legkifejezettebb /+ 3,13/. Ezt követi a gyakorlati-mozgásos /+ 2,62/ és a humán-karitatív-pedagógiai tevékenység-irányultság /+ 2,58/ preferálása.

Kifejezettség tekintetében ezután a vezető-meggyőző /+ 1,4/, a természettudományos-intellektuális /+ 1,38/ és a biztonságkényelmi /+ 1/ irányultság található.

Legkevésbé vonzódnak a fiatalok a művészi-szellemi /+ 0,03/ tevékenységformák felé.

Ha a pálya lehetőségét és követelményét kifejező tevékenység-irányultságokat a korábban már leírtak alapján fontossági sorrendbe állítjuk és összevetjük az előzőekben vázolt, fiatalokat jellemző munka- és tevékenység-beállítódás rétegezetttségével - és figyelembe vesszük, hogy a humán-karitatív-pedagógiai irányultság tulajdonképpen a szociális szükséglet megnyilvánulása és így a tanulók szociabilitásának jelzője -, akkor, ha nem is alapvető mélységű, de nagymérvű megfelelést tapasztalhatunk. A kívánnál alacsonyabb mértékű az értelmi tevékenységre irányuló beállítódás. Ez az adott csoport figyelmet érdemlő sajátossága, de azért megállapíthatjuk, hogy a vizsgált fiatalok körében a harmónikus pályafejlődés lehetősége adott.

Nem bizhatjuk azonban a véletlenre, hogy a fiatalok fel is ismerjék ezt a lehetőséget, vagyis tudatosuljon bennük az, hogy a munka- és tevékenység-beállítódásaik, igényeik realizálódhatnak, megvalósulhatnak a tanult szakma gyakorlása során.

Már csak azért sem számíthatunk erre, mert ezt akadályozhatja az esetleges pályaválasztási konfliktus, de a pályaismeret hiánya is.

A pályaválasztási konfliktus esetében, az eredeti szándék meggyengüléséből, a kudarcból adódó belső feszültséggel telített,

többnyire passzív helyzet eleve gátolja a lehetőségek felismerhetőségét.

A pályaismeret hiányossága szintén akadályozó tényező lehet, hiszen ha valamit nem ismerünk, észre sem vehetjük az abban rejlő lehetőségeket.

E szempontokra is tekintettel, elemezzük tovább az I. éves szakmunkástanulók vizsgálatának eredményeit.

- A pályaválasztás idején a fiatalok 85 %-a az első helyen, 15 %-a második helyen jelölte meg a víz- gáz- és készülék-szerelő szakmát továbbtanulásának céljául. Érdekes megemlíteni, hogy akik csak második helyen jelölték ezt a szakmát, elsősorban is szerelő jellegű szakmatanulásra gondoltak.

Ebből arra következtethetünk, hogy az I. éves tanulók körében nyílt pályaválasztási konfliktus nem tapasztalható.

- A pályaismeret vonatkozásában már problémák mutathatók ki. A fiatalok 32 %-a a szakma lényegére vonatkozóan egy konkrét munkafeladatot sem tudott megnevezni, csupán felületes válaszokat adtak.

Ez a tény a pályaválasztási döntés esetlegességére utal, illetve a szülői hatást jelzi.

Mindezekből levonhatjuk azt a következtetést, hogy a vizsgált fiatalok körében a harmónikus pályafejlődést segítő pályapedagógiai beavatkozás a pályaismeret szélesítésére épülhet, illetve kell hogy épüljön.

A pálya lényeges vonásainak, követelményeinek és lehetőségeinek ismertetése, bemutatása során akkor számíthatunk a legjobb eredményre, ha a pálya változatosságára, a manualitás és a szociabilitás lehetőségeire építünk elsősorban. A fiatalok beállítódásá-

ban ezek az irányultságok a legerőteljesebbek, ugyanakkor a pálya lényeges vonásait is képezik.

Gondolnunk kell azonban arra is, hogy az értelmi tevékenység iránti igény háttérbe szorultságából kimozdítható, ha a pályakövetelmények tudatosításakor azok összefüggéseinek bemutatására törekszünk. Különösen a kézügyesség, a gyakorlati munkavégzés és az értelmi képességek szoros viszonyának érzékeltetése vezethet eredményre. E mellett természetesen a pályaismertetésre vonatkozó általános szempontokra is tekintettel kell lenni. /Gillemotné, 1973./ A pályaismeret nem azonos a szakmai ismeretekkel. A jellemző tevékenység- és életmód ismertetése, érzékeltetése a cél, aminek színtere az osztályfőnöki óra, az üzemlátogatás, a szakköri foglalkozás stb.

Ezen az úton keresztül valósítható csak meg, hogy a fiatalokat jellemző munka- és tevékenység-irányultságok és a pálya ezen adottsága közötti megfelelés lehetősége valódi, illetve tudatos és érzelmileg is hangsúlyozott megfeleléssé váljék.

Ennek kialakítása érdekében azért is érdemes munkálkodni, mert ez az oktatás, a képzés hatékonyságának is elengedhetetlen feltétele. A megfelelés bázisán a pálya adottságaihoz igazodó képességek, készségek, jártasságok kialakítása, fejlesztése problémamentessé tehető, az esetleges nehézségek leküzdésének esélye növekszik.

A szakmatanulás kezdetén minden jelentősebb nehézség a harmonikus pályafejlődést akadályozhatja. Az adott tanulócsoportban problémák mutatkoztak a gondolkodás fejlesztése, vagyis a szakmai követelményeknek megfelelő mentális képességek kialakítása tekintetében. Az intellektuális fejlődést a tanulók nem tartották fontosnak önmaguk számára.

Erre utal az értelmi tevékenységre irányuló beállítódás alacsony szintű kifejezettsége, továbbá az is, hogy a társválasztások indoklásában ez a szempont háttérbe szorult.

Éppen ezért gondot kell fordítani a beállítódás megváltoztatására, ahogy azt korábban már említettük. De emellett - a szakmai ismeretek növekedésével párhuzamosan - mind az elméleti, mind a manuális tevékenységi formákban, és főként a kettő minél szervesebb kapcsolása útján, kiemelten kell foglalkozni az intellektus, a gondolkodás, az ok-okozati összefüggések, a logikum nevelésével, fejlesztésével. Ennek szükségességét még egy szempont miatt szeretnénk hangsúlyozni. A szociális alkalmazkodás is jóval konfliktusmentesebb annál, aki hajlamos a racionális mérlegelésre, az észkokokkal történő meggyőzésre, mint akit teljesíthetetlen igények valóságának vélelése folytán csakis érzelmi alapú ítéletek és döntések jellemeznek.

A szakképzés kezdetén tapasztalt problémák megoldását követően a pálya iránti érdeklődés folyamatos fenntartása, ápolása kell hogy előtérbe kerüljön, melynek eredményeként kialakulhatnak a pályával való azonosulás előfeltételei. Az ezzel kapcsolatos tapasztalatokra, pályapedagógiai feladatokra a későbbiekben visszatérünk.

4.2 A pályaadaptáció személyiségbeli előfeltételeinek feltárt fejlődési tendenciái és azok hasznosíthatósága a munkahelyi beilleszkedés előkészítésében

Mint ahogy már a célkitűzéseink megfogalmazásakor említettük, vizsgálatunkat egyidőben, három különböző képzési szinten álló /I-II-III. évfolyamos/ tanulócsoportban végeztük. Időbeni lehetőségünk nem volt a szakmai képzés teljes időszakában végigkísérni a fiatalok fejlődését.

Feltételeztük, hogy a kiválasztott paramétereink változásának tendenciáit így is megközelíthetjük és hasznosítható pályapedagógiai tapasztalatokról szólhatunk.

Abból indultunk ki, hogy a vizsgált osztályok tanulói azonos szociális helyzetűek, azonos oktatási-nevelési feltételek mellett azonos szakmát tanulnak, azonos iskolai tradíciók és munkatapasztalatokhatnak rájuk. Közel azonos életkori sajátosságokkal jellemezhetőek. Az alapvető különbség a képzettségi szint.

Ennélfogva vizsgálati eredményeink három keresztmetszeti képre támaszkodva megengedhetően tartjuk a fejlődési tendenciák ily módon való megközelítését is.

Mindezek előrebozsátása után, először a vizsgált paraméterek fejlődésének tapasztalt tendenciáit mutatjuk be, majd ezek pályapedagógiai hasznosíthatóságát tárgyaljuk.

Mind az I., mind a II. osztályban nagy számban található /41,5, illetve 38,7 %/ együttműködést nem mutató, kedvezőtlen társas helyzetben lévő tanuló. E megállapításunk, melyet a kiszámított indexszámok is alátámasztanak, problémát jelez.

Az együttműködési készség tekintetében az osztályok közötti különbség - ha nem is jelentős, de - kimutatható a II. osztály javára. Van pozitív irányú változás, de ez csupán árnyalati.

A társak megítélésére vonatkozó szempontrendszer - melyet az együttműködési készség motivációs háttereként kezelhettünk - kifejezetten pozitív képet mutatott. Társadalmunk emberértékelési normáival való nagyfoku megegyezésről tanuskodik.

Mindhárom osztályban a tanulók indokolásának 75 %-a az első öt sorszámú tulajdonságegyüttesben található /lásd a 3. sz. táblázatot, 63. old./.

Említésre méltó eltérés tapasztalható e centrálisnak ítélt tulajdonságegyüttesek vonatkozásában. Az I. osztály tanulói körében a jó barátság, haverság szempontjai foglalják el a központi helyet, a II. és III. osztály tanulói a szolidaritást, a kölcsönös megértést, a kölcsönös segítőkészséget tartják a legfontosabbnak. Tehát egy kedvező differenciálódás zajlik le a szakmai képzés során. Tartalmasabbak lesznek a társas kapcsolatok, a kölcsönösség - mely a felnőttkori szimmetrikus kapcsolatok egyik leglényegesebb alapja - egyre inkább dominánssá válik.

A várható munkatársi sérelmekkel kapcsolatos reakciómódok vizsgálati eredménye azt mutatta, hogy a vizsgált tanulók túlnyomó többsége nem eléggé rugalmasan reagál a már említett sérelmekre. A reakciómódok osztályonkénti áttekintésével kerestük a változás tendenciáit /lásd a 4. sz. táblázatot, 64. old./

A következő megállapításokat tehetjük:

- Az I. osztály reakciómódjai nagyrészt megegyeznek az általánosan már megrajzolt képpel. A merev reakciók - agresszió, munkahelyváltoztatás - dominálnak /55,1 %/, nagymértvű a határozatlanság /27,5 %/.

A megoldáskeresés csupán a fiatalok 17,2 %-át jellemzi,

- A II. osztály reakciómódjai közül szembetűnő a megoldáskereső, korrektív magatartásmód kifejezettsége /26,7 %/. A II. osztály ebből a szempontból az osztályok közötti viszonylatban is első helyen áll. Említést érdemel továbbá, hogy az agresszív állásfoglalás és a munkahelyváltoztatás reakciómódjai a legkisebb %-os értéket /36,6 %/, a határozatlanságra utaló reakciómódok a legmagasabb %-os értéket /36,6 %/ mutatják a többi osztályokhoz képest. Tehát a szakmatanulást kezdő I. osztályhoz viszonyítva egy határozottan pozitív irányú változás állapítható meg. Csökken a merev reakciók aránya, növekszik a megoldáskeresés.

- A III. osztályban a tanulók reakciómódjainak döntő többsége /93 %/ a munkahelyváltoztatás és a megoldáskeresés között oszlik meg. E két szélsőséges megnyilvánulási mód közül a munkahelyváltoztatás a domináns /75 %/, mely a többi osztály %-os értékeit is messze meghaladja.

E kedvezőtlen kép kialakulásáról az adatok azt mutatják, hogy a II. osztályosok körében tapasztalható negymérvű határozatlanság - ami teljesen természetesnek tűnik a konkrét munkahelyi tapasztalatok hiányában - egyértelműen a merev állásfoglalás irányába tolódott.

Az elmondottakat összegezve megállapíthatjuk, hogy a szakmatanulás kezdetén tapasztalt negatív állásfoglalási konstellációból egy kedvező változás bontakozott ki, amely a szakképzés végén ismét kedvezőtlen képet mutatott. A vizsgált csoportoknál tehát nem találtunk az adott paraméter tekintetében egyenes vonalú fejlődést. Ez a nevelő munka hatékonyságának fokozását fontos gyakorlati feladatként jelzi az adott közösség tekintetében.

A megelőző pontban már tárgyaltuk az I. osztályos szakmunkástanulóknak a pályával való azonosulás irányába tett első lépéseit.

A 6. sz. táblázatot szemlélve /lásd a 67. old./ látható, hogy az osztályok között említést érdemlő különbség nem mutatható ki. Mindhárom évfolyam esetében a fiatalok munka- és tevékenység-beállítódása és az elsajátítandó szakma ezzel kapcsolatos adottságai között jelentős megfelelés mutatkozik. Ennek a pozitív képnek az értékéből nem von le semmit az a tény - amit ma már tudunk -, hogy a Skawran II. munka- és tevékenység-beállítódást vizsgáló módszer nagyon érzékeny differenciálásra nem alkalmas. Leginkább a pályaválasztást előkészítő pedagógiai munka során és a szakképzés kezdeti időszakában használható eredményesen az egyé-

nek és tanulóközösségek megismeréséhez és a nevelési feladatok meghatározásához. /Szende, 1972./

Ennélfogva elképzelhető, hogy a pozitív összképen belül volt továbbfejlődés, csak mi nem érzékelhettük azt.

Mindezek után feltehetjük a kérdést, hogy milyen prognózis adható a fiatalok munkahelyi beilleszkedése szempontjából és hogy a tapasztalt problémák megoldása milyen pályapedagógiai feladatok ellátásával segíthető.

Annak ellenére, hogy a vizsgálat eredményeként kialakult képpel nem lehetünk minden tekintetben elégedettek, vagyis jelentős pedagógiai tennivalók szükségessége merült fel, mégis a munkahelyi beilleszkedés prognózisát összességében, vagyis mindhárom osztály fiataljaira gondolva, kedvezőnek ítéljük.

Célszerűségi okokból külön foglalkozunk a harmadéves fiatalokkal és külön az I-II. évfolyamos tanulók helyzetével, mivel a végzős tanulók rövid időn belül befejezik tanulmányaikat, munkába lépnek.

a. Kedvező kép látható, amikor a megvizsgált I. és II. osztályos tanulók munkahelyi beilleszkedésére kívánunk következtetni. Nemcsak azért, mert ezen tanulóknál kedvezőbb helyzetet tapasztaltunk mint a végzős osztályban, hanem azért is, mert itt még minden lehetőség adott volt a felmerül problémák megoldását illetően.

A munkahelyi beilleszkedés aspektusából nézve az I. és II. osztály vizsgálati anyagának értékelését, két problémakör mégis látható: az együttműködési készség alacsony szintje és a várható munkahelyi sérelmekre adott válaszok viszonylag kedvezőtlen megoszlása. Ezek figyelmeztető erejűek és egyben jelzik a szükséges teendők irányát.

A nevelés eszközeivel el kell érni, hogy a tanulók között erősödjön az egymás iránti rokonszenv és a barátság érzése, a kölcsönös megértés és a megbeesülés, illetve csökkenjen az ellenszenv és a békétlenség. Egymás közötti munkakapcsolataik megfelelő módon alakuljanak.

A jó osztályközösség kialakulása minden esetben idő- és energiaigényes nevelési folyamat eredménye, enélkül, illetve magától semmi körülmények között nem jöhet létre. Kialakulása érdekében feltétlen munkálkodni kell, hiszen a jó közösség két nagyon lényeges cél elérésének feltétele:

- Eredményes nevelésre, pedagógiai hatékonyságra csak közösséggé szerveződött csoportoknál lehet számítani.
- Jelen témánk aspektusát domborítva ki, a felnőttkori, érett közösségi magatartás alapja, illetve mintája, ebben az időszakban, ebben az életkorban szilárdul meg. Ennek munka vonatkozásu alapelemét az ekkor kibontakozó és egyre határozottabb formában megjelenő együttműködési készség jelenti. Mindezek kedvező kialakulása a munkahelyi beilleszkedésen túlmenően az eredményes és harmónikus életutnak is feltétele.

A társas légkört, illetve a társas magatartást csak akkor tudjuk befolyásolni, alakítani, ha ismerjük a tanulók közötti társas kapcsolatok motivációs bázisát. A vizsgálatban bemutatott módszer alkalmas ennek feltárására. Az adott esetben feltárt motivációs bázist kifejezetten előnyösnek, kedvezőnek találtuk, azaz a megszorítással, hogy az értelmesség szerepét a tanulók szempontrendszerének periferiájáról feltétlenül ki kell mozdítani.

E teendő szükségességét és jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a technikai haladás egyre magasabb követelményeket támaszt a jövő szakmunkásaival szemben.

Mindezekből következik, hogy az együttműködés fokozásának alappillére a tanulócsoporthoz adott, melyre feépíthető az a körültekintő pedagógiai módszer, mellyel a társas-közösségi viszony normalizálható.

A várható munkahelyi sérelmekkel kapcsolatos reakciómódok kedvező irányu fejlődést mutattak az első két évfolyam tanulóinál. Ebből a szempontból azért látunk mégis problémát a munkahelyi beilleszkedés sikerét illetően, mert a szakmai képzés teljes időszakát áttekintve e tényező fejlődésében erőteljes törés volt tapasztalható a III. osztályos tanulóknál.

E visszaesés alapvető okára akkor kapunk választ, ha ezen állásfoglalások kialakulását és a III. éves tanulóknak az első két évfolyamtól eltérő helyzetét áttekintjük.

- A munkahelyi sérelmekkel kapcsolatos reakciómódok kialakulása részben saját tapasztalatok hatására történik, részben a fiatalokat nevelő pedagógusok, szakmai gyakorlatvezetők és a velük együtt dolgozó felnőtt szakmunkások véleményének, állásfoglalásának az identifikációs mechanizmusok útján való átvételével alakul ki.
- A vizsgálat adatainak ismertetésekor elmondtuk, hogy a szakmunkástanulók az első két évben 3-3 napot, a harmadik évben 2 napot töltenek az iskolában hetente, ahol az elméleti oktatást kapják. A hét többi napjain az I. osztályosok az iskola tanműhelyében, a II. és III. osztályosok különböző munkahelyeken dolgozva vesznek részt a gyakorlati foglalkozáson. A II. osztályosok két csoportra osztva, szakoktatói felügyelet mellett, a III. osztályosok szakmunkások mellé beosztva, közvetlen szakoktatói felügyelet nélkül dolgoznak.

Mindezek alapján úgy gondoljuk, hogy a harmadik osztályos tanulók esetében a pedagógiai kontroll nélküli munkahelyi hatás felerősödése - melyet nem tudnak reálisan mérlegelni a fiatalok - okozza a megelőző szinthez viszonyított visszaesést. Teljesen kézenfekvő, hogy keresni kell a megoldáshoz vezető utakat annak érdekében, hogy a majdani harmadévesek körében ez a törés ne következék be, hanem a realitásnak megfelelő megoldáskeresés domináljon.

A pedagógiai beavatkozás igényét sürgeti az a tény, hogy a munkahelyi beilleszkedés időszakában a munkahelyi vezetés napi problémája a vélt vagy valódi sérelmekre adott inadekvát megnyilvánulások kérdése. A nevelés eszközeivel - többek között a megfelelő minták biztosításával - mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy kedvezően alakuljon az érzelmi aktivitás iránya, hogy a munkahelyi sérelmek az agresszív, illetve határozatlan, passzív magatartás helyett valódi megoldáskeresésre ösztönözzenek. Ez csak úgy érhető el, ha a megfelelő pedagógiai hatások lehetősége biztosított.

Ennek megteremtése érdekében javaslatunk a következő:

- Fokozott gondot kell fordítanunk arra, hogy a harmadéves fiatalok olyan munkahelyi kollektívába kerüljenek, ahol a kialakult állásfoglalások reális és pozitív hatásként segítik a tanulók munkás életre való előkészületét.
- Feltétlenül ajánlatos lenne a szakmai felügyeletet kiterjeszteni a III. osztályos tanulókra is, a II. osztály gyakorlatának megfelelően. Így biztosítható a fiatalok számára az iskolát képviselő szakoktató irányító, tanácsadó, segítő szerepe.

Ennek megvalósítását az is indokolja, hogy enélkül, vagyis jelenleg, a III. éves szakmunkástanulók majdnem teljesen

elváltnak az iskolától, holott az iskola lenne hivatott a tanulók szakmai és elméleti munkájának összefogására, személyiségük fejlődésének koordinálására az egész három éves képzés alatt.

A pályával való azonosulás, elképzeléseink szerint, nem lehet spontán folyamat. Személyiségen belüli előfeltételeinek alakulása a nevelő munka tervszerűségének függvénye. Megfelelő hatások esetén fejlődése valószínű, hogy kedvező irányban halad, és ez a munkahelyi beilleszkedés sikerét valószínűsíti.

Vizsgálati tapasztalatunk kedvező volt, de a pályával való azonosulás személyiségen belüli előfeltételeinek egyenes vonalú továbbfejlődése érdekében hangsúlyozni kívánjuk a pályapedagógiai teendők szükségességét e témában is.

Ennek lényeges eleme kell hogy legyen a szakmai érdeklődés ébrentartása és fejlesztése, az igényes önképzés szükségletének kialakítása. Erre jó lehetőséget nyújtanak a tanulmányi kirándulások, az üzemlátogatások, a kiállítások és bemutatók megtekintése, a szakköri tevékenységbe való bevonás. Ezek kívül jó hatásu, ha a szakoktató figyelme kiterjed a szakfolyóiratokra is és azok említést érdemlő cikkeit ismerteti, továbbá ha szakmai ankétokon lehetőségük nyílik a fiataloknak szakemberekkel való beszélgetésekre.

Ebben személy szerint minden pedagógusnak, hangsúlyozottan pedig a szakoktatónak pótolhatatlan szerepe van. Munkatartásuknak modellképző, utánzásra készítő hatása a legegyszerűsebb út lehet a pályával, a pálya perspektívájával való azonosuláshoz.

b. A harmadéves fiatalok munkahelyi beilleszkedése során jelentős probléma várható, mert a munkahelyi sérelmekkel kapcsolatban valószínűsíthető reakciómódjuk tulzottan merev /78,6 %/ és ezek feloldására már nincs idő a szakmai képzés alatt. A pályapedagógiai feladatok eredményes teljesítése már csak a munkahelyi beilleszkedés időszakában valósítható meg.

A munkahelyeken a pályakezdő fiatalok beilleszkedését segítő nevelő munkához megfelelő információk szükségesek. Ez felveti a szakmatanulást befejező fiatalok iskolai jellemzésének és azok munkahelyekre való eljuttatásának kérdését. E jellemzés "értékelő megállapításaival orientáló szerepet tölt be" /Duró, 1972./ Ilyen jellemzés a szakmunkásképző intézetekben nem készül, holott nagy szükség lenne rá.

Jelen esetben nagy segítséget jelenthet a szakképző iskola pályaválasztási felelőssének információ-továbbító és az un. utógondozó tevékenysége, hiszen ő az, aki ismeri a várható problémákat. Feladata kell hogy legyen a munkahelyi pályaválasztási megbízott tájékoztatása és azon munkahelyi egység fokozott gondoskodásának megszervezése, pontosabban ennek kezdeményezése, ahová a fiatalok kerülni fognak. E tevékenység tartalmát a munkahelyi beilleszkedést segítő tevékenység leírása kapcsán ismertettük.

Az "utógondozás" sikerének egyik alapja lehet az, hogy e fiataloknál a merev reakciók közül az agresszív tendencia rendkívül alacsony. Kedvező hatótényező lehet továbbá az is, hogy a munka adottságai és a fiatalok tevékenység-irányultsága között megegyezés található. Emellett a kölcsönösségen alapuló kapcsolatkészsgük is a beilleszkedés sikerét valószínűsíti.

Az utógondozás körébe tartozik a beilleszkedéssel kapcsolatos tapasztalatok összegyűjtése is, mely az iskolai oktató-nevelő munka fejlesztésében hasznosítható.

4.3 Következtetések

Vizsgálatunk során - bár nem tekintettük fő feladatunknak - megállapítást nyert, hogy a szakmunkásképző intézethez érkező osztályfőnöki jellemzések a kívánt orientáló szerepet nem töltik be megfelelően. Tapasztaltuk továbbá azt is, hogy a szakmunkásképző intézet és a munkahelyek információs kapcsolata - a tanulói jellemzések vonatkozásában - nem megoldott.

Mindez arra hívja fel a figyelmet, hogy a folyamatos nevelő munka biztosítása érdekében ezzel a kérdéssel foglalkozni kell.

Vizsgálatunk tapasztalataiból az alábbi lényeges következtetések vonhatók le:

- Az alkalmazott vizsgálati eljárások megfelelő adatokat szolgáltatnak a pályaadaptáció személyiségbeli előfeltételeinek megismeréséhez, illetve a problémák jelzéséhez és a pályapedagógiai teendők irányának meghatározásához.
- Az elemzéseink során feltárt konkrét problémák természetesen csak az adott csoportra érvényesek és csak igen nagy óvatossággal általánosíthatók.
- Javaslataink felhasználása eredményesen segítette a szakmunkásképző iskola pályára nevelő munkáját.
- A szakképzés kezdetén tapasztalt problémakör megközelítése, véleményünk szerint, széles körű pályapedagógiai felhasználásra javasolható.
- A vizsgálati tapasztalatok alapján megfogalmazhatjuk a további vizsgálataink, kutatásaink irányát.

Ez utóbbi két témával részletesen is foglalkozunk.

1. Pályapedagógiai eljárás a szakképzés kezdetén tapasztalható problémák megoldására

A szakképzés kezdetén jelentős problémával kell szembe néznie a szakmai nevelésnek. Ez abból adódik, hogy a fiatalok az esetek nagy részében nagyon homályos fogalmat alkotnak magukban a választott életpályáról, sok esetben a szakma iránti elemi vonzalom is hiányzik, amikor az új iskola kapuján belépnek. Nem is beszélve a kényszerválasztásokról, a pályaválasztási konfliktusokról.

A szakmunkásképzés esetében a problémát még növelheti, hogy mindez a személyiségfejlődés viharos időszakában, a serdülőkorban jelenik meg.

A szakmai képzés eredményes ellátása érdekében alapvető feladat a szakmatanulást kezdő fiatalok megismerése a szakmai követelmények szempontjából, és arra támaszkodva, abból kiindulva az oktató és nevelő munka megtervezése.

Eközben fontos tényezőként kell kezelni a pályaválasztással történt állásfoglalás megszilárdítását. Ennek megvalósíthatósága érdekében sikerrel alkalmazhatónak látszik az általunk használt módszer, melyre felépíthető a megfelelő pályapedagógiai beavatkozás iránya.

a./ A Skawran II. munka- és tevékenység-beállítódást vizsgáló kérdőív alapján megrajzolható profilból ajánlatos kiindulni.

Ez rendkívül értékes információkat közöl, hiszen a beállítódás, a személyiség lényeges vonását tükrözi.

Az eredmények feldolgozását korábban már ismertettük, az egyéni és csoportos értékelést is bemutattuk.

- b./ Ha a fiatalokat jellemző munka- és tevékenység-beállítódás rétegezettségét és kifejezettségét összevetjük a szóban forgó pálya ezen adottságaival, - követelményeivel, lehetőségeivel - választ kaphatunk a harmónikus pályafejlődés lehetőségeire, illetve problémájára. Ehhez azonban az szükséges, hogy a pedagógus rendelkezzen egy reális képpel az adott pályán kívánatos beállítódásról. Emellett, ha figyelembe vesszük a pályaválasztási konfliktusos eseteket és az osztály pályaismeretének szintjét, megtervezhető a pályapedagógiai beavatkozás iránya.
- c./ Minden esetben a fiatalokat leginkább jellemző munka- és tevékenységbeállítódás irányára alapozva kell tervezni a pályapedagógiai beavatkozást.
- Ez azt jelenti, hogy a legkedvezőtlenebb esetben, amikor csupán egy felületes megfelelést tapasztalunk, meg kell keresnünk, ki kell emelnünk azokat a pályajellemzőket, ahol a fiatalok irányultságával szoros a kapcsolat. Ennek megerősítésén keresztül, vagyis egy viszonylag lényegtelen szempontból való megfelelésen keresztül haladhatunk csak a valódi, lényegét érintő megfelelés felé.
- d./ Az elmondottakat követően a beavatkozás iránya egyértelműen előttünk áll. A konkrét gyakorlati tennivalók ellátása, vagyis a hogyan kérdésre ugy kaphatunk választ, ha a szóban forgó osztály tanulóit jellemző pályaismereti szintre, a leggyakoribb hiányosságokra és a beállítódás összetevőire gondolunk, vagyis arra, hogy a beállítódás a tárgyra vonatkozó ismereti, érzelmi és viselkedésbeli összetevőkből áll.
- Ebből adódóan a pedagógiai beavatkozás az élményt nyújtó pályaismertetés szem előtt tartásával, a pályakövetelményekhez kapcsolódó önismereti és önnevelési program ki-

alakításával törekedhet csak az ellentmondások korrigálására a valódi megfelelés kimunkálására. Gondolni kell arra, hogy - a tartósan emlékezetben maradó - pozitív előjelű, kollektív szakmai élmények kellenek, hiszen a **nevelőhatás** elsősorban a közösségen keresztül érvényesül.

- e./ Az eddigi teendők sorában nem szóltunk azokról az esetekről, amikor a harmónikus pályafejlődést pályaválasztási konfliktus akadályozza.

Ezek az esetek az elmondott teendők ellátása mellett egyéni foglalkozást igényelnek.

Alapvető pályapedagógiai feladat a pályaválasztás körülményeinek és az eredeti választás mögött meghuzódó érdeklődés, motivumok, beállítódások megismerése és annak elősegítése, hogy ezek a dinamizmusok a tanult szakmában is érvényre juthassanak.

Ezen pályapedagógiai feladatok ellátása a nevelési szempontok mellett, oktatási-képzési szempontból is lényeges, mivel ez jó alapot biztosít az elsajátítandó szakma által megkívánt képességek, készségek és jártasságok kialakításában, fejlesztésében.

2. További kutatásaink iránya

- a. Vizsgálatunk nem terjedt ki a pályaadaptáció személyiségbeli feltételeinek további fejlődésének megismerésére. Éppen ezért vizsgálni kívánjuk a pályaadaptáció megvalósítását a szakmunkássá válás folyamatának két lényeges pontja között, vagyis a szakmatanulás végétől a munkahelyi beilleszkedésig.

Célkitűzéseink:

- ezen időszak szakmaspecifikus személyiségfejlődésének megismerése és a leggyakoribb problémák feltárása;
Különös figyelmet kívánunk fordítani a munkahely-, illetve munkakörválasztás megalapozottsága és a pályaadaptáció megvalósítása közötti összefüggésekre;
- a pedagógiai beavatkozás legfontosabb teendőinek meghatározása és a lehetőségekhez képest ezek általánosítása;
- a konkrét problémák jelzése és a megoldási irányok kijelölése mellett együttműködünk a szakmunkásképző intézet és a munkahely pályaválasztási felelőseivel e speciális pályapedagógiai feladatmegoldás mintájának megalapozása érdekében.
- A munkahelyek és a szakmunkásképző intézetek együttműködésének formai és tartalmi kérdéseinek megfogalmazása.

b. Hazánkban a pályára nevelés fontos alapelve a minden tanulóra kiterjedő segítségnyújtás és az igényesség, vagyis a tevékenység megfelelő színvonalának biztosítása,

A fiatalok egy bizonyos hányadának problémái olyanok, hogy még a leggondosabb pedagógiai beavatkozás sem tudja megoldani. Ezeknek a fiataloknak szükségük van, illetve ezek a fiatalok igénylik, hogy speciálisan képzett szakember nyújtson segítséget egyéni problémáik megoldásában.

Ez a segítségnyújtás ez ideig csak a pályaválasztási döntés elősegítésére korlátozódik, és a pályaválasztási szaktanácsadás keretében kerül sor e speciális problémák megoldására.

Dolgozatunk tapasztalataiból kiindulva szükségesnek tartjuk a szakmai képzés szakaszában és a munkahelyi beilleszkedés idején az adaptációs problémák ambuláns vizsgálatának megkezdését.

Az egyéni vizsgálataink célja az adaptációs problémák megoldása - az adott problémától függően - a pályán való magatartás, vagy a pályakorrekció elősegítése.

Célunk továbbá, hogy megfelelő számú vizsgálati tapasztalat alapján, a főbb problémakörök ismeretében, azok közreadásával hozzájáruljunk a pályára nevelés eredményesebb megvalósításához.

IV. FÜGGELEK

Tartalma: Mellékletek

Irodalomjegyzék

1. sz. MELLÉKLET

Tartalma: A Skawran II. személyiségvizsgáló
eljárás instrukciója és a tesztlap

Instrukció:

"Ez a kérdőív 35 kérdést tartalmaz. Ezeket a kérdéseket figyelmesen el kell olvasni. Minden kérdés alatt egy vonal található, amelynek öt pontja meg van jelölve. Ezt ötfoku skálának kell felfogni, amelynek a leggyengébb pontja a vonal bal széle, a legerősebb pontja pedig a jobb széle. A két végpont közötti pontok a két szélső álláspont közötti átmenetet fejezik ki. /Egyébként minden pont alatt olvasható is, hogy az mit jelent./ Most az lesz a feladat, hogy önmegfigyelés alapján minden egyes kérdésnél el kell dönten, hogy adott esetben személy szerint melyik felel meg legjobban a valóságnak. A valóságot leginkább kifejező állítást úgy kell nyilvánítani, hogy a skála megfelelő pontját /az öt pont közül valamelyiket/ be kell karikázni. Minden kérdésre csak egy választ szabad adni, vagyis minden kérdés után csak egy bekarikázást szabad tenni. - Jelölést /bekarikázást/ minden esetben kell tenni, még akkor is, ha a döntés nagyon nehéz.

Világos a feladat? - Ha igen, akkor tessék elkezdni a munkát!"

A teszt:

S k a w r a n II.

1/ Mily mértékben élvezi a fizikai erőlkifejtést igénylő munkát?

Sokkal kevésbé, mint más	Kevésbé	Oly mértékben mint más	Jobban	Sokkal jobban, mint más
-----------------------------	---------	---------------------------	--------	----------------------------

2/ Mennyire élvezi a sok mozgást igénylő tevékenységet?

Sokkal kevésbé, mint más	Kevésbé	Oly mértékben mint más	Jobban	Sokkal jobban, mint más
--------------------------------	---------	---------------------------	--------	-------------------------------

3/ Mily mértékben élvezi a gondos, és ügyes kezet igénylő munkát?

Sokkal kevésbé, mint más	Kevésbé	Oly mértékben mint más	Jobban	Sokkal jobban, mint más
--------------------------------	---------	---------------------------	--------	-------------------------------

4/ Mennyivel szivesebben foglalkozik gyakorlati dolgokkal, mint nehezen érthető problémáknak tisztán gondolati megoldásával?

Sokkal kevésbé, mint más	Kevésbé	Oly mértékben mint más	Jobban	Sokkal jobban, mint más
--------------------------------	---------	---------------------------	--------	-------------------------------

5/ Mily mértékben hajlik arra, hogy az adódó feladatokat gyakorlatilag oldja meg? /A megoldást inkább kipróbálja, mint kigondolja./

Sokkal kevésbé, mint más	Kevésbé	Oly mértékben mint más	Jobban	Sokkal jobban, mint más
--------------------------------	---------	---------------------------	--------	-------------------------------

6/ Mily mértékben értékeli többre a kalandos életet, mit a megszokottat?

Sokkal kevésbé, mint más	Kevésbé	Oly mértékben mint más	Jobban	Sokkal jobban, mint más
--------------------------------	---------	---------------------------	--------	-------------------------------

7/ Mennyiben tartja a szabad ég alatti életet vonzóbbnak, az i-
róasztal melletti életnél?

Sokkal kevésbé, mint más	Kevésbé	Oly mértékben mint más	Jobban	Sokkal jobban, mint más
--------------------------------	---------	---------------------------	--------	-------------------------------

8/ Mennyivel becsüli többre a veszélyes életet, mint azt, amely biztonságot nyújt?

Sokkal kevésbé, mint más	Kevésbé	Oly mértékben mint más	Jobban	Sokkal jobban, mint más
--------------------------------	---------	---------------------------	--------	-------------------------------

9/ Mennyivel szívesebben foglalkoznék állatokkal /gondoskodnék róluk/, mint élettelen tárgyakkal?

Sokkal kevésbé, mint más	Kevésbé	Oly mértékben mint más	Jobban	Sokkal jobban, mint más
--------------------------------	---------	---------------------------	--------	-------------------------------

10/ Mennyivel értékeli többre a független életet, mint a szigorú fegyelem alatt állót?

Sokkal kevésbé, mint más	Kevésbé	Oly mértékben mint más	Jobban	Sokkal jobban, mint más
--------------------------------	---------	---------------------------	--------	-------------------------------

11/ Mily mértékben hajlik arra, hogy a felmerült problémákat tisztán gondolkodással oldja meg?

Sokkal kevésbé, mint más	Kevésbé	Oly mértékben mint más	Jobban	Sokkal jobban, mint más
--------------------------------	---------	---------------------------	--------	-------------------------------

12/ Mennyire érzi annak szükségességét, hogy a természetet és annak problémáit megértse?

Sokkal kevésbé, mint más	Kevésbé	Oly mértékben mint más	Jobban	Sokkal jobban, mint más
--------------------------------	---------	---------------------------	--------	-------------------------------

- 13/ Mily fokban tartja kívánatosabbnak, hogy bizonyos problémával kísérletileg foglalkozzék, mint a világot és az életet nagy összefüggéseiben megértse?

Sokkal kevésbé, mint más	Kevésbé	Oly mértékben mint más	Jobban	Sokkal jobban, mint más
-----------------------------	---------	---------------------------	--------	----------------------------

- 14/ Mily mértékben szereti az olyan tevékenységet, amely hosszantartó, körültekintő, pontos és erőfeszítést igénylő gondolkodást igényel?

Sokkal kevésbé, mint más	Kevésbé	Oly mértékben mint más	Jobban	Sokkal jobban, mint más
-----------------------------	---------	---------------------------	--------	----------------------------

- 15/ Mennyivel szívesebben vesz részt olyan beszélgetésben, amely valamilyen meghatározott problémát tárgyal, mint a szokásos társalgásban?

Sokkal kevésbé, mint más	Kevésbé	Oly mértékben mint más	Jobban	Sokkal jobban, mint más
-----------------------------	---------	---------------------------	--------	----------------------------

- 16/ Mennyire érzi annak szükségességét, hogy belső élményét kifejezze? Pl. írással, rajzzal, festéssel, zenével, színjátésszással, stb.

Sokkal kevésbé, mint más	Kevésbé	Oly mértékben mint más	Jobban	Sokkal jobban, mint más
-----------------------------	---------	---------------------------	--------	----------------------------

- 17/ Milyen mértékben érez magában a fentiekhez képességet?

Sokkal kevésbé, mint más	Kevésbé	Oly mértékben mint más	Jobban	Sokkal jobban, mint más
-----------------------------	---------	---------------------------	--------	----------------------------

18/ Mennyivel inkább befolyásolja a dolgok szépsége, mint azoknak a hasznossága, gyakorlati értéke, olcsósága?

Sokkal
kevésbé,
mint más

Kevésbé

Oly mértékben
mint más

Jobban

Sokkal
jobban,
mint más

19/ Mennyire szeretne olyan életet élni, amely lényegesen különbözik a mások mindennapi életétől?

Sokkal
kevésbé,
mint más

Kevésbé

Oly mértékben
mint más

Jobban

Sokkal
jobban,
mint más

20/ Mily fokon tartja kívánatosabbnak, hogy a világot és az életet inkább nagy összefüggéseiben értse meg, mint hogy egyes problémákkal foglalkozzék?

Sokkal
kevésbé,
mint más

Kevésbé

Oly mértékben
mint más

Jobban

Sokkal
jobban,
mint más

21/ Mily mértékben szeretné erejét és idejét mások szolgálatába állítani, hogy nekik segítsen?

Sokkal
kevésbé,
mint más

Kevésbé

Oly mértékben
mint más

Jobban

Sokkal
jobban,
mint más

22/ Mennyire szeretne másokat tanáccsal ellátni, tanítani, vagy nekik a helyes utat megmutatni?

Sokkal
kevésbé,
mint más

Kevésbé

Oly mértékben
mint más

Jobban

Sokkal
jobban,
mint más

- 23/ Mily mértékben tartja magát alkalmasnak arra, hogy valamilyen nehéz problémát, amelyet ért, megvilágítson azoknak, akik azt nem értik?

Sokkal
kevésbé,
mint más

Kevésbé

Oly mértékben
mint más

Jobban

Sokkal
jobban,
mint más

- 24/ Mennyire van türelme másnak valamit megmagyarázni, vagy neki segíteni?

Sokkal
kevésbé,
mint más

Kevésbé

Oly mértékben
mint más

Jobban

Sokkal
jobban,
mint más

- 25/ Mennyire tartja magát oly embernek, aki az események megvalósítására törekszik?

Sokkal
kevésbé,
mint más

Kevésbé

Oly mértékben
mint más

Jobban

Sokkal
jobban,
mint más

- 26/ Mily fokban értékeli többre a biztonságos életet a független életnél?

Sokkal
kevésbé,
mint más

Kevésbé

Oly mértékben
mint más

Jobban

Sokkal
jobban,
mint más

- 27/ Mennyivel venné szívesebben, ha határozott előírásokat és intézkedéseket kellene követnie, mint ha saját magának kellene eldöntenie, hogy mit kell tenni?

Sokkal
kevésbé,
mint más

Kevésbé

Oly mértékben
mint más

Jobban

Sokkal
jobban
mint más

28/ Mily mértékben veti magát alá inkább más tekintélyének, mint hogy felelősséget kelljen vállalnia?

Sokkal kevésbé, mint más	Kevésbé	Oly mértékben mint más	Jobban	Sokkal jobban, mint más
--------------------------------	---------	---------------------------	--------	-------------------------------

---

29/ Mennyire szeretne lényegében mindig ugyanolyan munkát végezni, - feltéve, ha az a munka érdekli?

Sokkal kevésbé, mint más	Kevésbé	Oly mértékben mint más	Jobban	Sokkal jobban, mint más
--------------------------------	---------	---------------------------	--------	-------------------------------

---

30/ Mily mértékben részesíti előnyben azonos mennyiségű munka esetén a megszabott munkaidőt annál a meg nem határozott munkaidőnél, amely aszerint alakul, hogy mennyi munkáját veszi igénybe?

Sokkal kevésbé, mint más	Kevésbé	Oly mértékben mint más	Jobban	Sokkal jobban, mint más
--------------------------------	---------	---------------------------	--------	-------------------------------

---

31/ Mennyire tartja magát képesnek arra, hogy más karakterét helyesen ítélje meg?

Sokkal kevésbé, mint más	Kevésbé	Oly mértékben mint más	Jobban	Sokkal jobban, mint más
--------------------------------	---------	---------------------------	--------	-------------------------------

---

32/ Mennyire tartja magát képesnek arra, hogy mást saját álláspontjáról meggyőzzön?

Sokkal kevésbé, mint más	Kevésbé	Oly mértékben mint más	Jobban	Sokkal jobban, mint más
--------------------------------	---------	---------------------------	--------	-------------------------------

---

33/ Mennyire szeret szervezni, és megítélése szerint mily mértékben képes valamilyen vállalkozást sikeresen megszervezni?

Sokkal
kevésbé,
mint más

Kevésbé

Oly mértékben
mint más

Jobban

Sokkal
jobban,
mint más

34/ Mily fokban képes az idegenben azt a benyomást kelteni, hogy jót akar neki?

Sokkal
kevésbé,
mint más

Kevésbé

Oly mértékben
mint más

Jobban

Sokkal
jobban,
mint más

35/ Mily mértékben jellemi az, hogy az adott feladatot gondosan tanulmányozza, megvalósításának minden lehetőségét fontolórra veszi, és azt célszerűen megoldja?

Sokkal
kevésbé,
mint más

Kevésbé

Oly mértékben
mint más

Jobban

Sokkal
jobban,
mint más

---

2. sz. MELLÉKLET

Tartalom: Az I. osztály tanulóirol készült:
2.1.sz. szociometrikus matrixok,
2.2.sz. szociogramok,
2.3.sz. összesített táblázat,
2.4.sz. az együttműködési készség kategóriái.

Az I. osztály szociometrikus matrixa
/1. sz. kérdés alapján/

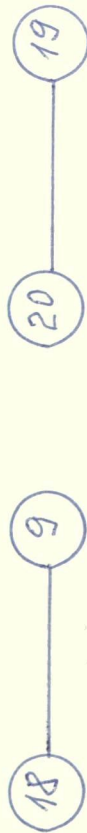
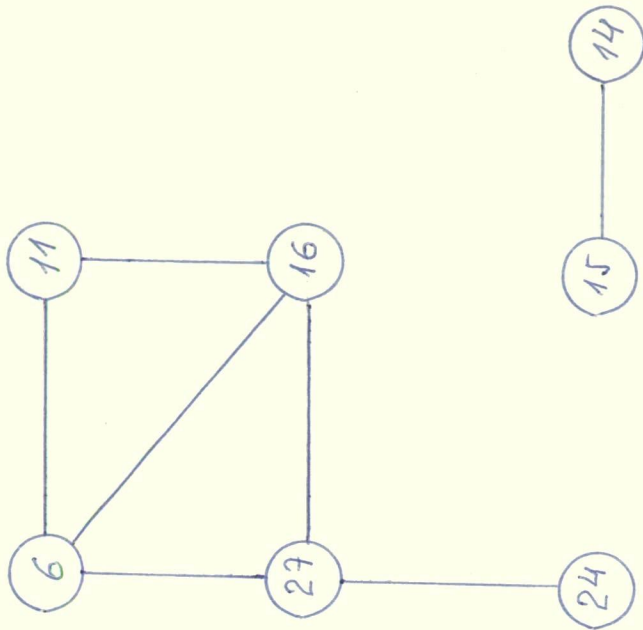
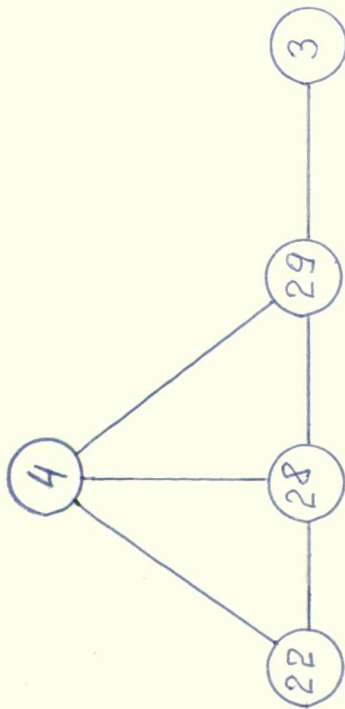
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	
1	1			1																								1	1	
2		1						1								1													1	
3			1												1														1	1
4				1																		1							1	1
5					1					1						1														
6						1				1						1											1			
7			1				1																					1	1	
8				1				1			1																			
9									1									1								1				
10										1	1				1															
11							1									1												1		
12								1										1												
13																	1											1		
14																														
15																														
16																														
17																														
18																														
19																														
20																														
21																														
22																														
23																														
24																														
25																														
26																														
27																														
28																														
29																														

Az I. osztály szociometrikus matrixa
/2. sz. kérdés alapján/

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29
1				2												2						2							
2									2							2												2	
3															2													2	2
4																						2						2	2
5						2						2				2													
6											2					2		2											
7				2																							2	2	
8				2	2		2																						
9				2						2								2											
10			2							2								2											
11								2	2	2																			
12									2									2						2					
13				2			2											2											
14					2											2													
15									2									2						2					
16				2									2														2		
17							2								2												2		
18			2						2	2	2					2													
19	2																	2										2	
20	2																		2									2	
21																				2									
22				2			2															2							
23	2															2						2							
24								2	2							2													
25				2					2																			2	
26								2	2									2											
27						2					2						2												
28				2																		2						2	
29				2	2	2																						2	

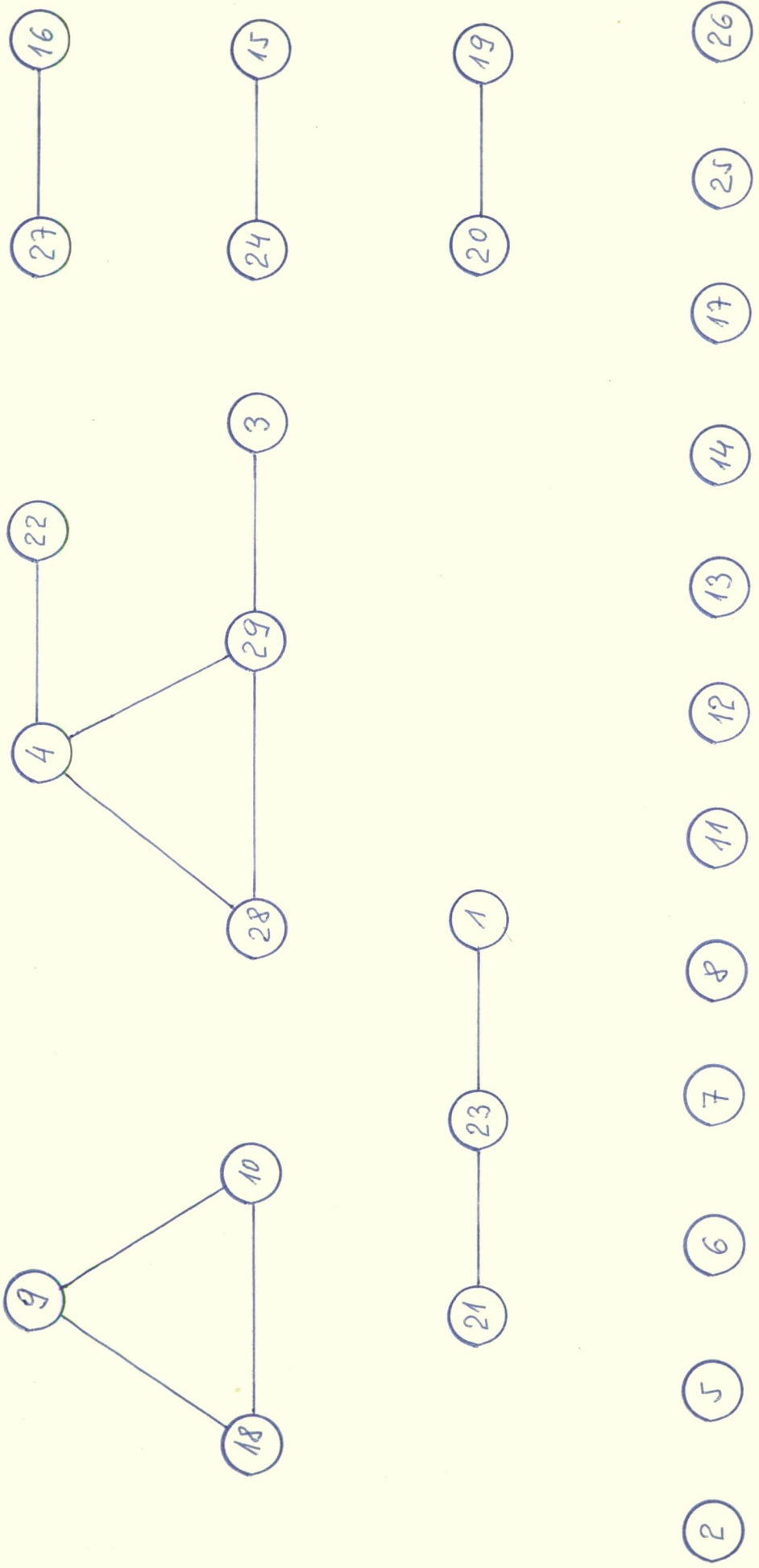

Az I. osztály szociometrikus szerkezete
/1. sz. kérdés alapján/

2.2.sz. melléklet

Az I. osztály szociometrikus szerkezete
/2.sz. kérdés alapján/

2.2.sz. melléklet

Az I. osztályos tanulóinak összesített táblázata

Pont- számok	Rokonszenv			Eluta- sítás alapján	Intellek- tuális funkció alapján	Munka- végző funkció alapján
Tanulók jele	1.sz.kér. alapján	2.sz.kér. alapján	össze- sen			
1.	6	6	12	3	0	0
2.	0	0	0	0	0	0
3.	7	12,5	19,5	2	1	0
4.	20,5	28,5	49	0	1	23
5.	2,5	2,5	5	0	0	0
6.	19	3,5	22,5	1	4	1
7.	5	6,5	11,5	0	0	0
8.	0	2	2	3	1	1
9.	6,5	17,5	24	0	7	16
10.	0	17,5	17,5	2	0	7
11.	20	3,5	23,5	2	10	1
12.	1	0	1	2	1	0
13.	1	5	6	4	4	1
14.	2,5	0	2,5	3	0	0
15.	4,5	7	11,5	1	1	0
16.	19,5	10,5	30	2	14	10
17.	0	0	0	2	0	0
18.	5	18,5	23,5	1	11	6
19.	1,5	1,5	3	12	0	1
20.	1,5	1,5	3	15	0	4
21.	0	2	2	2	0	0
22.	13,5	10	23,5	0	6	0
23.	1	4,5	5,5	1	0	0
24.	6	3	9	2	0	0
25.	5	3	8	0	9	2
26.	0	1	1	7	8	0
27.	18	4	22	1	0	1
28.	27	18,5	45,5	1	1	9
29.	21	18,5	39,5	0	0	0

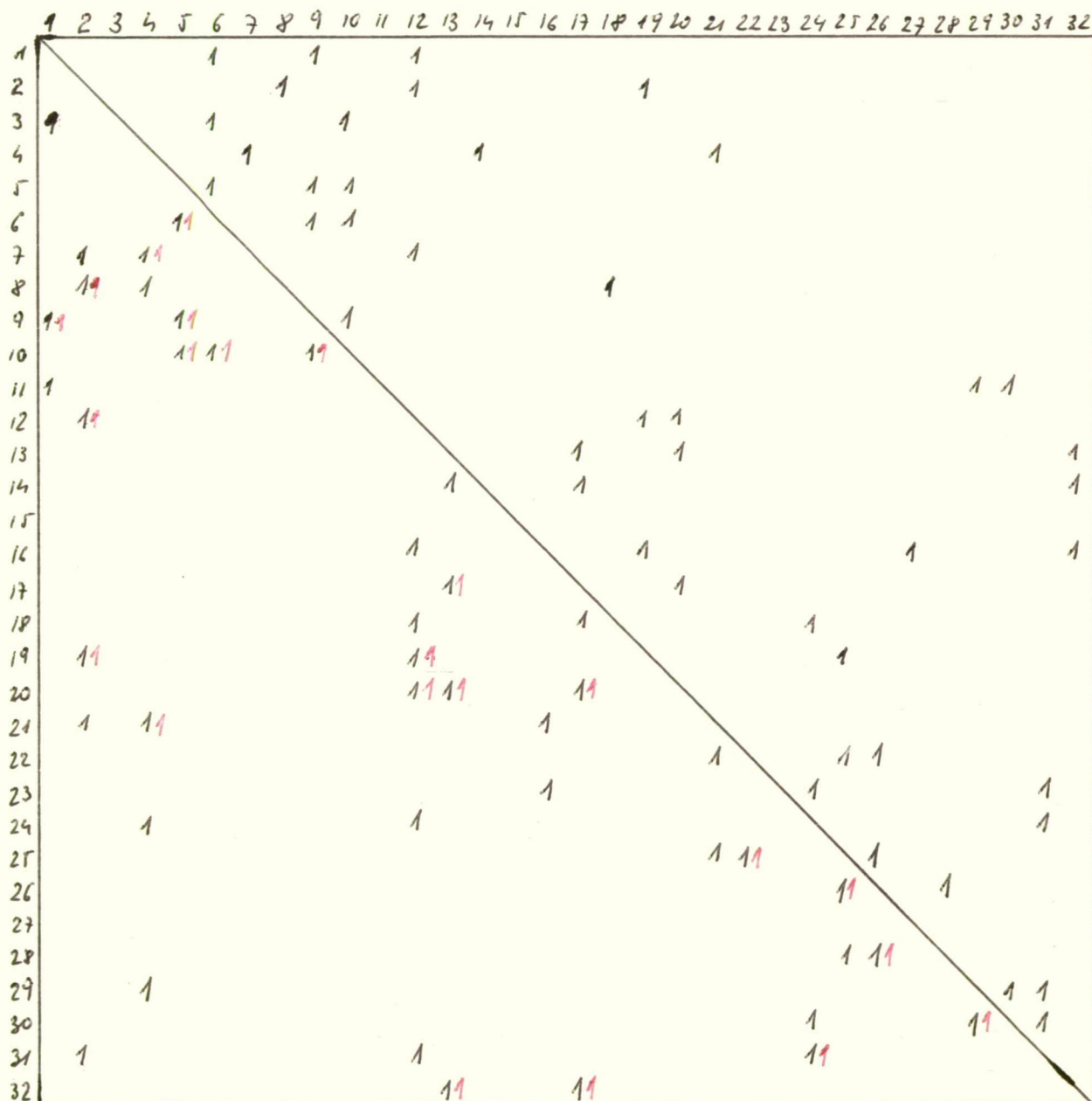
Az I. osztály tanulói együttműködési készségének kategóriái

Minősít- és Tanulók jele	Rokonszeny kérdések alapján			Kölcsönös kapcsolat alapján	Elutasítás kérdése alapján	Minősít- és
	1.sz.	2.sz.	össz.			
1.	II.	II.	II.	II.	II.	II.
2.	III.	III.	III.	III.	I.	III.
3.	II.	I.	I.	II.	II.	II.
4.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
5.	III.	III.	III.	III.	I.	III.
6.	I.	III.	I.	III.	I.	II.
7.	II.	II.	II.	III.	I.	II.
8.	III.	III.	III.	III.	II.	III.
9.	II.	I.	I.	I.	I.	I.
10.	III.	I.	II.	II.	II.	II.
11.	I.	III.	I.	II.	II.	II.
12.	III.	III.	III.	III.	II.	III.
13.	III.	II.	III.	III.	III.	III.
14.	III.	III.	III.	II.	II.	III.
15.	III.	II.	II.	II.	I.	II.
16.	I.	I.	I.	I.	II.	II.
17.	III.	III.	III.	III.	II.	III.
18.	II.	I.	I.	I.	II.	II.
19.	III.	III.	III.	II.	III.	III.
20.	III.	III.	III.	II.	III.	III.
21.	III.	III.	III.	II.	II.	III.
22.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
23.	III.	II.	III.	II.	I.	II.
24.	II.	III.	III.	II.	II.	III.
25.	II.	II.	II.	III.	I.	II.
26.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
27.	I.	II.	I.	I.	I.	I.
28.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
29.	I.	I.	I.	I.	I.	I.

3. sz. MELLÉKLET

Tartalom: A II. osztály tanulóiról készült:
3.1.sz. szociometrikus matrixok,
3.2.sz. szociogramok,
3.3.sz. összesített táblázat,
3.4.sz. az együttműködési készség kategóriái.

A II. osztály szociometrikus matrixa
/1. sz. kérdés alapján/

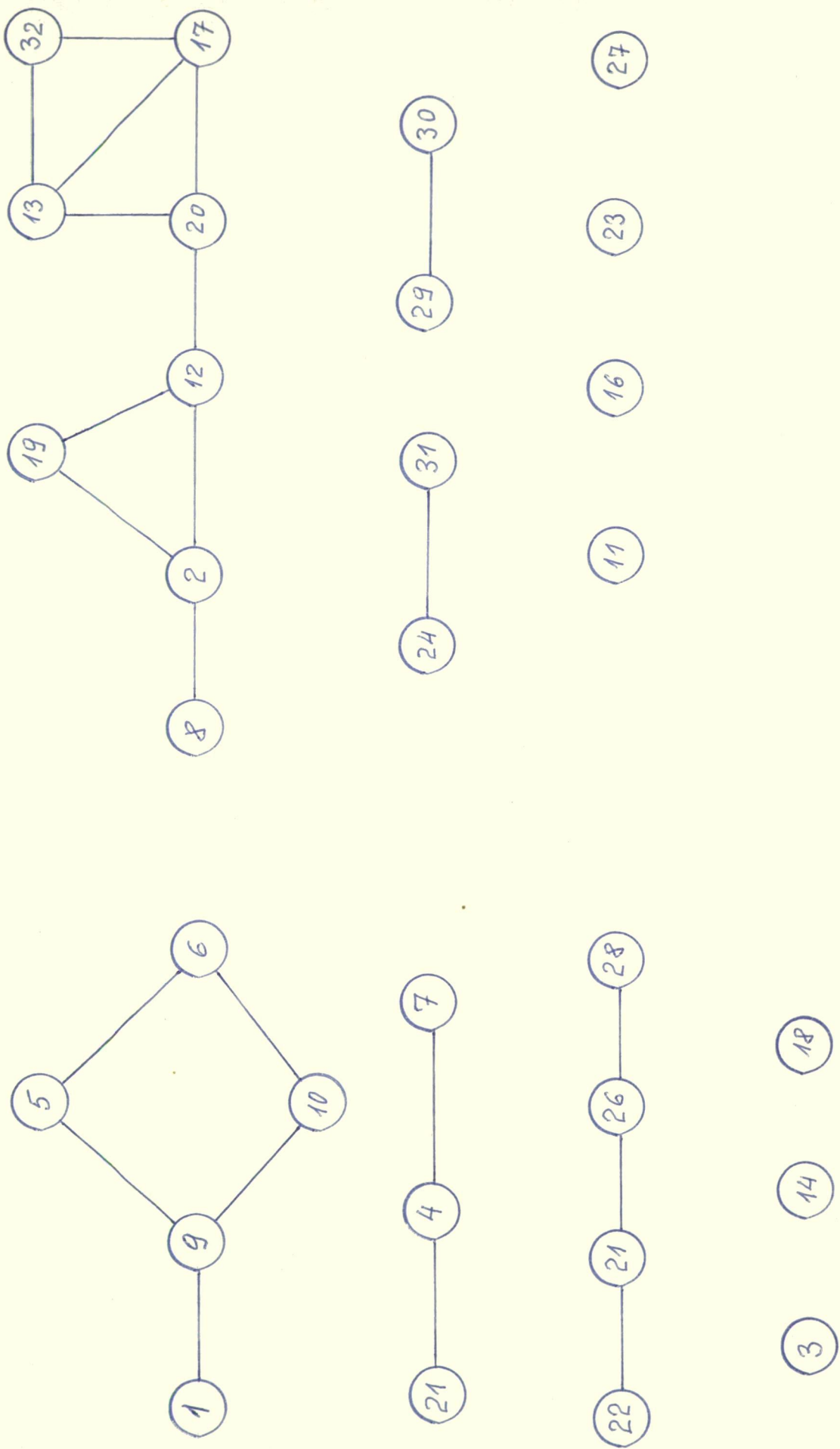

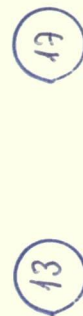
A II. osztály szociometrikus matrixa
/2. sz. kérdés alapján/

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32
1				2					2												2											
2								2		2									2													
3								2		2												2										
4		2												2								2										
5						2																2										
6															2																	
7																																
8																																
9																																
10																																
11																																
12																																
13																																
14																																
15																																
16																																
17																																
18																																
19																																
20																																
21																																
22																																
23																																
24																																
25																																
26																																
27																																
28																																
29																																
30																																
31																																
32																																

A II. osztály szociometrikus szerkezete

A II. osztály szociometrikus szerkezete
/2. sz. kérdés alapján/

A II. osztály tanulóinak összesített táblázata

Pont- számok Tanulók jele	Rokonszenv			Eluta- sítás alapján	Intellek- tuális funkció alapján	Munka- végző funkció alapján
	1.sz.kér. alapján	2.sz.kér. alapján	össze- sen			
1.	5	2	7	0	3	1
2.	16,5	10,5	27	0	3	1
3.	0	1	1	2	0	0
4.	10,5	15	25,5	0	1	8
5.	9	6	15	0	0	1
6.	7	6,5	13,5	1	0	1
7.	3,5	0	3,5	3	6	0
8.	4	4,5	8,5	3	0	0
9.	11	5	16	1	0	1
10.	9,5	10	19,5	2	0	0
11.	0	0	0	4	0	0
12.	22,5	20,5	43	0	16	10
13.	7	4,5	11,5	0	9	0
14.	3,5	17	20,5	1	12	2
15.						
16.	3,5	3,5	7	4	2	1
17.	12	10	22	0	0	7
18.	1,5	0	1,5	2	0	0
19.	9	12,5	21,5	0	3	2
20.	11	0	11	1	0	0
21.	8	21,5	29,5	1	1	15
22.	3	1,5	4,5	2	0	0
23.	0	5	5	0	0	1
24.	7,5	13,5	21	0	0	1
25.	8	10,5	18,5	0	0	2
26.	6	4,5	10,5	3	1	0
27.	2	3	5	1	0	0
28.	2,5	1	3,5	3	0	0
29.	3	6,5	9,5	0	1	17
30.	3	0	3	1	0	1
31.	8	11	19	0	0	3
32.	8	4,5	12,5	2	22	0

A II. osztály tanulói együttműködési készségének kategóriái

Minősít	Rokonszeny kérdések alapján			Kölcsönös kapcsolat alapján	Elutasítás kérdése alapján	Minősít
Tanulók jele	1.sz.	2.sz.	össz.			
1.	II.	III.	III.	II.	I.	II.
2.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
3.	III.	III.	III.	III.	II.	III.
4.	I.	I.	I.	II.	I.	I.
5.	II.	II.	II.	I.	I.	I.
6.	II.	II.	II.	I.	II.	II.
7.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
8.	III.	III.	III.	II.	III.	III.
9.	I.	II.	II.	I.	II.	II.
10.	II.	II.	II.	I.	II.	II.
11.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
12.	I.	I.	I.	I.	I.	I.
13.	II.	III.	II.	II.	I.	II.
14.	III.	I.	II.	III.	II.	III.
15.						
16.	III.	III.	III.	II.	III.	III.
17.	I.	II.	I.	II.	I.	II.
18.	III.	III.	III.	III.	II.	III.
19.	II.	I.	I.	II.	I.	I.
20.	I.	III.	II.	II.	II.	II.
21.	II.	I.	I.	II.	II.	II.
22.	III.	III.	III.	III.	II.	III.
23.	III.	II.	III.	II.	I.	II.
24.	II.	I.	I.	II.	II.	I.
25.	II.	I.	II.	I.	I.	I.
26.	II.	III.	II.	III.	III.	III.
27.	III.	III.	III.	II.	II.	III.
28.	III.	III.	III.	III.	III.	III.
29.	III.	II.	III.	II.	I.	II.
30.	III.	III.	III.	III.	II.	III.
31.	II.	I.	II.	I.	I.	I.
32.	II.	III.	II.	II.	II.	II.

4. sz. MELLÉKLET

<u>Tartalom:</u>	4.1.sz. Az I. éves szakmunkástanulók tevékenység-irányultsága
	4.2.sz. A II. éves szakmunkástanulók tevékenység-irányultsága
	4.3.sz. A III. éves szakmunkástanulók tevékenység-irányultsága
	4.4.sz. Összesítő táblázat

III. éves viz-gáz-szerelő szakmunkástanulók munka és tevékenység-beállítódásának feldolgozása

Osztálylétszám: 30

	M I N U S Z										0	P L U S Z										Átlagos- tól való eltérés	Egyéni átl.pont érték	Rang- sor
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
Gyakorlati, mozgásos i- rányultság						0	1	0	1	2	3	1	1	2	3	3	0	1	1	0	0	+ 78	+ 2,60	III.
Kalandos, változatos irányultság						0	2	1	3	1	4	0	5	2	5	3	2	1	1		1	+122	+ 4,06	I.
Természet- tud.intell. irányultság					0	3	1	2	7	2	9	4	1	1	0							+ 62	+ 2,06	IV.
Művészi, szellemi irányultság				1	0	1	0	4	6	6	4	2	1	2	2	1	0					+ 41	+ 1,36	VI.
Humán, karitatív irányultság				0	1	0	1	1	5	4	2	5	4	3	1	0	1	2				+ 79	+ 2,63	II.
Biztonság- kényelmi irányultság	0	1	1	1	3	2	5	4	6	2	1	0	2	2	0							- 58	- 1,93	VIII.
Vezető-meg- győző irányultság						0	1	3	6	7	6	2	3	0	1	0	1	0				+ 46	+ 1,53	V.

III. éves viz-gáz-szerelő szakmunkástanulók munka- és tevékenység-beállítódásának feldolgozása

Osztálylétszám: 28

	M I N U S Z										P L U S Z										Átlagos- tól való eltérés	Egyéni átl.pont érték	Rang- sor
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
Gyakorlati, mozgásos irányultság					1	1	1	0	2	2	4	3	3	6	3	1	1	1			+ 42	+ 1,50	III.
Kalandos, változatos irányultság								1	1	1	1	6	5	3	4	4	1	2			+ 78	+ 2,78	I.
Természet- tud.intell. irányultság							2	1	1	1	1	3	5	2	0	2	0	1			+ 27	+ 0,96	V.
Művészi, szellemi irányultság							3	3	1	6	4	4	3	2	0	1	1				- 2	- 0,25	VI.
Humán, karitatív irányultság									2	5	4	1	2	4	5	2	2	1			+ 57	+ 2,03	II.
Biztonság- kényelmi irányultság					2	1	1	2	7	8	1	2	2	0	1	0	0	1			- 31	- 1,10	VII.
Vezető-meg- győző irányultság						1	0	2	1	1	3	8	6	1	2	1	1	1			+ 35	" 1,25	IV.

4.3.sz. melléklet

Víz-gáz-szerelő szakmunkástanulók munka- és tevékenység-beállítódásának összesítő táblázata

Létszám: 87

	M I N U S Z										P L U S Z										Átlagos- tól való 10 eltérés	Egyéni átl.pont érték	Rang- sor	
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9				10
Gyakorlati, mozgásos irányultság					0	1	1	1	2	4	7	13	21	15	9	5	4	2	1	1	0	+ 196	+ 2,25	III.
Kalandos, változatos irányultság								0	4	4	4	10	14	6	16	9	11	5	2	1	1	+ 291	+ 3,34	I.
Természet- tud.intell. irányultság					0	3	4	5	18	17	12	16	5	8	1	1	1	0				+ 129	+ 1,48	IV.
Művészi, szellemi irányultság					0	1	6	5	4	13	15	17	9	7	1	3	3	2	0			+ 40	+ 0,46	VI.
Humán, karitatív irányultság					0	1	0	3	8	12	9	10	15	13	7	3	1	2	3	0		+ 211	+ 2,43	II.
Biztonság, kényelmi irányultság		0	1	1	3	4	3	8	14	19	6	8	6	6	5	2	0	0	1	0		- 60	- 0,69	VII.
Vezető-meg- győző irányultság					0	1	0	3	5	9	12	20	16	7	7	3	2	1	1	0		+ 122	+ 1,41	V.

IRODALOMJEGYZÉK

Irodalomjegyzék

1. Ágoston György: 1959. Pedagógia. Tankönyvkiadó Bp.
2. Ágoston György: 1970. Nevelésselmelet. Tankönyvkiadó Bp.
3. Ákosné, Udvardi Sarolta: 1958. A barátságválasztás indoklása óvodás korban. MTA Pszichológiai tanulmányok I. Akadémiai Kiadó Bp.
4. Bartha Lajos: 1959. Az indítékok szerepe a hivatásszeretet fejlesztésében. MTA Pszichológiai tanulmányok II. Akadémiai Kiadó Bp.
5. Bartha Lajos: 1965. Ifjúságunk társadalmi beilleszkedésének pszichológiai kérdései. MTA Pszichológiai tanulmányok VII. Akadémiai Kiadó BP.
6. Bartha Lajos: 1967. Pubertáskorúak társadalmi beilleszkedésének problémái. Gyermekgyógyászat. 2.sz.
7. L.V. Botjakova: 1972. Az iskolai pályairányítás elmélete és gyakorlata. Pályaválasztási Tanácsadás V. évf. 2.sz. /ford.: Dancs István/
8. Botjakova - Golomstok - Gurevics - Karcev - Klimov - Csebüseva: 1969. Az iskolai pályairányítás és tanácsadás problémái. Proszvescsenyie Kiadó. Moszkva.
9. Buda Béla: 1963. A szociálpszichológia tárgya és jelentősége. Pszichológiai Szemle 4.sz.
10. Buda Béla: 1965. Az emberi csoport mint szociálpszichológiai probléma. Valóság 9.sz.
11. Buda Béla: 1967. A közvetlen emberi kommunikáció modern elmélete és annak pedagógiai perspektívái. Pedagógiai Szemle 17. évf. 10.sz.

12. Buda Béla: 1967. A serdülőkor szociálpszichológiai problémái. Gyermekgyógyászat 4.sz.
13. Buda Béla: 1970. A serdülőkor szociálpszichológiája. Serdülőkről. /Szerk.: Havas Ottóné/ Tankönyvkiadó Bp.
14. Budaházy László: 1969. A szakközépiskolában végzettek elhelyezkedéséről. Középfoku Szakoktatás 3.sz.
15. G. Clauss - H. Hiebsch: 1973. Gyermekpszichológia. Akadémiai Kiadó Bp.
16. Csirszka János: 1958. Munka és neveléslélektani ismeretek az esztergályos szakma tanításában. MŰM. Módszertani Intézete
17. Csirszka János: 1961. Érettségizett tanulók beilleszkedési problémái ipari pályákon. MTA Pszichológiai tanulmányok III. Akadémiai Kiadó Bp.
18. Csirszka János: 1964. Ifjak és felnőtt dolgozók várható reakciói munkahelyi sérelmekre. MTA Pszichológiai tanulmányok V. Akadémiai Kiadó Bp.
19. Csirszka János: 1966. Pályaadaptáció. Magyar Pszichológiai Szemle XXIII. 1-2.sz.
20. Csirszka János: 1966. Pályalélektan. Gondolat Kiadó Bp.
21. Csirszka János: 1967. Munka- és pályaalkalmasság pszichológiája. Tankönyvkiadó Bp.
22. Csirszka János: 1968. A beilleszkedés diagnosztikai vizsgálata Thematic Apperception Test módosított értékelésével. MTA. Pszichológiai tanulmányok XI. Akadémiai Kiadó Bp.
23. Csirszka János: 1971. A munkaalkalmasság feltételei és az alkalmasság vizsgálatok. Felkészítés a munkára. Ergonómiai tanulmányok. 6. KGM ISSZI kiadványa.

24. Csirszka János: 1973. Pályairányultság vizsgálata. Kézirat
25. Dancs István: 1972. Alapvető idegrendszeri sajátosságokkal összefüggő egyéni adottságok jelentkezése esztergályos tanulóknál a munkatanulás változó feltételei között. /Kandidátusi értekezés tézisei./ Magyar Pszichológiai Szemle XXIX. 3-4.sz.
26. Dancs István: 1972. A munkatanulási folyamat és a készségfejlődés elemzése. Szakmunkás nevelés 4.
27. Dancs István: 1972. A stabil személyiség sajátosságok hatása a munka tanulásra. Szakmunkás nevelés 2.
28. Dancs István: 1972. A munkahelyi beilleszkedés és beválás néhány pszichológiai és pedagógiai kérdése. Továbbképzési tanfolyam Mályi. OPTI kiadvány.
29. Duró Lajos: 1964. Időszerű neveléslélektani vizsgálatok a Szovjetunióban. Magyar Pszichológiai Szemle 2.sz.
30. Duró Lajos: 1966. A szociometriai módszer pedagógiai-pszichológiai alkalmazásának metodológiai problémái. Acta Univ. Szegediensis de József Attila. nom. Sectio Paed. Psych. 10.,
31. Duró Lajos: 1967. Az életkori sajátosságok figyelembevételének néhány neveléslélektani problémája. MTA. Pszichológiai Tanulmányok X. Akadémiai Kiadó Bp.
32. Duró Lajos: 1967. A személyiség megismerése, hivatástudat alakításának vizsgálata. Magyar Pszichológiai Szemle 4.sz.
33. Duró Lajos: 1970. A pszichológiai-pedagógiai kísérlet metodológiai jelentősége a személyiség erkölcsi fejlődésének vizsgálatában. MTA. Pszichológiai Tanulmányok XII. Akadémiai Kiadó Bp.

34. Duró Lajos: 1972. A végző hallgatók személyiségének jellemzése mint felsőoktatási pedagógiai probléma. Felsőoktatási Szemle XXI. 1.sz.
35. Duró Lajos: 1972. A személyiség tanulmányozásának módszerei. Magyar Pszichológiai Szemle XXIX. 2.sz.
36. Duró Lajos: 1972. A személyiség erkölcsi tulajdonságainak néhány összefüggése. Magyar Pszichológiai Szemle XXIX. 2.sz.
37. Duró L. - Kelemen L. - Radnai B.: 1965. Fejlődés és neveléslélektan. Tankönyvkiadó Bp.
38. D.B. Elkonyin: 1964. Gyermeklélektan. Tankönyvkiadó Bp.
39. Englander Tibor: 1967. Jelentés az ipari csőszerelő műhelyben végzett szociometriai felmérésről. Kézirat.
40. H. Erikson: 1969. Identifikáció és identitás. Ifjúságszociológia. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Bp.
41. Garai László: 1969. Személyiségdinamika és társadalmi lét. Akadémiai Kiadó Bp.
42. Gazsó F. - Pataki F. - Sántka P. - Várhegyi Gy.: 1970. Pályák vonzásában. Ifjúsági Lapkiadó Vállalat Bp.
43. Gegessi Kiss Pál: 1961. Az embert mozgató tényezőkről. Magyar Pszichológiai Szemle XVIII. 1.sz.
44. Gegessi Kiss Pál: 1974. Klinikai pszichológiai előadások. Akadémiai Kiadó Bp.
45. Gillemotné, Tóth Mária: 1973. A pályaismertető tevékenység alapelvei és tartalma. Munkahelyi pályaválasztási megbízottak kézikönyve. OPTI kiadvány.
46. Gillemotné, Tóth Mária: 1970. Tapasztalatok a szakmai képzés pályalélektani problémáiról. Pályaválasztási Tanácsadás 1.sz.

47. A.E. Golomstok - A.A. Vasziljeva - L.K. Kondratjeva - O.A. Csernik /szerk./: 1970. Iskola és pályaválasztás. "Proszvescsenyije" Kiadó, Moszkva.
48. K.M. Gurevics: 1973. A pályaválasztási munka sajátosságai a szocialista társadalomban. Pályaválasztási Tanácsadás 1.sz.
49. Harsányi István: 1965. Könyvismertetés: Paul Hare: Handbook of small Group Research. Pszichológiai Szemle 3-4.sz.
50. Harsányi István: 1967. Közösségi értékjelzők nyomában. Pedagógiai Szemle 601-614. old.
51. Harsányi István: 1968. Milyen személyiség tulajdonságok megjelölésével értékelik egymást iskolásaink? MTA Pszichológiai Tanulmányok II. Akadémiai Kiadó Bp.
52. Havas Ottóné /szerk./: 1970. Szakképzési kutatások. MűM kiadvány.
53. Hiebsch-M. Worverg: 1967. Bevezetés a Marxista szociálpszichológiába. Kossuth Kiadó Bp.
54. Horváth László Gábor: 1959. Pszichológiai módszer a gondolkodási séma vizsgálatára. Tankönyvkiadó Bp.
55. Hunyadi György: 1967. Szociometriai és látens ideológiai szerkezet viszonya csoportban. Magyar Pszichológiai Szemle 4.sz.
56. Hunyadi György: 1968. Szociális attitűd és a társadalom szemlélet pszichológiai kutatása. Magyar Pszichológiai Szemle 2.sz.
57. Hunyadi György: 1970. A szociometriai módszer és az interperszonális viszony. MTA Pszichológiai Tanulmányok XII. Akadémiai Kiadó Bp.

58. Illyés Sándor - Szakács Ferenc: 1958. A csoportosulás tényezői vak gyermekek közösségében. MTA Pszichológiai Tanulmányok I. Akadémiai Kiadó Bp.
59. A. Jadov - A.G. Zdlavomiszlov: 1969. A munkához való viszony konkrét vizsgálatának tapasztalatai. Ifjúságszociológia. Közgazdasági és Jogi Kiadó Bp.
60. Jakabné, Szilágyi Klára: 1972. Az önismeret szintjének elemzése, 14-18 éves tanulók pályaválasztási elképzelésének összefüggésében. Tanulmánykötet. OPTI kiadvány.
61. Justné, Kéri Hedvig: 1961. A gyermeki csoportok kialakulásának feltételei. MTA Pszichológiai Tanulmányok III. Akadémiai Kiadó Bp.
62. Kántás László - Kántás Vera: 1965. A spontán társas szerkezet vizsgálatának felhasználása a közösségi nevelésben. Pedagógiai Szemle 248. old.
63. Kelemen László: 1967. A pedagógiai pszichológia alapkérdései. Tankönyvkiadó Bp.
64. Kolominszkij I.L.: 1969. Néhány kísérleti adalék a szociometria kritikájához. Csoportlélektan /Szerk.: Pataki F./ Gondolat Kiadó Bp.
65. I.L. Kolominszkij - A.I. Rozov: 1964. A tanulók közötti kapcsolatok vizsgálata szociometriaival módszerekkel. Pedagógiai Szemle XIV. 4.sz.
66. I.Sz. Kon: 1969. Az én a társadalomban. Kossuth Könyvkiadó Bp.
67. Kovaljov A.G.: 1962. A pszichológiai folyamatoknak a személyiség állapotainak és tulajdonságainak összefüggése. Magyar Pszichológiai Szemle 2.sz.

68. V.A. Kruteckij - N. Sz. Lukin: 1962. Serdülők nevelése. Gondolat Kiadó Bp.
69. Lénárd Ferenc: 1960. A pedagógiai tevékenység hatásfokának javítása a pszichológia segítségével. Tanulmányok a neveléstudomány köréből. MTA.
70. Leontyev A.N.: 1969. Az óvodáskorú gyermek játékának pszichológiai alapjai. A pszichikum fejlődésének problémái. Kosuth Kiadó Bp.
71. Mérei Ferenc: 1970. Szociometriai és csoportdinamikai kutatási módszerek. Kutatási módszerek az ifjúságkutatásban. Ifjúsági Lapkiadó Vállalat Bp.
72. Mérei Ferenc: 1948. Gyermektanulmány.
73. Mérei Ferenc: 1969. A szociometria módszerei és jelenség világa. Pedagógiai Szemle 7-8.sz.
74. Mérei Ferenc - Binet Ágnes: 1970. Gyermeklélektan. Gondolat Kiadó Bp.
75. Molnár P. - Majzikné - Somogyi M.: 1972. Tájékoztatás a 7. osztályos általános iskolai tanulók 1970/71. évi pályaválasztási szándékairól. OPTI kiadvány.
76. Majzik Lászlóné: 1973. A pályaválasztás előkészítésének módszerei az általános iskolában és a gimnáziumban. OPTI kiadvány.
77. Havas Ottóné /Szerk.:/ 1969. Pályaválasztási felelősök kézikönyve. OPTI kiadvány.
78. Pataki Ferenc: 1964. A marxista szociálpszichológia tájékoztatói irányai. Társadalmi Szemle XXII. évf. 3.sz.
79. Pataki Ferenc - Hunyadi György: 1972. A csoportkohézió. Akadémiai Kiadó Bp.

80. K.K. Platonov: 1965. Személyiség és munka. "Műszl" Kiadó Moszkva
81. Radnai Béla: 1959. Önértékelés - mások értékelése. MTA Pszichológiai Tanulmányok II. Akadémiai Kiadó Bp.
82. Radnai Béla: 1967. Neveléslélektan. Tankönyvkiadó Bp.
83. Ritoók Pálné: 1966. Problematikus esetek a pályaválasztásban. Pedagógiai Szemle 4.sz.
84. Ritoók Pálné: 1967. A pályaismeret jelentősége a pályaválasztásban. Munkaerőgazdálkodás - oktatás-pályaválasztás. TIT és MÜM. kiadvány Bp.
85. Ritoók Pálné: 1967. A pályaválasztás pszichológiai kérdései. Gyermekgyógyászat 4.sz.
86. Ritoók Pálné: 1968. A pályaválasztás néhány pszichológiai problémája. Művelődésügyünk 10.sz.
87. Ritoók Pálné: 1972. A pályaválasztási döntés helye az életpálya alakulásában, a pályaválasztási érettség, szakmai felkészülés, beilleszkedés, beválás. Továbbképzési tanfolyam Mályi. OPTI kiadvány.
88. Ritoók Pálné - Havas Ottóné: 1970. Pályaválasztás. Serdülőkről. /Szerk.: Havas Ottóné/ Tankönyvkiadó Bp.
89. Ritoók Pálné - Takács Márta: 1967. Pályaválasztási szaktanácsadás. MÜM kiadvány Bp.
90. Rókusfalvy Pál: 1959. A tanulóképzés és a szakmunkásképzés sajátos vonásai pszichológiai és pedagógiai szempontból. ÁGF. Szakoktatás 2.
91. Rókusfalvy Pál: 1962. Az érzelmi alkalmazkodás és a szakmai képzés néhány problémája a pályaválasztás szempontjából. Pedagógiai Szemle 9.sz.

92. Rókusfalvy Pál: 1965. Munkatevékenység, pályakövetelmény, pályaalakmasság. MTA Pszichológiai Tanulmányok VIII. Akadémiai Kiadó, Bp.
93. Rókusfalvy Pál: 1965. Pályalélektani problémák, pálya, pályarendszer. Magyar Pszichológiai Szemle 3-4.sz.
94. Rókusfalvy Pál: 1965. A pályaválasztási érettség néhány pszichológiai problémája. Magyar Pszichológiai Szemle 1.sz.
95. Rókusfalvy Pál: 1965. Tanulóifjúságunk pályaválasztási érettségének pszichológiai problémái. /Kandidátusi értekezés/ Bp.
96. Rubinstein Sz.L.: 1964. Az általános pszichológia alapjai. Akadémiai Kiadó Bp.
97. Salamon Jenő: 1964. Gyermekek gondolkodása a cselekvésben. Akadémiai Kiadó Bp.
98. Salamon Jenő: 1966. Fejlődéslélektan. Tankönyvkiadó Bp.
99. Sáray Julia: 1969. Serdülő és ifjúkor lélektana. Pszichogigiénés problémák gyermekkorban. /Szerk.: Róna Borbála/ Bp.
100. Secord, P. - Backman C.W.: 1972. Szociálpszichológia. Kossuth és Mezőgazdasági Könyvkiadó Bp.
101. Skawran P.R.: 1962. Berufsberatung als lebensberatung und ihre Methodik. /Zeitschrift für experimentelle und angewandte Psychologie. No.2./
102. Somogyi Viktor: 1971. Megismerhi őket - időben. Szakmunkásnevelés. 8.sz.
103. Subkin W.N. - Karpov J.D. - Kocseton G.N.: 1969. Mennyiségi értékitéletek a közösség vizsgálatában. Csoportlélektan /Szerk.: Pataki F./ Gondolat Kiadó Bp.

104. D.E. Super: 1957. The Psychology of Carrers. Harper co. Brother, New York.
105. Havas Ottóné /Szerk./: 1969. Szakmunkásképzés. Táncsics Kiadó Bp.
106. 168 szakma I.-II.: 1971. MÜM. OPTI kiadvány.
107. Szende László: 1971. A munkahelyi beilleszkedés előfeltételeinek vizsgálata szakmunkás tanulók körében. Pályaválasztási Tanácsadás 3.sz.
108. Szende László: 1971. Pályaérdeklődés és pályaismeret vizsgálata Bács-Kiskun megyei gimnazisták körében. Művelődésügyünk 17.
109. Szende László: 1972. A pályaválasztási szaktanácsadás vizsgálati rendje, megtervezésének és megszervezésének tapasztalatai. Továbbképzési folyóirat Mályi. OPTI kiadvány.
110. Szende László: 1972. A Skawran II. személyiség-vizsgáló eljárás felhasználási lehetőségei a pályaválasztási tanácsadásban. OPTI kiadvány.
111. Szende László: 1973. A munkahelyek szerepe a fiatalok társadalmi munkamegosztásba való beilleszkedésében. Munkaügyi Szemle 11.sz.
112. Szende László: 1974. A pályára nevelés pedagógiai - pszichológiai kérdései. Szakmunkásnevelés 2.sz.
113. Szende László: 1973. A pályaválasztási tanácsadás és a pályalkalmasság összefüggései. /Ergonómiai Konferencia, Szeged./ MTESZ. kiadvány Bp.
114. Szesztay András: 1970. Az egyetem után.... Szociológiai tanulmányok 10. Akadémiai Kiadó Bp.

115. Tanévnnyitó statisztikai tájékoztató: 1972. MÜM. Szakoktatási főosztály.
116. K.D. Usinszkij: 1957. A nevelés kérdései. Tankönyvkiadó Bp.
117. Várhegyi György: 1964. Vizsgálat a gyermek társas - közösségi életének alakulásáról. Tanulmányok a nevelés tudomány köréből. Akadémiai Kiadó Bp.
118. Várnagy László: 1964. A műhelymunka mint a tanulók megismerésének eszköze. MTA Pszichológiai Tanulmányok VI. Akadémiai Kiadó Bp.
119. Várnagy László: 1967. A Személyiségformálás és a szakmaiság elve a munkadarabok megtervezésében. Pszichológia a gyakorlatban. 9. Akadémiai Kiadó Bp.
120. F.K. Vasziljev: 1971. Az iskolai pályairányítás problémái. Szovjetszkaja Pedagógika 5.sz.
121. L.Sz. Vigotszkij: 1971. A magasabb pszichikus funkciók fejlődése. Gondolat Kiadó Bp.
122. Völgyesy Pál: 1967. A pályaválasztási tanácsadás előkészítése és a pályaválasztási érettség vizsgálata a gyakorlatban. Munkaerőgazdálkodás - oktatás - pályaválasztás. TIT, MÜM. kiadvány Bp.
123. Völgyesy Pál: 1967. Serdülőkorú leányok pályaválasztási elhatározásának alakulása az érettségig, személyiségfejlődésükkel összefüggésben. MTA Pszichológiai Tanulmányok X. Akadémiai Kiadó Bp.
124. Völgyesy Pál: 1970. A pályaválasztási tanácsadást előkészítő sorozatvizsgálatok eredményeinek elemzése, különös tekintettel a tanulók társadalmi alkalmazkodására. MTA Pszichológiai Társaság Nagygyűlése. Akadémiai Kiadó Bp.

125. Völgyesy Pál: 1972. A személyiség szerepe a pályaválasztásban, különös tekintettel a munkáranevelésre, kollégiumban nevelkedő fiataloknál. /Kandidátusi értekezés/
126. H.Wallon: 1958. A gyermek lelki fejlődése. Gondolat Kiadó Bp.
127. H.Wallon: 1971. A személyiség fejlődésének szakaszai a gyermekkorban. Válogatott tanulmányok. Gondolat Kiadó Bp.
128. H.Wallon: 1971. A szociabilitás fejlődési fokozatai a gyermeknél. Válogatott tanulmányok. Gondolat Kiadó Bp.